

Redakcja naukowa **Magdalena Belof**

Dobre praktyki w zarządzaniu uzdrowiskiem

Uzdrowiska pogranicza Polski i Czech

Dobrá praxe při řízení lázní

Lázně pohraničí Polska a České republiky

PŘEKRAČUJEME HRANICE
PRZEKRACZAMY GRANICE
2014—2020

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO

Difin

Dobre praktyki w zarządzaniu uzdrowiskiem

Uzdrowiska pogranicza Polski i Czech

Dobrá praxe při řízení lázní

Lázně pohraničí Polska a České republiky

Partnerzy projektu / Partneri projektu
Województwo Dolnośląskie – Instytut Rozwoju Terytorialnego / Dolnoslezské vojvodství – Institut Místního Rozvoje
Univerzita Palackého v Olomouci / Univerzita Palackého v Olomouci
Europejské Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej NOVUM / Evropské seskupení pro územní spolupráci NOVUM

Univerzita Palackého
v Olomouci

Koordinator projektu IRT / Koordinátor projektu IRT:

Katarzyna Acedońska, Ewelina Czukanow

Redakcja naukowa / Vědecký redaktor:

Dr hab. inż. arch. Magdalena Belof

Recenzent / Recenzent:

Prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta Przesmycka

Tłumaczenie / Překlad:

Centrum Szkoleniowym IDEA Group Sp. z o.o.

Wydawca / Vydavatel

Iwona Kuc

Korekta językowa i redakcja / jazykové korektury a redakce:

język polski / polština – Monika Baranowska
język czeski / čeština – Centrum Szkoleniowym IDEA Group Sp. z o.o., Zdeněk Szczyrba

Skład i łamanie tekstu / Sazba a zalomení textu:

Łukasz Piotrowski

Fotografie wykorzystane na okładce / Fotografie použité na obálce:

Romuald M. Soldek, Katarzyna Acedońska

Wydawnictwo / Nakladatelství:

Difin Sp. z o.o.

Druk / Tisk:

Fabryka Druku

Nadruk / Přetisk:

200 sztuk / 200 kusů

Egzemplarz bezpłatny / Výtisk zdarma

**PŘEKRAČUJEME HRANICE
PRZEKRACZAMY GRANICE
2014—2020**

**EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO**

Publikacja wydana w ramach projektu „Lecznictwo uzdrowskowe na pograniczu czesko-polskim i jego wkład w rozwój regionalny – Spa 4 Development” współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu INTERREG V-A Republika Czeska – Polska.

Publikace je vydána v rámci projektu „Lázeňství v česko-polském pohraničí a jeho přínos pro regionální rozvoj - Spa 4 Development”, který je spolufinancován Evropskou unií z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci Programu Interreg V-A Česká republika-Polsko.

Spis treści / Obsah

1. Wprowadzenie	7
Úvod Bartosz Bartniczak, Miroslav Vlasák	
2. Złożony problem gospodarowania uzdrowiskiem	9
Komplexní problém řízení lázní Magdalena Belof	
3. Dobře praktiky zarządzania gminą uzdrowiskową	25
Příklady dobré praxe pro řízení lázeňských obcí Katarzyna Acedońska	
4. Management kulturního dědictví v lázních a lázeňských místech na územích česko-polského pohraničí	40
Zarządzanie dziedzictwem kulturowym w uzdrowiskach i sanatoriach na pograniczu czesko-polskim Kristýna Křištofová, Irena Smolová	
5. Kształtowanie przestrzeni w uzdrowiskach w oparciu o zapisy uchwały krajobrazowej na przykładzie uzdrowisk Kotliny Kłodzkiej	46
Plánování prostoru v lázeňských místech s ohledem na krajinný ráz na příkladu lázeňských míst v Kladské kotlině Diana Dryglas, Magdalena Meller	
6. Wybrane problemy rewitalizacji i adaptacji zabytkowych obiektów użyteczności publicznej w uzdrowisku – studium przypadku na przykładzie Domu Zdrojowego i stacji kolejowej w Łądku-Zdroju	52
Vybrané problémy revitalizace a adaptace historických veřejných budov v lázních – případová studie na základě dvorany s prameny a nádraží v Łądku-Zdroju Zbigniew Tyczyński	
7. Vodní zdroje a jejich ochrana v České Republice	60
Ochrona zasobów wodnych w Republice Czeskiej Kristýna Křištofová, Irena Smolová	
8. Wspomaganie decyzji w zarządzaniu środowiskiem w uzdrowiskach	67
Podpora rozhodování při správě životního prostředí v lázních Małgorzata Markowska, Mariusz Kruczek, Paweł Łabaj	

9. **Wybrane elementy polityki regionalnej dla poprawy jakości powietrza w miejscowościach uzdrowiskowych województwa dolnośląskiego** 75
Wybrané prvky regionální politiky při zlepšování kvality ovzduší v lázních Dolnoslezského vojvodství
Maciej Zathej
10. **Uzdrowiskowość – subiektywna próba diagnozy** 82
Lázeňství – subjektivní pokus o diagnózu
Paweł Skrzywanek
11. **Obnova lázní na česko-polském pohraničí – případová studie lázní Náchod-Běloves** 90
Odtworzenie uzdrowiska na pograniczu polsko-czeskim – studium przypadku Náchod-Běloves
Irena Smolová
12. **Sokołowsko. Stymulowanie rozwoju niezwyklej miejscowości posanatoryjnej** 95
Sokolovsko. Stimulace rozvoje mimořádného bývalého sanatoria
Tomasz Ossowicz
13. **Nowoczesne oblicze uzdrowiska na przykładzie wsi Gorzanów** 103
Moderní tvář lázní, na příkladu obce Gorzanów
Emilia Kopeć, Kinga Kowalska
14. **Možnosti rozvoje sektoru lázeňství s využitím principů meziobecní spolupráce** 108
Możliwości rozwoju sektora uzdrowiskowego z wykorzystaniem zasad współpracy międzygminnej
Pavel Roubínek
15. **Wpływ globalnych trendów w turystyce i lecznictwie na kształtowanie oferty uzdrowiskowej** 117
Dopad globalních trendů v cestovním ruchu a lázeňské péči na tvorbě lázeňské nabídky
Małgorzata Januszewska, Mirosław Januszewski
16. **Janské Lázně – státní lázně ve centrum cestovního ruchu v Krkonoších** 125
Jańskie Łaźnie – państwowe uzdrowisko w turystycznym centrum Karkonoszy
Kateřina Kaufmannová, Irena Smolová
17. **Multimodalna dostępność transportowa uzdrowisk pogranicza Polski i Czech** 133
Multimodální dopravní dostupnost lázní v pohraničí Polska a České republiky
Michał Małysz, Przemysław Tomczak
18. **Jesenické prameny a jejich obnova** 140
Odnova jesenických zdrojů
Pavel Roubínek

Bartosz Bartniczak, Miroslav Vlasák

Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej NOVUM z o.o.

Evropské seskupení pro územní spolupráci NOVUM s r.o.

1.

Wprowadzenie

Úvod

Szanowni Państwo,

przez ostatnie trzy lata Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej NOVUM wraz z partnerami – Instytutem Rozwoju Terytorialnego z Wrocławia oraz Uniwersytetem Palackiego z Olomuńca – realizowało projekt „Lecznictwo uzdrowiskowe na pograniczu czesko-polskim i jego wkład w rozwój regionalny – Spa 4 Development”. Projekt był współfinansowany ze środków Programu Interreg V-A Republika Czeska-Polska.

W ramach projektu udało się zrealizować wiele przedsięwzięć. Przez cały czas trwania projektu organizowane były spotkania ekspertów, podczas których rozmawiano o najważniejszych problemach dotyczących funkcjonowania uzdrowisk. Dzięki udziałowi ekspertów z Polski oraz Czech możliwe było poznanie rozwiązań stosownych w obu krajach. Wśród poruszanych tematów znalazły się m.in. podstawy prawne i finansowe funkcjonowania uzdrowisk, ich dostępność transportowa czy też znaczenie terenów zielonych dla obszarów uzdrowiskowych.

Dámy a pánové,

Evropské seskupení pro územní spolupráci Novum společně s partnery, kterými jsou Institut pro územní rozvoj ve Vratislavi a Univerzita Palackého v Olomouci, realizovalo v období posledních tří let projekt „Lázeňství v česko-polském pohraničí a jeho vliv na regionální rozvoj – Spa 4 Development“. Tento projekt byl spolufinancován z programu Interreg V-A Česká republika – Polsko.

V rámci projektu se podařilo uskutečnit řadu předsevzetí. Po celou dobu realizace projektu probíhala setkání expertů, kteří jednali o nejdůležitějších problémech souvisejících s fungováním lázní. Díky účasti expertů z České republiky a Polska bylo možné seznámit se s řešeními, která jsou aplikována v obou zemích. Jednalo se mimo jiné o legislativní a finanční rámce fungování lázní, jejich dopravní dostupnost a význam zeleně v lázeňských místech.

Efektem prac zespołu projektowego jest opracowanie *Atlasu uzdrowisk polsko-czeskiego pogranicza*. Zawiera on mapy tematyczne i profile wszystkich miejscowości uzdrowiskowych z obszaru wsparcia programu Interreg V-A Republika Czeska-Polska. Wśród map tematycznych znajdują się m.in. mapy z liczbą miejsc noclegowych, liczbą gości i strukturą kuracjuszy, typologią uzdrowisk z historycznymi miejscowościami uzdrowiskowymi i nieistniejącymi już uzdrowiskami, ścieżkami rowerowymi i ważnymi szlakami turystycznymi, a także ogólną dostępnością transportową miejscowości uzdrowiskowych. Atlas będzie mógł być wykorzystywany przez przedstawicieli gmin uzdrowiskowych, przedsiębiorstwa uzdrowiskowe, a także wszystkich zainteresowanych działalnością uzdrowiskową.

Kolejnym efektem projektu jest niniejsza monografia dotycząca dobrych praktyk w zarządzaniu uzdrowiskami. Dobre praktyki zostały opracowane przez ekspertów polskich oraz czeskich. Dotyczą one zarządzania dziedzictwem kulturowym, relacji pomiędzy turystyką a lecznictwem oraz planowania przestrzennego na obszarach uzdrowiskowych.

Realizacja projektu przypadła na bardzo trudny okres. Wybuch pandemii, zamknięcie granic, ograniczenia w przemieszczaniu wpłynęły także na funkcjonowanie uzdrowisk. Ważnym aspektem współpracy w ramach projektu stała się zatem wymiana doświadczeń dotyczących funkcjonowania uzdrowisk w okresie pandemii. Zorganizowane spotkania online umożliwiły wymianę informacji, wypracowanie rozwiązań, które pozwolą powrócić lecznictwu uzdrowiskowemu do normalności.

Dziękujemy wszystkim, którzy uczestniczyli w naszym projekcie. Jego realizacja pokazała, że poruszana problematyka jest bardzo ważna dla naszego pogranicza. Mamy nadzieję, że w następnych latach będziemy mogli w ramach kolejnych projektów kontynuować tę współpracę.

Výsledkem činnosti projektového týmu je zpracování Atlasu lázní česko-polského příhraničí. Obsahuje tematické mapy a profily všech lázeňských míst z území podporovaného programem Interreg V-A Česká republika – Polsko. Mezi tematickými mapami jsou mimo jiné mapy lůžkových kapacit, návštěvnosti a struktury návštěvníků lázní, typologie lázní, historických lázeňských míst a zaniklých lázní, cyklotras a významných turistických tras a také mapy prezentující všeobecnou dopravní dostupnost lázeňských míst. Atlas mohou využívat představitelé lázeňských obcí, lázeňských podniků a také všichni další zájemci o lázeňskou činnost.

Dalším výsledkem projektu je tato monografie, věnována příkladům dobré praxe v oblasti řízení lázní. Příklady dobré praxe zpracoval tým expertů z české a polské strany. Týkají se správy kulturního dědictví, relací mezi cestovním ruchem a lázeňstvím a také územního plánování v lázeňských regionech.

Projekt byl realizován ve velmi náročné době. Lázeňská činnost byla totiž velmi ovlivněna pandemií, uzavřením hranic a omezením pohybu. Významnou součástí spolupráce v rámci projektu se tak stala výměna zkušeností souvisejících s fungováním lázní v době pandemie. Na uskutečněných „on-line“ setkáních bylo možné sdílet informace a vypracovat řešení, která lázním dovolí vrátit se do normálního režimu fungování.

Děkujeme všem, kteří se našeho projektu účastnili. Jeho realizace ukázala, že je probíraná problematika pro naše příhraničí velice důležitá. Doufáme, že v následujících letech budeme moci v rámci dalších projektů v naší spolupráci pokračovat.

Magdalena Belof
Instytut Rozwoju Terytorialnego / Politechnika Wrocławska
Wydział Architektury
Institut Místního Rozvoje / Vratislavská Univerzita vědy a Technologie
Fakulta Architektura

2. Złożony problem gospodarowania uzdrowiskiem Komplexní problém řízení lázní

Współczesna definicja uzdrowiska nie jest jednoznaczna. W krajach Unii Europejskiej nie została ona ujednoczona. Uzdrowisko może zatem oznaczać zarówno jednostkę terytorialną (np. w Polsce), jak i pojedyncze przedsiębiorstwo świadczące usługi medyczne oparte na surowcach leczniczych. Na poziomie Unii Europejskiej uregulowane są jedynie nieliczne aspekty dotyczące uzdrowisk, obejmujące niektóre kwestie odnoszące się do lecznictwa uzdrowiskowego [Dyrektywa 2011/24/UE] produktów medycznych [Dyrektywa 2001/83/WE] czy gospodarowania i ochrony naturalnych wód mineralnych [Dyrektywa 2009/54/WE]. Uzdrowisk dotyczą także regulacje traktatowe odnoszące się w bardzo szerokim ujęciu do konkurencyjności i pomocy państwa dla podmiotów świadczących usługi, również te związane ze zdrowiem człowieka.

Konsekwencją braku wspólnej, europejskiej definicji uzdrowiska jest m.in. brak ujednoczonych ram prawnych określających jego status, w tym zasady certyfikacji. Kwestia ta pozostaje w sferze

Současná definice lázní není jednoznačná. V zemích Evropské unie není definice standardizována proto může lázeňské středisko znamenat jak územní jednotku (např. v Polsku), ale také samostatný podnik poskytující lékařské služby založené na léčivých surovinách. Na úrovni Evropské unie je upraveno pouze několik aspektů týkajících se lázeňství, včetně některých otázek souvisejících s lázeňskou léčbou [směrnice 2011/24/EU], léčivých přípravků [směrnice 2001/83/ES] nebo správy a ochrany přírodních minerálních vod [směrnice 2009/54/ES]. Na lázeňská střediska se rovněž vztahují nařízení úmluvy týkající se velmi široce chápané konkurenceschopnosti a státní podpory pro subjekty poskytující služby, včetně těch týkajících se lidského zdraví.

Nedostatek společné evropské definice pro lázně vede mimo jiné k tomu, že neexistuje jednotný právní rámec definující jejich status, včetně zásad certifikace. Tato otázka zůstává ve sféře

autonomicznych regulacji poszczególnych państw. Istnieją tu znaczące rozbieżności – w niektórych państwach „uzdrowisko” rozumiane jest jako jednostka terytorialna (lub jej wydzielona część), posiadająca szczególny status, dla którego uzyskania i utrzymania muszą być spełnione określone warunki, w tym również dotyczące zagospodarowania przestrzennego. Gdzie indziej termin ten oznacza nawet pojedyncze przedsiębiorstwo świadczące usługi zdrowotne, w oparciu o surowce i zasoby naturalne (woda, klimat, borowina itp.), a status nadawany jest poprzez pryzmat profilu świadczonych usług. Niekiedy – w tym także w przypadku zarówno Polski, jak i Czech – termin „uzdrowisko” stosowany jest zamiennie, w odniesieniu do miejscowości (lub obszaru) i przedsiębiorstwa świadczącego określone usługi lecznicze. Ten dualizm odzwierciedla m.in. istnienie (po obu stronach granicy) odrębnych organizacji zrzeszających gminy uzdrowiskowe i przedsiębiorstwa uzdrowiskowe. Po stronie polskiej to: Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP oraz stowarzyszenie Unia Uzdrowisk Polskich, którego członkami są osoby fizyczne i prawne, prowadzące działalność w sektorze ochrony zdrowia, w tym szczególnie w zakresie lecznictwa uzdrowiskowego i turystyki zdrowotnej. Odpowiednio po stronie czeskiej funkcjonują: Związek miast uzdrowiskowych Republiki Czeskiej (Sdružení lázeňských míst České Republiky) oraz Związek Uzdrowisk (Svaz léčebných lázní – SLL), skupiający przedsiębiorstwa.

Na obszarze Europy Środkowej, w tym także na dzisiejszych obszarach pogranicza Polski i Czech, lecznictwo uzdrowiskowe rozwijało się od końca XVIII w. (choć właściwości lecznicze niektórych wód znane są od średniowiecza), osiągając szczytową popularność w 2. połowie XIX i na pocz. XX w. Uzdrowiska powstawały na tym obszarze, bazując na bogatych złożach wód leczniczych (mineralnych i termalnych), a także na prozdrowotnych właściwościach górskiego i podgórskiego klimatu. Na ten okres przypada rozkwit miejscowości, z których wiele do dziś kontynuuje tradycje lecznictwa uzdrowiskowego. W części z nich sektor ten zdominował lokalny rynek pracy i stał się ich niemal wyłączną bazą ekonomiczną. Charakter uzdrowiskowy tych miejscowości wpłynął na rozwój funkcjonalno-przestrzenny, który musiał być dostosowany do potrzeb

autonomicznych regulacji jednotlivých států. Existují zde značné rozdíly – v některých zemích jsou lázně“ chápány jako územní jednotky (nebo její specifická část) se zvláštním statusem, k jehož získání a udržení musí být splněny určité podmínky, včetně podmínek týkajících se územního rozvoje. Jinde se tímto pojmem označuje dokonce jeden podnik poskytující zdravotní služby na základě surovin a přírodních zdrojů (voda, klima atd.) a status je dán profilem poskytovaných služeb. Někdy v tomto případě v Polsku i v České republice – se termín „lázně“ používá zaměnitelně, a to jak pro označení lokality (nebo oblasti), tak pro označení podniku poskytujícího specifické léčebné služby. Tento dualismus se projevuje mimo jiné tím, že po obou stranách hranice existují samostatné organizace sdružující lázeňská místa a lázeňských společností. Na polské straně jsou to Sdružení lázeňských obcí Polské republiky a sdružení s názvem Svaz polských lázní, jehož členy jsou fyzické a právnické osoby provozující činnost v oblasti zdravotnictví, zejména v oblasti lázeňské léčby a zdravotní turistiky. Na české straně jde o Sdružení lázeňských míst České republiky a Svaz léčebných lázní (SLL), který sdružuje lázeňské společnosti.

Ve střední Evropě, včetně dnešního polsko-českého pohraničí, se lázeňství rozvíjelo od konce 18. století (i když léčivé účinky některých vod byly známy již od středověku) a největší popularity dosáhlo v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Lázně byly v oblasti založeny na základě bohatých nalezišť léčivých vod (minerálních a termálních) a také na základě zdraví prospěšných vlastností horského a podhorského klimatu. V tomto období došlo k rozkvětu mnoha lokalit, z nichž mnohé pokračují v tradici lázeňství dodnes. Pro řadu z nich je toto odvětví dominantní na místním trhu práce a stalo se jejich téměř výhradní ekonomickou základnou. Charakter lázní měl vliv na funkční a územní rozvoj, který musel být přizpůsoben potřebám pacientů, rekreatantů a prvních turistů, a to v případě rozvoje atraktivních pěších zón a volnočasové a rekreační infrastruktury včetně např. fontán, koncertních

kuracjuszy, osób wypoczywających i pierwszych turystów, zapewniając im obecność atrakcyjnych terenów spacerowych i zewnętrznej infrastruktury wypoczynkowo-rekreacyjnej, w tym m.in. fontann, muszli koncertowych, pergoli, oranżerii itp. Uzdrowiska tego obszaru wykształciły także specyficzne wzorce architektoniczne dla obiektów służących kuracjom. Obok charakterystycznych obiektów leczniczych i pensjonatowych powstawały duże kubaturowo-objektowe użyteczności publicznej o prestiżowym charakterze (pialnie wód, hale spacerowe, sale koncertowe, teatry zdrojowe itp.) Dziś, w wielu miejscowościach, gdzie lecznictwo uzdrowiskowe ma długie tradycje historyczne, układy urbanistyczne wraz z zielenią, a także wiele pojedynczych obiektów podlega ochronie jako elementy materialnego dziedzictwa, nierazko o wielkiej wartości.

Zarządzanie uzdrowiskiem jest problemem niezwykle złożonym. Pierwsze XIX-wieczne uzdrowiska były w większości własnością prywatną, gdzie w jednych rękach skupiały się decyzje o użytkowaniu źródeł, zagospodarowaniu terenu, nowych inwestycjach itp. Ten model nie wytrzymał prób czasu i dziś, nawet gdy uzdrowiska wracają – po okresie nacjonalizacji – w ręce prywatne, to nie oznacza już w warunkach demokracji pełnej dowolności w gospodarowaniu zasobami. Obecnie kwestie dotyczące zagospodarowania przestrzennego, infrastruktury, ochrony dziedzictwa i środowiska naturalnego, a także warunków koncesji na wykorzystanie wód określają złożone regulacje prawne. Zatem prywatny podmiot staje się jednym z wielu interesariuszy w debacie o zarządzaniu uzdrowiskiem, które postrzegane jest jako swoiste dobro wspólne.

W Polsce pierwszym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie uzdrowisk była Ustawa z dnia 23 marca 1922 r. o uzdrowiskach [Ustawa, 1922]. Jej celem było uregulowanie zasad gospodarowania w uzdrowiskach, z których tylko nieliczne należały do państwa lub gminy, a pozostałe były własnością prywatną, w tym m.in. spółek lekarskich czy kas chorych. Były to kurorty nastawione głównie na zysk, a idea ich udostępnienia szerszej społeczności w celach prozdrowotnych i prewencyjnych zaczęła dopiero raczkować przy wsparciu społeczników i lekarzy [Przesmycka, 2019]. Ustawa

muśli, pergol, oranżerii atd. Lázně v této oblasti mají rovněž vyvinuté specifické architektonické vzory pro objekty sloužící lázeňským hostům. Kromě typických léčebných objektů a penzionů zde vznikaly i velké veřejně prospěšné stavby prestižního charakteru (promenády, koncertní sály, lázeňská divadla apod.). V mnoha lokalitách, kde má lázeňství dlouhou historickou tradici, jsou dnes urbanistické systémy včetně zeleně, a také řada jednotlivých objektů chráněny jako prvky hmotného dědictví, často velmi vysoké hodnoty.

Správa lázní je dnes mimořádně složitou problematikou. První lázně 19. století byly většinou v soukromém vlastnictví, kde se rozhodování o využití pramenů, rozvoji území, nových investicích atd. soustředilo do jedné rukou. Tento model dlouho nevydržel zkoušky času a dnes, i když se lázně po znárodnění vracejí do soukromých rukou, neznamená to úplnou svobodu v hospodaření se zdroji. Otázky územního rozvoje, infrastruktury, památkové péče a ochrany životního prostředí, jakož i podmínky koncesí na užívání vody jsou dnes určovány složitými právními předpisy. Soukromý subjekt se tak stává jednou z mnoha zúčastněných stran v diskusi o správě lázní, které jsou vnímány jako druh národního bohatství.

V Polsku byl prvním právním předpisem upravujícím fungování lázní zákon o lázních z 23. března 1922 [Zákon, 1922]. Jeho cílem bylo upravit zásady hospodaření v lázních, z nichž jen některé patřily státu nebo městu a ostatní byly v soukromém vlastnictví, mimo jiné zdravotnických společností nebo zdravotních pojišťoven. Jednalo se převážně o ziskově orientovaná střediska a myšlenka jejich zpřístupnění širší veřejnosti pro účely podpory zdraví a prevence se začala prosazovat až s podporou sociálních aktivistů a lékařů [Przesmycka, 2019]. Zákon mimo jiné zavedl status

ustanawiała m.in. status „uzdrowisk użyteczności publicznej”, które musiały spełniać specyficzne wymogi dotyczące ich rozwoju i organizacji, lecz w zamian mogły otrzymywać pomoc finansową Skarbu Państwa przy realizacji urządzeń zdrowotnych [Ustawa, 1922, art. 5,7]. Co ciekawe, ustawa stanowiła, że „Uzdrowiska mogą być uznane za posiadające charakter użyteczności publicznej [...] niezależnie od tego, skąd wyjdzie inicjatywa w tej sprawie” [Ustawa, 1922, art. 3]. Oznaczało to, że inicjatorami starań o uzyskanie statusu uzdrowiska użyteczności publicznej mogły być także osoby fizyczne i prawne. W ten sposób stworzono możliwość interwencji (opieki) państwa nad cennymi zasobami.

Na uzdrowiska, którym przyznano charakter użyteczności publicznej, nałożono obowiązek posiadania własnego statutu oraz tzw. planu zabudowania (regulacyjnego). Statut określał m.in.: granice uzdrowiska, granice okręgów ochronnych (sanitarnego i górniczego) oraz organizację komisji uzdrowiskowej powołanej do zarządzania szeroko rozumianym rozwojem uzdrowiska. Ustawa zalecała, aby granice uzdrowiska, o ile to możliwe, pokrywały się z granicami jednostki administracyjnej (gminy, gromady), w obrębie której się znajdowało. Jednakże dopuszczane było utworzenie oddzielnego związku komunalnego w specyficznych sytuacjach położenia, np. na pograniczu kilku gmin [Ustawa, 1922, art. 11]. Do uchwalenia wspomnianego planu zabudowania miejscowości uzdrowiskowe były zobowiązane zaledwie w ciągu roku od daty przyznania im statusu uzdrowiska użyteczności publicznej. W planie „winny być ustanowione miejscowe przepisy budowlane, normujące warunki i zasady wznoszenia, przebudowy i urządzenia budynków i zakładów użyteczności publicznej w obrębie tegoż, przy równoczesnym uwzględnieniu przepisów drogowych oraz przepisów co do przymusu korzystania z urządzeń wodociągowych i kanalizacyjnych” [Ustawa, 1922, art. 20.16]. Plan musiał być zgodny ze statutem uzdrowiska i obok regulacji istniejącego zagospodarowania określał zasady rozbudowy uzdrowiska, w tym poprawę jego estetyki. Oznaczało to m.in., że wznoszenie i przekształcanie budynków i urządzeń w uzdrowisku musiało być zgodne z tym planem i realizowane wyłącznie na jego podstawie. Dokument sporządzany był przez komisję uzdrowiskową,

„veřejně prospěšných lázní“, které musely splňovat specifické požadavky na svůj rozvoj a organizaci, ale na oplátku mohly získat finanční podporu ze státní pokladny na realizaci zdravotnických zařízení [Zákon 1922, čl. 5,7]. Zajímavostí je této zákonné úpravy je následující „Lázním lze přiznat charakter veřejně prospěšné služby [...] bez ohledu na to, odkud iniciativa v této věci pochází“ [Zákon 1922, čl. 3]. To znamená, že iniciátory snahy o získání statutu veřejně prospěšného lázeňského místa mohou být rovněž fyzické nebo právnické osoby. Tímto způsobem vznikla možnost dozoru (péče) státu nad cennými zdroji.

Lázně, kterým byl přiznán charakter veřejně prospěšné služby, musely mít vlastní statut a tzv. rozvojový (regulační) plán. Statut mimo jiné určoval hranice lázní, hranice ochranných zón (hygienických a důlních) a lázeňskou komisi, která byla jmenována za účelem správy široce pojatého rozvoje lázní. Zákon doporučoval, aby se hranice lázní pokud možno shodovaly s hranicemi správních jednotek (obce, města), ve kterých se nacházejí. Bylo povoleno založit samostatný obecní spolek ve specifických situacích, např. na hranici několika obcí [zákon 1922, čl. 11]. Lázně měly povinnost přijmout uvedený plán rozvoje nejpozději do jednoho roku od udělení statutu veřejně prospěšných lázní. Plán „by měl stanovit místní stavební předpisy upravující podmínky a zásady výstavby, přestavby a vybavení budov a veřejných zařízení v jeho hranicích, s ohledem na silniční předpisy a předpisy týkající se povinného užívání vodovodních a kanalizačních zařízení“ [Zákon 1922, čl. 20.16]. Plán musel být v souladu se statutem lázní a kromě regulace stávající zástavby stanovil zásady pro rozšiřování lázní, včetně zlepšování jejich estetického vzhledu. To mimo jiné znamenalo, že výstavba a přestavba budov a zařízení v lázních musela být v souladu s tímto plánem a prováděna výhradně na jeho základě. Dokument vypracovala lázeňská komise a schvaloval jej vždy ministr veřejné správy, po dohodě s ministrem zdravotnictví a jinými ministry [Zákon 1922, čl. 10].

a zatwierdzany kaźdorazowo przez Ministra Robót Publicznych w porozumieniu z Ministrem Zdrowia Publicznego oraz zainteresowanymi ministrami [Ustawa, 1922, art. 10].

Zatem pierwsza w Polsce ustawa uzdrowiskowa regulowała ochronę i zasady zagospodarowania uzdrowisk posiadających charakter użyteczności publicznej, co było wyrazem uznania przez władze państwowe źródeł za narodowe dobro wspólne. Interującym instrumentem zarządzania uzdrowiskami była wspomniana komisja uzdrowiskowa („w zdrojowiskach – zdrojowa, w kąpieliskach morskich – kąpielowa, w innych uzdrowiskach – klimatyczna”) [Ustawa, 1922, art. 29.25]. Ustawa nadawała jej funkcję organu zarządzającego sprawami uzdrowiska. Bez względu na to, kto był właścicielem uzdrowiska, w skład komisji (co najmniej 5-osobowej) wchodził m.in.: dyrektor zakładu leczniczego, jeśli uzdrowisko było własnością Skarbu Państwa, lub właściciel (dzierżawca) uzdrowiska, jeśli uzdrowisko było własnością prywatną; przedstawiciel Izby Skarbowej (w uzdrowiskach państwowych); co najmniej jeden przedstawiciel gminy (względnie gmin), na obszarze których leżało uzdrowisko oraz miejscowy lekarz [Ustawa, 1922, art. 30.26]. Kompetencje komisji uzdrowiskowej obejmowały m.in. sprawy finansowe i podatkowe, zakładanie szpitali i zakładów humanitarnych, zakładanie i prowadzenie instytucji badawczych (stacji meteorologicznych, geologicznych itp. oraz specjalnych urzędzeń sanitarnych), urzędzeń infrastruktury wodno-kanalizacyjnej; dbałość o warunki sanitarne (wydawanie przepisów i zarządzeń, opracowywanie projektów infrastruktury, w tym zapewnienie jej najuboższym), sporządzanie wspomnianego planu rozbudowy i lokalnych przepisów budowlanych oraz kontrola ich wdrażania i przestrzegania, a wreszcie regulowanie spraw zakwaterowania osób przybywających na kurację. Komisja posiadała swój tzw. wydział wykonawczy, do którego kompetencji, obok wykonywania uchwał komisji, należało także „prowadzenie przedsięwzięć, mających na celu kulturalne rozrywki gości kuracyjnych oraz wydawanie na nie zezwoleń przedsiębiorcom prywatnym dla przedstawienia władzom policyjnym do ostatecznej decyzji, oraz reklamowanie uzdrowiska” [Ustawa, 1922, art. 35].

První zákon o lázních v Polsku tak upravoval ochranu a zásady řízení lázní s veřejně prospěšným charakterem, což bylo výrazem uznání lázní jako národního bohatství ze strany státních orgánů. Zajímavým nástrojem pro správu lázní byla výše zmíněná lázeňská komise (“v lázních – lázeňská, v přímořských lázních – mořská komise, v ostatních lázních – klimatická“). [Zákon 1922, čl. 29.25]. Zákon jí svěřil funkci orgánu spravujícího lázně. Bez ohledu na to, kdo byl vlastníkem lázní, se lázeňská komise (nejméně pětičlenná) skládala z: ředitele lázní, pokud byly lázně ve vlastnictví státu, nebo vlastníka (nájemce) lázní, nebo pokud byly lázně v soukromém vlastnictví; zástupce ministerstva financí (ve státních lázních); nejméně jednoho zástupce obce, v jejíž oblasti se lázně nacházely, a místního lékaře [Zákon z roku 1922, článek 30.26]. Mezi kompetence lázeňské komise patřily mimo jiné finanční a daňové záležitosti, zřizování nemocnic a humanitárních zařízení, zřizování a provoz výzkumných institucí (meteorologických, geologických aj. stanic, jakož i speciálních hygienických zařízení), zařízení vodovodní a kanalizační infrastruktury; péče o hygienické podmínky (vydávání předpisů a nařízení, vypracovávání infrastrukturturních projektů, včetně zpřístupňování této infrastruktury nejchudším), vypracovávání výše zmíněného plánu rozvoje a místních stavebních předpisů, jakož i kontrola jejich provádění a dodržování, a konečně úprava záležitostí s ubytováním osob na léčení. Komise měla vlastní tzv. výkonný výbor, k jehož kompetencím patřilo kromě usnesení komise také “provozování podniků zaměřených na kulturní akce pro lázeňské hosty a vydávání povolení soukromým podnikatelům, kteří je předkládali policejním orgánům ke konečnému rozhodnutí, a také propagace lázní“ [Zákon 1922, čl. 35].

Ustawa z 1922 r. została uchylona przez Ustawę z dnia 17 czerwca 1966 r. o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym [Ustawa, 1966]. Nowy akt prawny definiował uzdrowisko jako miejscowość (miasto, gminę lub część gminy) posiadającą warunki niezbędne do prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego [Ustawa, 1966, art. 1]. W praktyce uznano za nie miejscowości, które w myśl poprzednich przepisów posiadały status uzdrowiska o charakterze użyteczności publicznej oraz inne, w których były prowadzone zakłady lecznictwa uzdrowiskowego. Z dniem wejścia w życie Ustawy wykaz certyfikowanych uzdrowisk w Polsce obejmował 36 miejscowości.

Ustawa, podobnie jak jej przedwojenna poprzedniczka, dla zapewnienia niezbędnych dla prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego warunków, przewidywała wymóg ustanawiania statutu uzdrowiska [Ustawa, 1966, art. 3 ust. 1]. Określała on granice uzdrowiska, obszar ochrony uzdrowiskowej oraz czynności, które mogły być podejmowane w jego obszarze, a także działania, które wymagały uzgodnienia z Ministrem Zdrowia i Opieki Społecznej, sprawującego nadzór nad rozwojem uzdrowisk (na poziomie lokalnym funkcję tę pełnił lekarz uzdrowiskowy). Jednak w przeciwieństwie do przedwojennej, w Ustawie z 1966 r. nie zostały określone przepisy regulujące zasady gospodarowania przestrzenią uzdrowisk. Rezultatem zaniechań legislacyjnych w tym zakresie, a także wadliwie prowadzonych działań inwestycyjnych były m.in. degradacja przestrzeni leczniczej uzdrowisk, pogarszający się stan środowiska, utrata walorów krajobrazowych, a nawet spadek wydajności i jakości wód leczniczych. Ustawa z 1966 r. funkcjonowała w dwóch systemach ustrojowych. Straciła ważność wraz z wejściem w życie Ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych [Ustawa, 2005].

Ustawa z 2005 r. była próbą dostosowania przepisów prawnych do nowej rzeczywistości gospodarki rynkowej i podmiotowości gmin w zakresie zarządzania i gospodarowania przestrzenią. Zdefiniowała ona uzdrowisko jako „obszar, na terenie którego prowadzone jest lecznictwo uzdrowiskowe, wydzielony w celu

Zákon z roku 1922 byl nahrazen zákonem ze dne 17. června 1966 o lázních a lázeňské léčbě [zákon z roku 1966]. Nový právní předpis definoval lázně jako lokalitu (město, obec nebo část obce), která má podmínky pro provozování lázeňské léčby [zákon z roku 1966, čl. 1]. V praxi se jednalo o lokality, které měly podle dřívějších předpisů statut lázeňského místa veřejně prospěšného charakteru, a další, v nichž byla provozována lázeňská léčebná zařízení. Ke dni účinnosti zákona bylo na seznamu certifikovaných lázní v Polsku 36 lokalit.

Stejně jako jeho předválečný předchůdce bylo k zajištění podmínek potřebných pro provádění lázeňské léčby nutné získat lázeňský statut [Zákon 1966, čl. 3 odst. 1]. Ten vymezoval hranice lázní, jejich ochranné pásmo a činnosti, které bylo možné na jejich území vykonávat, jakož i ty, které vyžadovaly konzultaci s ministrem zdravotnictví a sociální péče, který dohlížel na rozvoj lázní (na místní úrovni tuto funkci vykonával lázeňský lékař). Na rozdíl od předválečného období však zákon z roku 1966 neobsahoval ustanovení upravující zásady hospodaření s prostorem lázní. V důsledku legislativního opomenutí v tomto směru a chybné investiční činnosti došlo k degradaci léčebného prostoru lázní, zhoršení stavu životního prostředí, ztrátě krajinných hodnot a dokonce ke snížení vydatnosti a kvality léčivých vod. Zákon z roku 1966 fungoval ve dvou úrovních státní správy. Svou platnost ztratil nabytím účinnosti zákona ze dne 28. července 2005 o lázeňské péči, lázeňských místech a lázeňských ochranných pásmech a o lázeňských obcích [Zákon, 2005].

Zákon byl pokusem o přizpůsobení právních předpisů nové realitě tržního hospodářství a subjektivitě obcí v územním řízení. Definoval lázně „jako oblast, ve které se provádí lázeňská léčba, vyčleněná za účelem využití a ochrany přírodních léčivých zdrojů nacházejících se na jejím území [...]“, které byl udělen status lázní [Zákon 2005,

wykorzystania i ochrony znajdujących się na jego obszarze naturalnych surowców leczniczych [...], któremu został nadany status uzdrowiska” [Ustawa, 2005, art. 2, ust. 3]. Uzyskanie statusu Ustawa uzależnia od spełnienia wielu warunków. Obejmują one przede wszystkim wymagania dotyczące posiadania przez gminę zasobów leczniczych (wody, klimat) oraz odpowiedniej infrastruktury leczniczej (zakłady i urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego) i technicznej [Ustawa, 2005, art. 34, ust. 1]. Ustawa zawiera więcej odniesień do gospodarki przestrzennej w obszarach uzdrowisk niż niemal zupełnie obojętna w tym zakresie Ustawa z 1966 r. Dotyczy to m.in. bezwzględneho obowiązku sporządzenia i uchwalania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i wydzielenie trzech stref ochrony uzdrowiskowej (A, B i C), którym Ustawa przyporządkowuje odpowiednie reżimy dotyczące niektórych aspektów zagospodarowania, m.in. minimalny udział powierzchni biologicznie czynnej czy szczególnie obostrzenia związane z działaniami inwestycyjnymi i działalnością gospodarczą.

Obowiązki i regulacje zawarte w Ustawie z 2005 r. uświadamiają, że gminy uzdrowiskowe muszą ponosić wyższe wydatki niż większość pozostałych jednostek samorządu lokalnego, co jest związane m.in. z ograniczeniami w swobodnym gospodarowaniu przestrzenią, koniecznością utrzymania wysokiej jakości infrastruktury technicznej, gwarantującej lub podwyższającej walory środowiska naturalnego, a także zapewnienia dodatkowej infrastruktury społecznej koniecznej dla pełnienia funkcji uzdrowiskowych i turystycznych (tj. ośrodki kultury, służby zdrowia itp.). Pewną rekompensatą dla statutowych gmin uzdrowiskowych jest nadanie im uprawnień do poboru opłaty uzdrowiskowej, co zostało uregulowane w przepisach Ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych [Ustawa, 2014, art. 17]. Gmina uzdrowiskowa ma ponadto prawo otrzymywać specjalną dotację z budżetu państwa, która w dużych uzdrowiskach może znacząco wzbogacać budżet gminny [Rozporządzenie, 2006].

Gospodarowanie i rozwój gmin i obszarów uzdrowiskowych w Polsce reguluje także około 15 innych aktów prawnych i rozporządzeń.

čl. 2, odst. 3]. Získání statusu podle zmíněného Zákona podléhá splnění mnoha podmínek. Patří mezi ně především požadavek, aby obec disponovala léčebnými zdroji (voda, klima) a odpovídající léčebnou infrastrukturou (lázeňské zařízení a vybavení) a technickou infrastrukturou [Zákon 2005, čl. 34, odst. 1]. To se týká mimo jiné povinnosti vypracovat a schválit místní plán územního rozvoje a vymezení tří ochranných pásem lázeňských míst (A, B a C), kterým zákon přiřazuje příslušné režimy týkající se některých aspektů hospodaření, např. minimální podíl biologicky aktivní plochy nebo zvláštní omezení týkající se investiční činnosti a podnikatelské činnosti.

Z povinností a předpisů obsažených v zákoně z roku 2005 je zřejmé, že lázeňské obce musí vynakládat vyšší výdaje než většina ostatních územních samosprávných celků, což souvisí mimo jiné s omezeními při volném nakládání s prostorem, nutností udržovat kvalitní technickou infrastrukturu, zaručit nebo posílit hodnoty přírodního prostředí a také zajistit další sociální infrastrukturu nezbytnou pro plnění lázeňských a turistických funkcí (tj. kulturní střediska, zdravotnické služby atd.). Určitou kompenzací pro statutární lázeňské obce je svěření pravomoci vybírání lázeňského poplatku, který je upraven v ustanoveních zákona ze dne 12. ledna 1991 o místních daních a poplatcích [Zákon, 2014, čl. 17]. Kromě toho má lázeňská obec nárok na zvláštní dotaci ze státního rozpočtu, která může u velkých lázní výrazně posílit městský rozpočet [Nařízení, 2006].

Hospodaření a rozvoj obcí a lázeňských území v Polsku upravuje také přibližně 15 dalších právních předpisů a nařízení. Jedním z úzce

Jednym z najściślej powiązanych jest Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze, która określa zasady eksploatacji zasobów naturalnych o właściwościach leczniczych. Koncesje wydawane są podmiotom gospodarczym (koncesjonariuszom) i uprawniają na ściśle określonych zasadach do prowadzenia wydobywania na określonym obszarze wydobywczym. Właścicielem złóż wód podziemnych zaliczonych do kopaliny pozostaje jednak Skarb Państwa [Ustawa, 2011].

Współczesne zarządzanie gminą uzdrowiskową jest zagadnieniem niezwykle złożonym i angażującym bardzo wielu interesariuszy, których cele i oczekiwania wcale nie muszą być zbieżne, a nawet w wielu wypadkach pozostają konkurencyjne. Linie konfliktów mogą przebiegać w wielorakich konfiguracjach, wewnętrznych, jak np. na osi kuracjusze – mieszkańcy; przedsiębiorstwo uzdrowiskowe – gmina, kuracjusze – turyści, biznes – ochrona środowiska itp., ale także w układzie zewnętrznym: gmina uzdrowiskowa – otoczenie (zarówno fizyczne, jak i administracyjno-prawne). Nie ulega wątpliwości, że nawet przy najlepszych i konsekwentnie egzekwowanych przepisach prawnych, dobre zarządzanie uzdrowiskiem nie jest możliwe bez współpracy i dialogu wszystkich zaangażowanych stron.

Jednym z celów projektu Spa4Development, realizowanego w ramach Programu współpracy Polska-Czechy Interreg V, było przedyskutowanie najważniejszych problemów związanych z zarządzaniem uzdrowiskami na pograniczu tych dwóch krajów, z uwzględnieniem perspektywy samorządów. Cykl dyskusji tematycznych z władzami gmin uzdrowiskowych i ekspertami z Polski i Czech, zorganizowanych w formule tzw. okrągłych stołów, pozwolił na przegląd problemów, ale także dobrych praktyk, wypracowanych i wdrażanych przez poszczególne samorzady. Dyskusje koncentrowały się wokół problemów wskazanych przez gminy uzdrowiskowe jako kluczowe. Odbyło się to przez ustalenie (drogą ankietową) hierarchii ważności 10 sfer wskazanych przez zespół ekspercki Instytutu Rozwoju Terytorialnego jako zasadnicze w debacie o zrównoważonym i zintegrowanym rozwoju uzdrowisk na pograniczu Polski i Czech (Tabela 1).

souvisejících je zákon ze dne 9. června 2011. Geologický a důlní zákon z roku 2011, který stanoví pravidla pro využívání přírodních zdrojů s léčivými vlastnostmi. Koncese jsou vydávány hospodářským subjektům (držitelům licence) a opravňují – za přesně stanovených pravidel – k provádění těžby ve vymezeném těžebním prostoru. Vlastníkem podzemních vodních ložisek klasifikovaných jako nerosty však zůstává stát [Zákon, 2011].

Současní řízení lázeňské obce je nesmírně složitou problematikou zahrnující mnoho zainteresovaných stran, jejichž cíle a očekávání se nemusí shodovat, a dokonce si v mnoha případech vzájemně konkurovat. Konfliktní linie mohou probíhat v mnoha různých konfiguracích, a to jak vnitřních, např. na ose pacienti – občané lázeňská společnost – obec, pacienti – turisté, podnikání – ochrana životního prostředí atd., ale také vnějších: lázeňská obec – životní prostředí (jak „fyzické“, tak administrativně-právní). Není pochyb o tom, že ani při sebelepších a důsledně dodržované právní úpravě není řízení lázněmi možné bez spolupráce a dialogu mezi všemi zúčastněnými stranami.

Jedním z cílů projektu Spa4Development, realizovaného v rámci programu spolupráce Interreg V Polsko – Česká republika, bylo projednat nejdůležitější problémy spojené se správou lázní na pohraničí obou zemí, se zvláštním důrazem na místní instituce. Série tematických diskusí s manažery lázeňských obcí a odborníky z Polska a České republiky, uspořádané formou tzv. kulatých stolů, umožnila získat přehled o problémech, ale také o příkladech osvědčených postupů, které jednotlivé samosprávy vyvinuly a zavedly. Diskuze se zaměřila na problémy, které lázeňské obce označily za klíčové. To bylo provedeno stanovením (prostřednictvím dotazníku) hierarchie důležitosti 10 oblastí, které expertní tým Institutu územního rozvoje označil za zásadní v diskusi o udržitelném a integrovaném rozvoji lázeňství v polsko-českém pohraničí (Tabulka 1).

Tabela 1. Kluczowe sfery debaty o zarządzaniu uzdrowiskiem – ankieta

Tabulka 1. Klíčové oblasti diskuse o správě lázní – dotazník

<p>☐ CZYM JEST WSPÓŁCZESNE UZDROWISKO – UWARUNKOWANIA PRAWNE UZDROWISK STATUTOWYCH. POLSKIE I CZESKIE REGULACJE PRAWNO-INSTITUCJONALNE</p>	<p>☐ CO JSOU DNEŠNÍ LÁZNĚ? – PRÁVNÍ NORMY LÁZEŇSKÝCH MÍST, POLSKÉ A ČESKÉ PRÁVNÍ A INSTITUCIONÁLNÍ REGULACE</p>
<ul style="list-style-type: none"> • rola państwa/regionu w ochronie, wspieraniu i finansowaniu uzdrowisk • standardy w lecznictwie uzdrowiskowym w Polsce i Czechach • status lecznictwa balneologicznego • nowe uzdrowiska, nowe zasoby – potrzeby badań ich finansowanie • czy warto być uzdrowiskiem? • inne 	<ul style="list-style-type: none"> • role státu/ regionu v ochraně, podpoře a financování lázní • standardy v lázeňském zdravotnictví v Polsku a České republice • statut lázeňské péče • nové lázně, nové zdroje – potřeby výzkumu jejich financování • je dobré být lázněmi? • jiné
<p>☐ DLA KOGO JEST WSPÓŁCZESNE UZDROWISKO – POMIĘDZY TURYSTYKĄ A LECZNICTWEM</p>	<p>☐ PRO KOHO JSOU SOUČASNÉ LÁZNĚ – MEZI CESTOVNÍM RUCHEM A LÁZEŇSKOU PÉČÍ</p>
<ul style="list-style-type: none"> • oferta uzdrowiskowa a oferta turystyczna: synergia czy konflikt? • kim jest współczesny klient uzdrowiskowy? • oferta masowa czy „butikowa”? • jak budować potencjał miejscowości uzdrowiskowych (zasoby przyrodnicze, krajobrazowe, kulturowe, lecznicze)? • inne 	<ul style="list-style-type: none"> • nabídka lázeňské péče a turistická nabídka: synergie nebo konflikt? • kým je současný lázeňský klient? • masová nabídka nebo „boutique” nabídka? • jak budovat potenciál lázeňských míst (přírodní, krajinné, kulturní a léčebné zdroje)? • jiné
<p>☐ PLANOWANIE I ROZWÓJ PRZESTRZENNY UZDROWISK</p>	<p>☐ PLÁNOVÁNÍ A ÚZEMNÍ ROZVOJ LÁZNÍ</p>
<ul style="list-style-type: none"> • planowanie przestrzenne w gminach uzdrowiskowych – regulacje i ograniczenia • presja inwestycyjna – kto i co chce budować w uzdrowiskach? • nowa architektura uzdrowiskowa a tradycja • planowanie i projektowanie przestrzeni publicznych • tożsamość a architektura i sztuka w przestrzeni uzdrowisk • inne 	<ul style="list-style-type: none"> • územní plánování v lázeňských obcích – předpisy a omezení • investiční tlak – kdo a co chce stavět v lázních? • nová lázeňská architektura a tradice • plánování a navrhování veřejných prostranství • identita a architektura a umění na území lázní • jiné

 DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA I MOBILNOŚĆ W MIEJSCOWOŚCIACH UZDROWISKOWYCH	 DOPRavnÍ DOSTUPNOST A MOBILITA V LÁZEŇSKÝCH OBČÍCH
<ul style="list-style-type: none">• dojazd do uzdrowiska• transport w uzdrowisku – w szczególności pod kątem dostosowania warunków przemieszczania się do potrzeb osób starszych, niesamodzielnych i z ograniczeniami mobilności• parkowanie w uzdrowisku• strefy wyłączenia i ograniczenia ruchu samochodowego• zachęty dla niezmotywowanych• innowacyjne formy mobilności – technika i organizacja• inne	<ul style="list-style-type: none">• dojazd do lázní• doprava v lázních – zejména z hlediska přizpůsobení podmínek pohybu potřebám osob starších, nesamostatných a s omezením mobility• parkování v lázních• zóny zákazu a omezení automobilové dopravy• pobídky pro nemotorizované osoby• inovativní formy mobility – technologie a organizace• jiné
 GOSPODARKA UZDROWISKOWA – CZYJE JEST UZDROWISKO?	 Ekonomika lázní – čí jsou lázně?
<ul style="list-style-type: none">• rola różnych podmiotów w zarządzaniu uzdrowiskiem: państwo, region, gmina, przedsiębiorstwa uzdrowiskowe, MŚP, inne• innowacje w usługach oraz medycynie uzdrowiskowej• rola <i>silver economy</i> (systemu wytwarzania, dystrybucji i konsumpcji dóbr i usług ukierunkowanego na wykorzystanie potencjału nabywczego osób starszych) w gospodarce uzdrowiskowej• znaczenie uzdrowisk w gospodarce państw i regionów• czynniki rozwoju i stagnacji popytu na w lecznictwie uzdrowiskowym. Świadczenia komercyjne a kontraktowe• jak pozyskiwać graczy wspierających rozwój uzdrowisk• inne	<ul style="list-style-type: none">• role různých subjektů v managementu lázní: stát, region, obec, lázeňská firma, MSP, další• inovace ve službách a lázeňské medicíně• role stříbrné ekonomiky (systém tvorby, distribuce a spotřeby zboží a služeb zaměřených na využití potenciálu starších osob) v lázeňské ekonomice• význam lázní v ekonomikách států a regionů• faktory rozvoje a stagnace poptávky po lázeňské léčbě. Komerční a obchodní ustanovení.• jak získat hráče podporující rozvoj lázní• jiné

<div data-bbox="136 216 199 279" style="border: 1px solid white; width: 50px; height: 35px; display: inline-block; margin-right: 10px;"></div> <p>UZDROWISKA POGRANICZA POLSKO-CZESKIEGO – KONKURENCJA, KOOPERACJA CZY BYTY ODDZIELONE?</p>	<div data-bbox="661 216 724 279" style="border: 1px solid white; width: 50px; height: 35px; display: inline-block; margin-right: 10px;"></div> <p>LÁZNĚ POLSKO-ČESKÉHO POHRANIČÍ – KONKURENCE, SPOLUPRÁCE NEBO PŮSOBÍCÍ ODDĚLENĚ?</p>
<ul style="list-style-type: none"> • czy możliwe i potrzebne jest tworzenie zintegrowanych pakietów produktów turystycznych i uzdrowiskowych na pograniczu? • czy uzdrowiska pogranicza mogą zaistnieć jako zintegrowany europejski produkt turystyczny? • wspólna promocja służąca rozwojowi transgranicznych usług zdrowotnych (pokonywanie barier wdrożenia) • rola Internetu i e-marketingu w promocji uzdrowisk • inne 	<ul style="list-style-type: none"> • je možné a potřebné vytvářet integrované balíčky turistických a lázeňských produktů v pohraničí? • mohou lázně v pohraničí vznikat jako integrovaný evropský produkt cestovního ruchu? • společná podpora rozvoje přeshraničních zdravotnických služeb (překonávání překážek při provádění) • role internetu a e-marketingu v propagaci lázní • jiné
<div data-bbox="136 732 199 795" style="border: 1px solid white; width: 50px; height: 35px; display: inline-block; margin-right: 10px;"></div> <p>ZARZĄDZANIE RODOWISKIEM PRZYRODNICZYM W UZDROWISKACH</p>	<div data-bbox="661 732 724 795" style="border: 1px solid white; width: 50px; height: 35px; display: inline-block; margin-right: 10px;"></div> <p>SPRÁVA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ V LÁZNÍCH</p>
<ul style="list-style-type: none"> • ochrona klimatu i jakość powietrza • ochrona źródeł wód mineralnych i unikalnych zasobów naturalnych • zagospodarowanie i utrzymanie parków i terenów zielonych • pomiędzy ochroną środowiska a presją inwestycyjną • inne 	<ul style="list-style-type: none"> • ochrana klimatu a kvalita ovzduší • ochrana pramenů minerálních vod a jedinečných přírodních zdrojů • rozvoj a údržba parků a zeleně • mezi ochranou životního prostředí a investičním tlakem • jiné
<div data-bbox="136 1143 199 1206" style="border: 1px solid white; width: 50px; height: 35px; display: inline-block; margin-right: 10px;"></div> <p>ROZWÓJ POPRZEZ KULTURĘ</p>	<div data-bbox="661 1143 724 1206" style="border: 1px solid white; width: 50px; height: 35px; display: inline-block; margin-right: 10px;"></div> <p>ROZVOJ SKRZE KULTURU</p>
<ul style="list-style-type: none"> • jak budować tożsamość? • festiwale i imprezy masowe w uzdrowisku • klasa kreatywna w uzdrowisku • wspieranie produktów lokalnych • żywe muzea • inne 	<ul style="list-style-type: none"> • jak budovat identitu? • festivaly a masové akce v lázních • kreativní třída v lázních • podpora místních produktů • živá muzea • jiné

 ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM W OBSZARACH UZDROWISKOWYCH	 MANAGEMENT KULTURNÍHO DĚDICTVÍ NA ÚZEMÍCH LÁZNÍ
<ul style="list-style-type: none">• potencjał dziedzictwa kulturowego• reżim konserwatorski – przeszkoda czy użyteczne narzędzie?• kreatywna adaptacja (<i>creative reuse</i>) obiektów historycznych• nowe możliwości wykorzystania dawnych obiektów wielkokubaturowych• mieszkać i gospodarować w zabytku• bilans potrzeb i możliwości – finansowanie odnowy i konserwacji dziedzictwa• inne	<ul style="list-style-type: none">• potencjał kulturního dědictví• reżim ochrany – překážka nebo užitečný nástroj?• kreativní adaptace (<i>creative reuse</i>) historických objektů• nové možnosti využití starých rozsáhlých objektů• bydlet a hospodařit v historickém objektu• bilance potřeb a možností – financování obnovy a zachování dědictví• jiné
 PROBLEMY ROZWOJU MIEJSCOWOŚCI UZDROWISKOWYCH. DYLEMAT SPECJALNEGO STATUSU – WYGRANI CZY PRZEGRANI?	 PROBLÉMY ROZVOJE LÁZEŇSKÝCH MÍST. DILEMA ZVLÁŠTNÍHO STATUTU – VÍTĚZOVÉ NEBO PORAŽENÍ?
<ul style="list-style-type: none">• czy status uzdrowiska sprzyja czy hamuje rozwój?• kto decyduje o rozwoju?• pomiędzy interesem gospodarczym gminy a interesem przedsiębiorstwa uzdrowiskowego• mieszkać w uzdrowisku: potrzeby mieszkańców, „turystyzacja”, drugie domy• uzdrowisko jako miejsce pracy – problem czy potencjał? Mieszkania dla pracowników służby zdrowia i usług w uzdrowiskach• inne	<ul style="list-style-type: none">• lázeňský statut přispívá nebo brání rozvoji?• kdo rozhoduje o rozvoji?• mezi ekonomickým zájmem obce a zájmem lázeňského subjektu• bydlet v lázních: potřeby obyvatel, „turistizace“, druhé bydlení• lázně jako místo pro práci – problém nebo potenciál? Byty pro zaměstnance ve zdravotnictví a v lázeňských službách.• jiné

Źródło: IRT, Projekt Spa4Development.

Zdroj: Institut Místního Rozvoje, projekt Spa4Development.

Podsumowanie debat przy okrągłych stołach, a także wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami samorządów gmin uzdrowiskowych prezentuje w pierwszej części niniejszej monografii Katarzyna Acedońska.

Tematyką szeroko reprezentowaną w publikacji jest ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym w miejscowościach uzdrowiskowych pogranicza polsko-czeskiego. Kristýna Křištofová i Irena Smolová przedstawiają zarys regulacji w tym zakresie w Republice Czeskiej, ze szczególnym zaakcentowaniem znaczenia i świadomego wykorzystania przez gminy instrumentu, jakim są strefy ochrony. W ten kontekst wpisuje się analiza Magdaleny Meller i Diany Dryglas, która dotyczy wykorzystania w gminach uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej instrumentu, jakim jest tzw. uchwała krajobrazowa. Z kolei Zbigniew Tyczyński na przykładach dworca kolejowego i domu zdrojowego w Łądku Zdroju omawia złożony proces rewitalizacji obiektów o wartości historycznej, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów własności, finansowania i reżimu konserwatorskiego.

Tematykę ochrony zasobów naturalnych prezentują trzy teksty autorstwa: Kristýny Křištofovej i Ireny Smolovej, Małgorzaty Markowskiej, Mariusza Kruczka i Pawła Łabaj oraz Macieja Zatheya. Křištofová i Smolová przedstawiają instrumenty prawne służące ochronie zasobów leczniczych w Republice Czeskiej, które są kluczowym czynnikiem lokalizacyjnym dla uzdrowisk, w tym wód mineralnych, termalnych i radioaktywnych. Markowska, Kruczek i Łabaj zwracają uwagę na różnorodność zagrożeń i presji wywieranych na wrażliwe z natury środowisko uzdrowisk, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów depozytowych wód leczniczych. Autorzy podkreślają, że przekroczenie poziomu krytycznego w niepożądanym oddziaływaniu na obszary cenne może doprowadzić do poważanego zaburzenia walorów, a nawet degradacji funkcji uzdrowiska. Dlatego konieczne jest bardzo świadome gospodarowanie przestrzenią we współdziałaniu wielu podmiotów, ale przede wszystkim pod świadomą kontrolą władz samorządowych. Zathej również zwraca uwagę na zagrożenie utraty walorów uzdrowiskowych, lecz koncentruje się na jakości klimatu, a w tym kontekście zwłaszcza na

Shrnutí diskusí u kulatého stolu a rozhovorů vedených se zástupci samospráv lázeňských obcí přináší první část monografie Katarzyny Acedońskiej.

Ochrana kulturního dědictví v lázeňských místech česko-polského pohraničí je v publikaci hojně zmiňovaným tématem. Kristýna Křištofová a Irena Smolová předkládají nástin právní úpravy v této oblasti v České republice se zvláštním důrazem na význam a vědomé využívání nástrojů, jakým jsou ochranná pásma. Do tohoto kontextu zapadá analýza Magdaleny Mellerové a Diany Dryglasové, která se zabývá využitím tzv. usnesení o krajinném rázu v lázeňských obcích v Kladské kotlině. Zbigniew Tyczyński zase na příkladu nádraží a lázeňského domu v Łądku Zdroji pojednává o složitém procesu revitalizace historicky cenných objektů, přičemž zvláštní důraz klade na aspekty vlastnictví, financování a památkářský režim.

Téma ochrany přírodních zdrojů je prezentováno ve třech textech: Kristýny Křištofovej a Ireny Smolovej, Małgorzaty Markowské, Mariusze Kruczka a Pawła Łabaj a Macieje Zatheya. Křištofová a Smolová představují právní nástroje ochrany léčivých zdrojů v České republice, které jsou klíčovým lokalizačním faktorem lázní, zejména minerálních, termálních a radioaktivních vod. Markowska, Kruczek a Łabaj upozorňují na různé hrozby a tlaky, které působí na přirozeně citlivé prostředí lázní, se zvláštním zřetelem na území výskytu léčivých vod. Autoři zdůrazňují, že překročení kritické míry nežádoucího vlivu na cenná území může vést k vážnému narušení hodnot nebo dokonce k degradaci funkce lázní. Proto je nutné spravovat prostor velmi uvědoměle, ve spolupráci s mnoha subjekty, ale především pod vědomou kontrolou místních orgánů. Zathej také upozorňuje na hrozbu ztráty hodnot lázní, přičemž se soustředí na kvalitu klimatu a v tomto kontextu zejména na problém znečištění ovzduší a způsoby, jak tomuto jevu čelit.

probleme zanieczyszczenia powietrza i sposobach przeciwdziałania temu zjawisku.

Pytanie: „być czy nie być uzdrowiskiem?” wybrzmiewa w tekście Pawła Skrzywanka, który osadza ten problem w kontekście permanentnego niedofinansowania lecznictwa uzdrowiskowego, utraty znaczenia balneologii jako specjalizacji medycznej, pułapek związanych z mozaikowym systemem własności przedsiębiorstw uzdrowiskowych, a także pozostałych wyzwań zarządczych, w tym zwłaszcza ochrony dziedzictwa kultury i środowiska. Tematykę tę pogłębiają przez perspektywę lokalną teksty Ireny Smolowej, Tomasza Ossowicza oraz Emilii Kopeć i Kingi Kowalskiej. Smolowa opisuje reaktywację czeskiego uzdrowiska Náchod-Běloves, które po latach przestoju wznowiło działalność dzięki determinacji lokalnych władz samorządowych. Ciekawym wątkiem jest w tym kontekście konflikt pomiędzy prywatną a gminną częścią uzdrowiska. Ossowicz prowadzi rozważania nad możliwościami pobudzenia rozwoju Sokołowska (niem. Görbersdorff), słynnej, na przełomie XIX i XX w., miejscowości uzdrowiskowej, specjalizującej się w leczeniu chorób płuc, która utraciła swoje funkcje. Wskazuje, że harmonijny rozwój Sokołowska musi wykorzystać moc synergicznych związków pomiędzy lecznictwem sanatoryjnym, umacniającymi się w ostatnich latach walorami „matecznika sztuki”, turystyką, a także pozycją w obszarze funkcjonalnym Wałbrzycha. Tekst Kopeć i Kowalskiej także dotyczy problemu rozwoju miejscowości niebędącej uzdrowiskiem statutowym (Gorzanów), lecz posiadającej potencjalne walory uzdrowiskowe, zwłaszcza zasoby cennej wody mineralnej oraz obiekty zabytkowe mogące stać się fundamentem bazy hotelowej.

Wydaje się, że w kontekście rosnącego zapotrzebowania społecznego na usługi związane z utrzymaniem zdrowia i regeneracji, w niedalekiej przyszłości coraz więcej miejscowości posiadających potencjalne walory uzdrowiskowe (klimat, wody, borowiny) będzie poszukiwać szans rozwojowych na podstawie rozwoju lecznictwa lub przynajmniej turystyki zdrowotnej. Pytanie, czy atrakcyjniejszą ścieżką będzie ubieganie się o formalny status uzdrowiska, czy jedynie promocja prozdrowotnego profilu usług, pozostaje kwestią otwartą i zawsze

Otázka: „Být či nebýt lázněmi?” zaznívá v eseji Pawła Skrzywanka, který tento problém zasazuje do kontextu trvalého podfinancování lázeňské léčby, ztráty významu balneologie jako lékařské specializace, nástrah spojených s mozaikovitým systémem vlastnictví lázeňských podniků, jakož i dalších problémů řízení lázní, mezi něž patří zejména ochrana kulturního a přírodního dědictví. Tato témata jsou prohloubena v textech Ireny Smolové, Tomasze Ossowicze, Emilie Kopečové a Kingy Kowalské, a to prostřednictvím místní perspektivy. Smolová popisuje obnovení provozu českých lázní Náchod-Běloves, které po letech odstávky obnovily provoz díky odhodlání místní samosprávy. Zajímavým vláknem je v této souvislosti konflikt mezi soukromou a městskou částí lázní. Ossowicz se zabývá možnostmi stimulace rozvoje Sokołowska (německy Görbersdorff), kdysi slavného lázeňského místa na přelomu 19. a 20. století, které se specializovalo na léčbu plicních chorob a které ztratilo svou funkci. To naznačuje, že harmonický rozvoj Sokołowa musí využívat sílu synergických vztahů mezi sanatorní léčbou, hodnotami „vzniku umění”, které v posledních letech posilují, cestovním ruchem a také polohou ve funkční oblasti Wałbrzychu. Kopeć a Kowalská se ve svém textu dotýkají také problému rozvoje místa, které není statutárním lázeňským místem (Gorzanów), ale které má potenciální lázeňské hodnoty, zejména cenné zdroje minerálních vod a historické budovy, které by se mohly stát základem pro hotelovou infrastrukturu.

Zdá se, že v souvislosti s rostoucí společenskou poptávkou po službách spojených s udržením zdraví a regenerace bude v blízké budoucnosti stále více lokalit s potenciálními lázeňskými hodnotami (klima, vody, peloidy) hledat možnosti rozvoje založené na rozvoji léčebné nebo alespoň zdravotní turistiky. Otázka, zda bude atraktivnější žádat o formální status lázní, nebo pouze propagovat prozdavotní profil služeb, zůstává otevřená a vždy vyžaduje individuální rozhodnutí. Bez ohledu na zvolenou trajektorii vývoje budou tyto aktivity v každém

wymagającą indywidualnego rozstrzygnięcia. Bez względu na obraną trajektorię rozwoju w każdym przypadku działania te będą wymagać gotowości samorządów i podmiotów świadczących usługi do podjęcia wyzwań związanych z przekształceniami, otwarciem na nowe trendy i oczekiwania kuracjuszy, a nade wszystko z wieloszczeblową współpracą. Ciekawym kontekstem dla powyższych rozważań jest analiza produktu uzdrowiskowego na pograniczu Polski i Czech, zaprezentowana przez Małgorzatę Januszewską i Mirosława Januszewskiego. Autorzy omawiają dziesięć głównych światowych trendów rozwoju turystyki zdrowotnej i konfrontują je z ofertą wybranej grupy uzdrowisk. Badanie potwierdza, że w czołowie przedsiębiorstw uzdrowiskowych są te, w których chęć dostosowania do światowych trendów w turystyce zdrowotnej pociągnęła za sobą zmiany w ich organizacji. Jednocześnie niewykorzystany w pełni potencjał uzdrowiskowy pogranicza wpływa na dotychczasowy brak rywalizacji między przedsiębiorstwami i ujawnia duże rezerwy dla nowych inicjatyw.

Harmonijne współistnienie funkcji turystycznej i uzdrowiskowej udaje się osiągnąć w czeskim uzdrowisku Jańskie Łaźnie, których potencjał opisują Kateřina Kaufmannová i Irena Smolová. Autorki zwracają jednak uwagę, że rozwój miejscowości o tak bogatym potencjale osłabia istniejąca, fragmentaryczna struktura własnościowa gruntów i obiektów. Dalszy rozwój oparty na zintegrowanej koncepcji zagospodarowania przestrzennego w szerszej skali wymaga także wzajemnej współpracy wielu podmiotów.

Niewątpliwym czynnikiem wzmacniającym pozycję uzdrowiska jest jego szeroko postrzegana dostępność. Michał Małysz i Przemysław Tomczak prezentują analizę dostępności uzdrowisk polsko-czeskiego obszaru przygranicznego transportem publicznym i funkcjonowanie w nich transportu multimodalnego. Tworzą swoisty ranking dzisiejszej dostępności, ale także wskazują na aspekty, które mogą w najbliższych latach znacząco poprawić sytuację w tym zakresie. Niezbędnym elementem współcześnie pojmowanej dostępności są też informacja i dostępność wirtualna. Tom niniejszy zamyka tekst Pawła Roubínka na temat wykorzystania nowoczesnych technologii,

przypadę wymagać gotowości samorządów i podmiotów świadczących usługi do podjęcia wyzwań związanych z przekształceniami, otwarciem na nowe trendy i oczekiwania kuracjuszy, a nade wszystko z wieloszczeblową współpracą. Ciekawym kontekstem dla powyższych rozważań jest analiza produktu uzdrowiskowego na pograniczu Polski i Czech, zaprezentowana przez Małgorzatę Januszewską i Mirosława Januszewskiego. Autorzy omawiają dziesięć głównych światowych trendów rozwoju turystyki zdrowotnej i konfrontują je z ofertą wybranej grupy uzdrowisk. Badanie potwierdza, że w czołowie przedsiębiorstw uzdrowiskowych są te, w których chęć dostosowania do światowych trendów w turystyce zdrowotnej pociągnęła za sobą zmiany w ich organizacji. Jednocześnie niewykorzystany w pełni potencjał uzdrowiskowy pogranicza wpływa na dotychczasowy brak rywalizacji między przedsiębiorstwami i ujawnia duże rezerwy dla nowych inicjatyw.

Harmonická koexistence turistické a lázeňské funkce byla dosažena v českých lázních Jánské Lázně, jejichž potenciál popisují Kateřina Kaufmannová a Irena Smolová. Autorky však poukazují na to, že rozvoj města s tak bohatým potenciálem podkopává stávající roztržštěná vlastnická struktura pozemků a objektů. Další rozvoj založený na integrované koncepci územního řízení v větším měřítku vyžaduje rovněž vzájemnou spolupráci mnoha subjektů.

Nepochybným faktorem, který posiluje pozici lázní, je jejich široce vnímaná dostupnost. Michał Małysz a Przemysław Tomczak představují analýzu dostupnosti lázní v polsko-českém pohraničí veřejnou dopravou a fungování multimodální dopravy. Vytvářejí jakýsi žebříček dnešní dostupnosti, ale poukazují rovněž na aspekty, které mohou situaci v tomto ohledu v příštích letech výrazně zlepšit. Nezbytnými prvky dnešní dostupnosti jsou také informace a virtuální dostupnost. Svazek uzavírá text Pavla Roubínka o využití moderních technologií, zejména internetových nástrojů, pro podporu správy a propagace lázeňských a turistických zdrojů v lázních Priessnitz.

w tym szczególnie narzędzi internetowych, do wspomagania zarządzania i promocji zasobów uzdrowiskowych i turystycznych w uzdrowisku Priessnitz.

Mamy nadzieję, że niniejsza publikacja okaże się impulsem pobudzającym debatę o przyszłości i zarządzaniu niezwykle cennym wspólnym zasobem, jakim są uzdrowiska na pograniczu Polski i Czech.

Doufáme, že tato publikace bude podnětem k diskusi o budoucnosti a správě mimořádně cenného společného zdroje, jakým je lázeňství v polsko-českém pohraničí.

Bibliografia / Bibliografie

Dyrektywa [2001/83/WE], Dyrektywa 2001/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 6 listopada 2001 r. w sprawie wspólnotowego kodeksu odnoszącego się do produktów leczniczych stosowanych u ludzi. Dz.U. UE. Wydanie specjalne 2004, t. 27.

Dyrektywa [2009/54/WE], Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/54/WE z dnia 18 czerwca 2009 r. w sprawie wydobywania i wprowadzania do obrotu naturalnych wód mineralnych (Wersja przekształcona). Dz.U. UE, L 164, t. 52.

Dyrektywa [2011/24/UE], Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/24/UE z dnia 9 marca 2011 r. w sprawie stosowania praw pacjentów w transgranicznej opiece zdrowotnej. Dz.U. UE L 88, t. 54.

Przesmycka N. [2019], *Nałęczów. Kształtowanie i rozwój uzdrowiska*, Wyd. Politechniki Lubelskiej, Lublin.

Rozporządzenie [2006], Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 9 czerwca 2006 r. w sprawie trybu i terminów ustalenia oraz przekazania dotacji z budżetu państwa gminie uzdrowiskowej (Dz.U. z 2006 r. Nr 103, poz. 705).

Rozporządzenie [2011], Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 31 marca 2011 r. w sprawie naturalnych wód mineralnych, wód źródłanych i wód stołowych (Dz.U. z 2011 r. Nr 85, poz. 466).

Ustawa [1922], Ustawa z dnia 23 marca 1922 r. o uzdrowiskach (Dz.U. z 1922 r. Nr 31, poz. 254).

Ustawa [1966], Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym (Dz.U. z 1966 r. Nr 23, poz. 150).

Ustawa [1991], Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 2014 r. poz. 849 z późn. zm.).

Ustawa [2005], Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych (Dz.U. z 2005 r. Nr 167, poz. 1399 z późn. zm.).

Ustawa [2011], Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. z 2011 r. Nr 163, poz. 981).

Zarządzenie [1967], Zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 25 lipca 1967 r. ws. wykazu miejscowości uznanych za uzdrowiska (M.P. z 1967 r. Nr 45, poz. 228).

Katarzyna Acedońska

Instytut Rozwoju Terytorialnego
Instytut Místního Rozvoje

3.

Dobre praktyki zarządzania gminą uzdrowiskową Příklady dobré praxe pro řízení lázeňských obcí

1. Wprowadzenie

Projekt pn. „Lecznictwo uzdrowiskowe na pograniczu czesko-polskim i jego wkład w rozwój regionalny – Spa 4 Development”, współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Interreg V-A Republika Czeska-Polska zakładał zainicjowanie transgranicznej współpracy polskich i czeskich miejscowości uzdrowiskowych mającej na celu wypracowanie rozwiązań w sferze zarządzania, umożliwiających bardziej efektywne wykorzystanie ich potencjału.

1. Úvod

Projekt „Lázeňství v česko-polském pohraničí a jeho přínos pro regionální rozvoj – Spa 4 Development“ spolufinancovaný Evropskou unií z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci Programu Interreg V-A Česká republika-Polsko, předpokládal zahájení přeshraniční spolupráce mezi polskými a českými lázeňskými místy. Mělo jít o nalezení postupů v řízení, umožňujících efektivnější využití jejich potenciálu.

Jednym z kluczowych działań realizowanych w ramach projektu były tzw. okrągłe stoły, czyli spotkania o charakterze warsztatowym, na których oprócz przedstawienia wiedzy eksperckiej, duży nacisk kładziony był na żywą dyskusję oraz wymianę wiedzy i doświadczeń pomiędzy uczestnikami. Ponadto organizowane były konferencje oraz wizyty studyjne w miejscowościach uzdrowskich, w trakcie których przeprowadzano wywiady z ich władzami dotyczące problemów, ale także sposobów i innowacyjnych pomysłów w zarządzaniu uzdrowskiem. Szczególna uwaga skierowana była na zagadnienia współpracy gminy z przedsiębiorstwami uzdrowskimi.

2. Okrągłe stoły

Pierwszy okrągły stół zorganizowano 28 maja 2019 r. w Karlovej Studance. Jego tematem przewodnim było zarządzanie środowiskiem naturalnym na terenie obszarów uzdrowskich, ponieważ zieleń od samego początku tworzenia uzdrowsk stanowiła ich podstawowy walor. Za najważniejsze działania związane z zarządzaniem terenami zielonymi uznano: opracowanie i realizację strategii rozwoju terenów zieleni oraz odpowiednie kształtowanie zieleni w celu zwiększenia jej oddziaływania terapeutycznego. Zaznaczono, jak ważne jest zachowanie odpowiednich relacji powierzchni biologicznie czynnej i powierzchni przeznaczonych pod zabudowę, a także zagwarantowanie tych zależności poprzez zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gmin. Dr Elżbieta Szopińska z Instytutu Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu podkreśliła obecną rolę zieleni publicznej w uzdrowskach oraz zaakcentowała, że przy tworzeniu kompozycji zieleni należy zwracać szczególną uwagę na funkcję, jaką ma pełnić w danym miejscu, w tym na prozdrowotne oddziaływanie niektórych gatunków.

Kolejny niezwykle istotny w kwestii zarządzania miejscowościami uzdrowskimi temat to uwarunkowania prawne. Tej tematyce poświęcono drugie spotkanie eksperckie, które odbyło się 26 września 2019 r. w Łądku-Zdroju.

Jednou z klíčových aktivit realizovaných v rámci projektu byly tzv. kulaté stoly, tj. pracovní setkání, kde byl kromě prezentace odborných znalostí kladen velký důraz na živou diskusi a výměnu znalostí a zkušeností mezi účastníky. Kromě toho byly pořádány konference a studijní návštěvy lázeňských míst, během kterých byly s jejich majiteli vedeny rozhovory o problémech, ale také metodách a inovativních nápadech v řízení lázní. Zvláštní pozornost byla věnována otázkám spolupráce mezi státními institucemi a lázeňskými společnostmi.

2. Kulaté stoly

První kulatý stůl se konal 28. května 2019 v Karlové Studánce. Jejím hlavním tématem byla péče o přírodní prostředí v lázeňských oblastech, jelikož zezeň byla základní hodnotou od samého počátku vzniku lázní. Nejdůležitějšími aktivitami souvisejícími s údržbou zelených ploch byly: příprava a realizace strategie rozvoje zelených ploch a vhodné plánování zelených ploch za účelem zvýšení jejího terapeutického účinku. Bylo zdůrazněno, jak důležité je udržovat vhodné vztahy mezi biologicky aktivní oblastí a územím určeným pro zástavbu, jakož i zaručit tyto závislosti prostřednictvím ustanovení místních územních rozvojových plánů, studií podmínek a směrů rozvoje obcí. Dr. Elžbieta Szopińska z Fakulty krajinné architektury Vysoké školy biologické ve Vratislavi zdůraznila současnou roli veřejné zeleně v lázeňských střediscích a zdůraznila, že při vytváření zelených kompozicí je třeba věnovat zvláštní pozornost funkcím, jakou mají daná prostranství plnit, včetně zdravotních rizik některých druhů.

Dalším tématem, nesmírně důležitým z hlediska správy lázeňských míst, je právní rámec. Tomuto tématu bylo věnováno druhé setkání odborníků, které se konalo 26. září 2019 v Łądku-Zdroju. Problematiku právních podmínek lázeňské léčby

Kwestię uwarunkowań prawnych lecznictwa uzdrowskiego na terenie Republiki Czeskiej przedstawił Zdzęnek Szczyrba z Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu. W Republice Czeskiej funkcjonowanie uzdrowsk nadzoruje Ministerstwo Zdrowia, Inspektorat Uzdrawisk i Źródła, a podstawowe regulacje zawarte są w Ustawie nr 164 z 2001 r. o naturalnych zasobach leczniczych, źródłach naturalnych wód mineralnych, uzdrowskach naturalnych i miejscowościach uzdrowskich [Zákon č. 164/2001]. Dodatkowo wprowadzane są przepisy wykonawcze, np. Rozporządzenie Rady Ministrów z 2001 r. o opłacie za korzystanie z wód mineralnych. Uwarunkowania prawne dotyczące lecznictwa uzdrowskiego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej przedstawił Prezes Stowarzyszenia Gmin Uzdrawiskowych RP Jan Golba. W Polsce podstawą uwarunkowań prawnych dotyczącą uzdrowsk jest Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowskowym, uzdrowskach i obszarach ochrony uzdrowskiej oraz gminach uzdrowskich. W trakcie dyskusji obie strony zgodnie stwierdziły, że przepisy regulujące kwestie uzdrowskowe nie odpowiadają już wszystkim potrzebom współczesnych uzdrowsk i wymagają aktualizacji zarówno w Czechach, jak i w Polsce.

Następny okrągły stół zorganizowano 4 lutego 2020 r. w Dusznikach-Zdroju pod hasłem „dostępność transportowa w miejscowościach uzdrowskich”. Przedstawiciel strony czeskiej Ivo Dostal zaprezentował zasady budowania Koncepcji Zrównoważonego Rozwoju obowiązujące w Republice Czeskiej, które obejmują m.in. rozwój infrastruktury transportu publicznego. Zwrócono uwagę na rolę partycypacji społeczności lokalnej w procesie planowania rozwoju przestrzennego czeskich miast i miasteczek w zakresie rozwiązań transportowych. Następnie Bogusław Molecki z Instytutu Rozwoju Terytorialnego we Wrocławiu przedstawił wpływ transformacji ustrojowej na ograniczenie przewozów pozamiejskim transportem publicznym, ze szczególnym uwzględnieniem dostępności miejscowości turystycznych i uzdrowskich. Dyskusja uczestników spotkania wykazała, że zarówno polskie, jak i czeskie miejscowości uzdrowskowe borykają się z podobnymi problemami, tj. nadmierną liczbą samochodów osobowych i wynikającymi

v České republice představil Zdzęnek Szczyrba z Univerzity Palackého v Olomouci. V České republice na provoz lázeňských míst dohlíží Ministerstvo zdravotnictví, Český inspektorát lázní a ížídel. Základní právní obsahuje zákon č. 164 z roku 2001 o přírodních léčivých zdrojích, zdrojích přírodních minerálních vod, přírodních léčebných lázních a lázeňských místech. Dále jsou zavedena prováděcí nařízení, např. nařízení vlády z roku 2001 o poplatcích za užívání minerálních vod. Právní podmínky týkající se lázeňské léčby na území Polské republiky představil předseda Asociace lázeňských míst Polské republiky Jan Golba. V Polsku je právním základem pro lázeňská místa zákon ze dne 28. července 2005 o lázeňské péči, lázních a oblastech ochrany lázní a lázeňských měst. Během diskuse dospěly obě strany k názoru že předpisy regulující lázeňskou problematiku již nesplňují všechny potřeby moderních lázní a vyžadují aktualizaci jak v České republice, tak v Polsku.

Další kulatý stůl se konal 4. února 2020 v Duszníkách-Zdroji pod heslem „dopravní dostupnost v lázeňských místech“. Zástupce české strany – Ivo Dostál představil principy budování Koncepcie udržitelného rozvoje platné v České republice, mezi které mimo jiné patří rozvoj infrastruktury veřejné dopravy. Pozornost je věnována roli zapojení místní komunity do procesu plánování územního rozvoje českých měst v oblasti dopravních řešení. Poté Bogusław Molecki – z Ústavu územního rozvoje ve Vratislavi představil dopad politické transformace na redukcii mimoměstské hromadné dopravy, s důrazem na dostupnost turistických a lázeňských míst. Diskuse účastníků setkání ukázala, že jak polská, tak česká lázeňská místa čelí podobným problémům, jako je nadměrný počet osobních automobilů a problémy s organizací odpovídajícího počtu parkovacích míst. To platí zejména pro lázeňská místa s historickou městskou architekturou, která se v mnoha případech vyznačuje úzkými uličkami, které nejsou přizpůsobeny hustému provozu. Přístup k tomuto

z niej problemami z organizacją odpowiedniej liczby miejsc parkingowych. Dotyczy to szczególnie miejscowości uzdrowskich o historycznej tkance urbanistycznej, charakteryzującej się w wielu przypadkach wąskimi, nieprzystosowanymi do dużego natężenia ruchu, uliczkami. Podejście do tego problemu nie jest jednolite – niektóre gminy opowiadają się za ograniczeniem możliwości parkowania i naliczaniem opłat, inne poszukują rozwiązań mniej restrykcyjnych, opartych na lepszej organizacji systemu. Jako rozwiązanie problemu wskazywano na możliwość zorganizowania darmowej komunikacji gminnej (Świeradów-Zdrój) oraz realizację parkingów typu Park&Ride (Duszniki-Zdrój).

Tematyka kolejnych dwóch spotkań eksperckich podyktowana została przez sytuację zagrożenia epidemiologicznego związaną z COVID-19, w jakiej znalazły się nie tylko Polska i Republika Czeska, ale również cały świat. Wprowadzane ograniczenia miały ogromny wpływ na branżę turystyczną i uzdrowską. Nastąpiło prawie całkowite zatrzymanie funkcjonowania sektora uzdrowskiego i turystycznego, co przełożyło się na kryzys w branżach powiązanych (usługi) i na znaczne zmniejszenie wpływów do budżetów gmin uzdrowskich, a także nasilającą się frustrację społeczeństwa. Uczestnicy okrągłego stołu mieli okazję podzielić się sposobami radzenia sobie w czasach kryzysu branży. Wydało się, że sprzyja on zacieśnieniu współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami uzdrowskimi a gminami, które wspólnie poszukują najlepszych rozwiązań w sytuacji strukturalnego kryzysu. Przedsiębiorstwa uzdrowskie zaczęły wspierać proces szczepień oraz prowadzić rehabilitację tzw. pacjentów pocovidowych – osób, które przechorowały już koronawirusa i w związku z tym zmagają się z różnymi dolegliwościami głównie związanymi z drogami oddechowymi, ale również z problemami psychiatrycznymi. Przedstawiciele strony czeskiej zaprezentowali próbę wsparcia branży uzdrowskiej z poziomu państwa w postaci vouchera dostępnego dla wszystkich mieszkańców Unii Europejskiej gwarantującego zniżkę w wysokości 4 tys. koron czeskich na pobyt w uzdrowskach. Natomiast w Polsce wprowadzono bon turystyczny – gwarantujący jednorazową dopłatę w wysokości 500 zł do wypoczynku dla

problému není jednotný – některé obce jsou za omezením možností parkování a zpoplatnění, jiné hledají méně restriktivní řešení založená na lepší organizaci systému. Jako řešení problému byla uvedena možnost organizace bezplatné městské dopravy (Świeradów-Zdrój) a výstavba parkovišť typu Park&Ride (Duszniki-Zdrój).

Téma dalších dvou setkání expertů souviselo s aktuální epidemiologickou situací způsobenou COVID-19, ve které se ocitlo nejen Polsko a Česká republika, ale i celý svět. Zavedená omezení měla obrovský dopad na turistické a lázeňské odvětví. Fungování lázeňství a cestovního ruchu bylo téměř úplně zastaveno, což se promítlo na krizi v souvisejících průmyslových odvětvích (službách) a následně do výrazného snížení rozpočtových příjmů pro lázeňské obce a zvýšení frustrace společnosti. Účastníci kulatého stolu měli příležitost podělit se metodami řešení krize v oblasti lázeňství. Zdá se, že řešením je užší spolupráce mezi lázeňskými společnostmi a obcemi, které společně hledají nejlepší řešení v situaci strukturalní krize. Lázeňské společnosti začaly podporovat proces očkování a rehabilitovat tzv. pocovidové pacienty. Jde o osoby, které již prodělaly onemocnění koronavirem, a bojují s následky, tzn. různými onemocněními souvisejícími zejména s dýchacími cestami, ale také s psychickým problémy. Zástupci české strany představili pokus o podporu lázeňského odvětví ze státní úrovně, formou poukazu dostupného pro všechny obyvatele Evropské unie zaručujícího slevu 4 tis. Kč na pobyt v lázních. Na druhé straně v Polsku byl zaveden turistický poukaz – garantující jednorázovou pomoc ve výši 500 PLN na prázdniny pro každé dítě do 18 let. Na regionální úrovni bohužel nedošlo k žádné významné pomoci.

každého dziecka do 18. roku życia. Niestety, nie odnotowano znaczących działań pomocowych z poziomu regionalnego.

W trakcie trwania projektu, poza spotkaniami w formie okrągłych stołów, zorganizowane zostały dodatkowo trzy konferencje (w Szczawnie-Zdroju, Jeseniku i Świeradowie-Zdroju), na których poruszano różne kwestie dotyczące m.in.: transformacji energetycznej, rozwoju turystyki wypoczynkowej, polityki przestrzennej, innowacji w kształtowaniu uzdrowisk, głównych problemów współpracy na linii samorząd – przedsiębiorstwo, dziedzictwa kulturowego oraz ochrony zasobów wód jako wspólnego potencjału.

3. Dobre praktyki

Przez pojęcie dobrych praktyk należy rozumieć pozytywne rozwiązania wpływające na funkcjonowanie gmin uzdrowskich, od najprostszych przykładów, tj. rewitalizacja obiektu małej architektury, do tych bardziej skomplikowanych, tj. zarządzanie transportem publicznym w całej gminie. Ideą projektu było, aby dobre praktyki wypracowane w toku spotkań eksperckich, tzw. okrągłych stołów z udziałem przedstawicieli różnych środowisk – mogły inspirować gminy i przedsiębiorstwa uzdrowskie do podejmowania innowacyjnych rozwiązań, zarówno w bieżącym zarządzaniu, jak i w planowaniu oraz realizacji długofalowych strategii rozwoju uzdrowisk.

3.1. Zarządzanie zielenią

Do odpowiedniego utrzymania zieleni uzdrowskiej obecnie niezbędna jest nie tylko wiedza, kreatywność i ciągłość działań wykonywanych przez gminne samorzady, ale także prawidłowe zabezpieczanie obszarów struktur zieleni i posiadanie narzędzi umożliwiających sprawowanie formalnego nadzoru nad ich rozwojem. Właściwie prowadzone działania nadzorujące kształtowanie obszarów zieleni

V průběhu projektu byly kromě setkání formou kulatých stolů uspořádány další tři konference (Szczawno-Zdrój, Jeseník a Świeradów-Zdrój), na nichž se diskutovalo o různých tématech, např. transformace energie, rozvoj turistiky, politiky územního plánování, inovace při tvoření lázní, hlavní problémy spolupráce mezi samosprávou a soukromým sektorem, kulturní dědictví a ochrana vodních zdrojů.

3. Příklady dobré praxe

Pojem „příklady dobré praxe“ je třeba rozumět jako pozitivní řešení ovlivňující fungování lázeňských míst a obcí, od nejjednodušších příkladů, tj. revitalizace objektů malé architektury, až po složitější, tj. správa veřejné dopravy v celém regionu. Myšlenkou projektu bylo vytvořit osvědčené postupy vymyšlené v průběhu setkávání odborníků. Šlo o tzv. kulaté stoly za účasti zástupců z různých oblastí, které by mohly inspirovat obce a lázeňské společnosti k přijímání inovativních řešení, a to jak v průběžné správě, tak při plánování a realizaci dlouhodobých strategií rozvoje lázeňských zařízení.

3.1. Údržba zeleně

Řádná údržba lázeňské zeleně vyžaduje nejen znalosti, kreativitu a kontinuitu činností prováděných samosprávou, ale také řádnou ochranu zelených ploch a nástrojů umožňujících formální dohled nad jejich rozvojem. Řádně prováděné činnosti, související s plánováním zelených ploch mají obrovský vliv na rozvoj lázeňských míst a zachování jejich jedinečnosti.

mają ogromny wpływ na rozwój miejscowości uzdrowskich oraz zachowanie ich unikatowości.

Godny pochwały przykład zarządzania terenami zieleni w miejscowości uzdrowskiej stanowią Franciszkowe Łaźnie. Ta przepiękna miejscowość uzdrowska, zlokalizowana w zachodnich Czechach, należąca do tzw. Zachodnio-czeskiego Trójkąta Uzdrowskiego, w którego skład wchodzi Mariańskie Łaźnie, Franciszkowe Łaźnie oraz Karlowe Vary, charakteryzuje się ogromną powierzchnią terenów zielonych. Serce części uzdrowskiej otoczone jest przez ponad 300 ha zadbanych parków, pozostających własnością gminy, których utrzymanie kosztuje ją rocznie około 20 mln koron czeskich. Środki na opiekę nad tymi terenami pochłaniają niemal w całości sumę uzyskaną rocznie z opłaty uzdrowskiej. Wzorowe wydaje się podejście burmistrza (Jana Kuchařa), który twierdzi, iż wydatkowanie tych środków jest jak najbardziej słuszne, gdyż pochodzą one od kuracjuszy i powinny być one wykorzystane w celu zapewnienia im możliwie najatrakcyjniejszego pobytu w mieście poprzez utrzymanie unikalnego charakteru uzdrowska.

Vhodným příkladem údržby zelených ploch v lázních jsou Františkovy Lázně. Toto krásné lázeňské místo ležící v západních Čechách patří k tzv. západočeskému lázeňskému trojúhelníku, který zahrnuje Mariánské Lázně, Františkovy Lázně a Karlovy Vary, a vyznačuje se obrovskou rozlohou zelených ploch. Srdce lázeňské části je obklopeno více než 300 hektary udržovaných parků, které jsou ve vlastnictví města, a které ročně stojí přibližně 20 milionů korun. Prostředky na péči o tyto plochy spotřebovávají téměř celou částku získanou ročně z lázeňského poplatku. Přístup starosty (Jana Kuchaře) se jeví jako neúčelnější postup vynakládání těchto prostředků na údržbu zeleně, jelikož ty pocházejí od pacientů a měly by být použity k zajištění jejich atraktivního pobytu ve městě, a zároveň udržení jedinečného charakteru lázní.

Fot. 1. Franciszkowe Łaźnie / Františkovy Lázně

Autor fotografii / Autor fotografie: Katarzyna Acedońska.

W prawidłowym zagospodarowaniu terenów zieleni, szczególnie w miejscowościach uzdrowskich bardzo ważna jest lokalizacja, kompozycja oraz skład gatunkowy roślin. Dr Elżbieta Szopińska jako dobrą praktykę zarządzania zielenią zaproponowała utworzenie ustrukturyzowanych kart ewidencyjnych zieleni dla miejscowości uzdrowskich zawierających m.in. bazy danych zieleni historycznej oraz rejestrację zabiegów, jakim zielen jest poddawana. Karty tworzone priorytetowo dla części A miejscowości uzdrowskiej powinny zawierać m.in. takie informacje, jak: rodzaj terenu zieleni, skład gatunkowy, cechy wyróżniające oraz znaczenie w krajobrazie miejscowości.

3.2. Transport

Dobry przykład zarządzania publicznym transportem miejskim wypracowany został w Świeradowie-Zdroju. Rada Miasta, przy poparciu burmistrza Rolanda Marciniaka i w odpowiedzi na wniosek mieszkańców, wprowadziła darmowy transport publiczny dostępny dla wszystkich, ale dedykowany głównie społeczności lokalnej. Świeradów-Zdrój charakteryzuje się rozległym i zróżnicowanym topograficznie obszarem, co utrudnia mieszkańcom niektórych terenów i sąsiednich mniejszych miejscowości wzajemne powiązania, a także dostęp do centralnej społeczno-administracyjnej części gminy. Darmowa komunikacja w Świeradowie-Zdroju traktowana jest jako forma przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Taka organizacja transportu publicznego miała również na celu ograniczenie ruchu samochodowego w centralnej części miejscowości uzdrowskiej, a co za tym idzie, ograniczenie emisji negatywnych substancji do środowiska, co jest niezmiernie ważne w szczególności w miejscowościach posiadających status uzdrowska. Gmina Świeradów-Zdrój rozpoczęła w czerwcu 2016 r. od jednego pojazdu. Uzyskała dofinansowanie z Unii Europejskiej na zakup taboru, który obecnie (marzec 2021 r.) składa się z czterech pojazdów: dwóch minibusów przewidzianych na około 25 osób oraz dwóch midibusów mieszczących do 59 pasażerów. Darmowa komunikacja miejska funkcjonuje w porozumieniu z trzema sąsiednimi gminami,

Při správném hospodaření se zelenými plochami, zejména v lázních, je velmi důležitá lokalizace, kompozice a druhové složení rostlin. Dr. Elžbieta Szopińska navrhla vytvoření strukturovaných evidenčních karet zeleně pro lázně, které by mimo jiné obsahovaly údržbu zeleně, databáze historické zeleně a registraci zásahů, kterým je zezeň podrobena. Karty vytvořené v první řadě pro část A lázeňského města by měly mimo jiné obsahovat takové informace jako typ zeleně, druhové složení, rozlišovací znaky a význam v krajinné architektuře.

3.2. Doprava

Dobry příklad řízení veřejné městské dopravy byl vytvořen pro lázeňské místo Świeradów-Zdrój. Zastupitelstvo města s podporou starosty Rolanda Marciniaka – v reakci na žádost občanů města zavedla zcela bezplatnou veřejnou dopravu, která je k dispozici všem, ale je věnována hlavně místní komunitě. Świeradów-Zdrój se vyznačuje rozsáhlou a topograficky různorodým reliéfem, který obyvatelům některých oblastí a sousedních menších měst ztěžuje vzájemné propojení, stejně jako přístup k centrální společenské a administrativní části obce. Bezplatná doprava v Świeradów-Zdroji je považována za formu boje proti sociálnímu vyloučení. Cílem takové organizace veřejné dopravy bylo také omezit automobilovou dopravu v centrální části lázeňského města, a tím snížit emise negativních látek do životního prostředí, což je mimořádně důležité, zejména v městech se statutem lázeňského místa. Obec Świeradów-Zdrój začala v červnu 2016 s jedním vozidlem. Získala finanční prostředky z Evropské unie na nákup flotily vozidel, kterou v současné době (březen 2021) tvoří 4 vozidla: dva minibusy pro přibližně 25 osob a dva midibusy až pro 59 cestujících. Bezplatná veřejná doprava funguje v kooperaci se třemi sousedními obcemi, tj. Mirsk, Leśna a Nové Město pod Smrkem v České republice (víkendové spoje je v současné době pozastaveny kvůli pandemii COVID-19)¹. Díky zavedení bezplatného jízdného se snížil problém související s nedostatkem parkovacích míst. Někteří

tj. Mirsk, Leśna oraz Nove Mesto w Republice Czeskiej (weekendowe połączenie obecnie zawieszono z powodu pandemii COVID-19)¹. Dzięki wprowadzeniu darmowych przejazdów zmniejszył się również problem związany z niedoborem miejsc parkingowych. Część personelu obsługująca hotele, przedsiębiorstwo uzdrowskie oraz atrakcje turystyczne przestawiła się z indywidualnych środków transportu na transport publiczny.

Świeradów-Zdrój to dobry przykład zorganizowania transportu wewnątrz uzdrowska, ew. stałych dojazdów do pracy mieszkańców sąsiednich miejscowości. Odrębną kwestię stanowi sposób dojazdu do miejscowości turystów lub kuracjuszy z odleglejszych terenów. Przykładowo, do Franciszkowych Łaźni można dotrzeć prawie każdym środkiem transportu, jednak szczególnie promowana jest podróż koleją, pod hasłem „Pociągiem do uzdrowska”. Specjalnie z myślą o turystach i kuracuszach wprowadzony został wygodny i szybki pociąg SuperCity Pendolino, dwa razy dziennie przejeżdżający przez korytarz

zaměstnanci obsluhující hotely, lázeňské společnosti a turistické atrakce přešli z individuálních dopravních prostředků na veřejnou dopravu.

Świeradów-Zdrój představuje dobrý příklad organizace dopravy uvnitř lázeňského města, př. častého dojíždění do práce pro obyvatele sousedních obcí. Samostatnou otázkou je způsob příjezdu do města turistů nebo pacientů ze vzdálenějších míst. Například do Františkových Lázní se dostanete téměř jakýmkoli dopravním prostředkem, jednak cestování vlakem je propagováno zejména pod heslem „Vlakem do lázní“. Speciálně pro turisty a lázeňské hosty byl zaveden pohodlný a rychlý vlak SuperCity Pendolino, který jezdí dvakrát denně železničním koridorem Ostrava – Praha – Cheb. Lázeňské hotely navíc svým

Fot. 2. Franciszkowe Łaźnie / Františkovy Lázně

Autor fotografií / Autor fotografie: Katarzyna Acedońska.

kolejowy Ostrawa – Praga – Cheb. Dodatkowo bardzo często hotele uzdrowskowe oferują swoim klientom transport do i z dworca kolejowego. Te zintegrowane rozwiązania z jednej strony stanowią bardzo wygodną ofertę dla turystów, a z drugiej oddziałują bezpośrednio na zmniejszenie liczby pojazdów indywidualnych w uzdrowsku. Kolejnym krokiem w planach burmistrza Franciszkowych Łaźni – i przestawianych dziś jeszcze jako ambitna wizja – jest wprowadzenie autonomicznego autobusu, który rozwoziłby turystów i kuracjuszy do miejsc ich zakwaterowania².

Kolejną dobr praxk w sferze transportu jest wypożyczalnia rowerów elektrycznych utworzona w Dusznikach-Zdroju. Wypożyczalnia powstała w ramach dużego projektu rewitalizacji terenu pomiędzy ulicami Sudecką, Stawow i Słowackiego. Przebudowany został parking miejski na kształt parkingu w typie Park&Ride z infrastruktur towarzyszącą. Utworzono pierwszą w Polsce samoobsługową wypożyczalni rowerów wspomaganych elektrycznie MTB. Nieśmiało wprowadzony pomysł okazał się wielkim sukcesem. Bardziej aktywnym użytkownikom rowery elektryczne umożliwiają pokonywanie większych odległości w górzystym terenie, natomiast osoby starsze i z problemami z mobilnośc, mówią, że „wraca im młodość i odzyskują wolność”, mogąc znowu przejechać się rowerem. Gmina, udostępniając wypożyczalni rowerów elektrycznych, wpisuje się w promocj aktywnego wyciecznika, ponadto takie rozwiązanie jest zdrowe dla ludzi i przyjazne dla środowiska oraz rozszerza obszar penetrowany przez turystów. Dalekosiężn wizj Piotra Lewandowskiego – obecnego burmistrza Dusznik-Zdroju – jest wyeliminowanie konfliktów wynikających z ruchu tranzytowego, przebiegającego przez obszar uzdrowska, do stale rozwijającego się kompleksu sportowego w Zieleńcu i Parku Narodowego (terenów, które cieszą się ogromnym zainteresowaniem turystów zarówno latem, jak i zim). Rozwiązaniem jest wprowadzenie gondoli nad częśc miasta na odcinku około 7 km. Ta inwestycja zdaniem burmistrza rozwiązałaby problem nadmiaru samochodów w bezpośredniej okolicy Parku Zdrojowego³.

klientům velmi často nabízejí dopravu na nádraží a zpět. Na jednu stranu jsou tato integrovan řešení velmi zajímavou nabídkou pro turisty a na druhé straně mají přímý dopad na snížení počtu vozidel v lázních. Dalším krokem v plánech starosty Františkových Lázní – a dnes prezentovaným jako ambiciózní vize – je zavedení autonomního autobusu, který by rozvožel turisty i lázeňské hosty do místa jejich ubytování².

Dalším dobrým příkladem, který stojí za zmínku v oblasti dopravy, je půjčovna elektrických kol zřícená v Duszníkách-Zdroji. Půjčovna byla založena v rámci projektu velké revitalizace mezi ulicemi Sudecka, Stawowa a Słowackiego. Městské parkoviště bylo přestavěno na parkoviště typu Park & Ride s doprovodnou infrastrukturou. Byla založena první v Polsku samoobslužná půjčovna elektrických jízdních kol MTB. Skromný nápad se ukázal velkým úspěchem. Aktivnějším uživatelům elektrická kola umožňují překonávat delší vzdálenosti v hornatém terénu, zatímco starší lidé a lidé s problémy s mobilitou říkají, že „znovu získali mládí a svobodu“ tím, že mohou znovu jezdit na kole. Výstavbou půjčovny elektrických kol, chce obec propagovat aktivní odpočinek, navíc je takové řešení zdravé pro občany, šetrné k životnímu prostředí a rozšiřuje oblasti navštěvované turisty. Dalekosáhlou vizí Piotra Lewandowského – současného starosty Duszniki-Zdrój je eliminovat konflikty plynoucí z tranzitní dopravy procházející lázeňským areálem, neustále se rozvíjejícího sportovního areálu v Zieleńcu a národního parku (turisticky velmi oblíbené oblasti, v létě i v zimě). Řešením je zavedení obchvatu nad částí města ve vzdálenosti asi sedmi kilometrů. Tato investice by podle starosty vyřešila problém přebytku automobilů v bezprostřední blízkosti lázeňského parku³.

3.3. Zarządzanie obiektami dziedzictwa i przestrzenią publiczną

Miejscowości uzdrowskie charakteryzują się dużą liczbą obiektów zabytkowych, które niestety w wielu przypadkach pozostają w stanie dalekim od zadowalającego.

Kreatywna adaptacja obiektów zabytkowych jest niezmiernie ważnym działaniem. Jednak aby została właściwie przeprowadzona, niezbędne jest w odpowiednim momencie docenienie potencjału zabytkowego obiektu.

Z powodu likwidacji w latach 90. XX w. znacznej liczby połączeń kolejowych wiążących miejscowości Dolnego Śląska, wiele reprezentacyjnych budynków dawnych dworców przestało pełnić swoje funkcje i niezagospodarowane z czasem zaczęły popadać w ruinę. Przykładami rewitalizacji tych obiektów wraz z przypisaniem im nowej funkcji są stacje kolejowe w Świeradowie-Zdroju i Łądku-Zdroju. W Świeradowie-Zdroju, w budynku dawnego dworca, utworzono Miejskie Centrum Kultury, Aktywności i Promocji Gminy – Stacja Kultury. Natomiast w Łądku-Zdroju powstał inkubator przedsiębiorczości wspierający lokalną gospodarkę. W obu przypadkach rewitalizację przeprowadzono kompleksowo, obiekty otrzymały nową funkcję, uporządkowano również okoliczny teren.

Przestrzeń publiczna od zawsze stanowiła element prestiżu miejscowości uzdrowskich. Godną zauważenia praktyką jest zagospodarowanie bulwaru nad rzeką Kamienną wraz z utworzeniem tętni solankowej w uzdrowsku Cieplice (w obrębie miasta Jelenia Góra). Inwestycja warta 2 mln zł powstała na terenie będącym własnością miasta, a dotychczas dzierżawionym przez uzdrowsko Cieplice pod funkcję parkingową. Teren zagospodarowano jako przestrzeń publiczną, dostosowaną do potrzeb osób niepełnosprawnych, dedykowaną zarówno kuracjom, turystom, jak i mieszkańcom. Jest to przykład inwestycji, dzięki której miasto przywraca do życia zapomnianą dotychczas przestrzeń i udostępnia ją większemu gronu odbiorców, co wpływa na podniesienie atrakcyjności i dostępności okolic obiektów uzdrowskich.

3.3. Údržba památek a veřejného prostoru

Lázeňská místa se vyznačují velkým množstvím historických budov, jejichž stav je bohužel v mnoha případech dosti neuspokojivý.

Kreativní adaptace historických budov je nesmírně důležitou činností. Aby však mohla být řádně provedena, je nutné ocenit potenciál historické budovy ve správný okamžik.

Z důvodu likvidace v 90. letech 20. století, značného počtu železničních spojů spojujících města Dolného Slezska, mnoho reprezentativních budov bývalých železničních stanic přestalo plnit své funkce a – nevyužité začaly časem chátrat. Železniční stanice ve Świeradów-Zdroj a Łądku-Zdroj jsou příklady takové revitalizace. Ve Świeradów-Zdroji, v budově bývalého nádraží, bylo zřízeno Městské centrum kultury, aktivity. Naproti tomu v Łądku-Zdroji byl založen podnikatelský inkubátor na podporu místní ekonomiky. V obou případech proběhla komplexní revitalizace, objekty získaly novou funkci a kromě samotné budovy bylo upraveno rovněž přiléhající okolí.

Veřejný prostor byl vždy prvkem prestiže lázeňských míst. Pozoruhodnou praxí v této oblasti je rozvoj bulváru na řece Kamienna spolu s vytvořením solné věže v lázních Cieplice (ve městě Jelenia Góra). Investice v hodnotě dvou milionů zlotých byla postavena na pozemku ve vlastnictví města a aktuálně je pronajata lázeňskou společností Cieplice jako parkoviště. Tato oblast byla vytvořena jako veřejný prostor přizpůsobený potřebám zdravotně postižených osob, hostům lázní, turistům a místním občanům. Jde o příklad investice, díky níž město oživuje dříve zapomenutý prostor a zpřístupňuje jej větší skupině zájemců, což zvyšuje atraktivitu a dostupnost okolí lázeňských zařízení.

Fot. 3. Teren bulvaru nad rzeką Kamienną przed przebudową – Cieplice-Zdrój / Oblast bulvaru na řece Kamienna před přestavbě – Cieplice-Zdrój

Žródla własne Urzędu Miasta Jelenia Góra / Vlastní zdroje magistrátu města Jelenia Góra.

Fot. 4. Bulwar nad rzeką Kamienną z tężnią solankową po przebudowie – Cieplice-Zdrój / Bulvár nad řekou Kamienna se solankovou úpravnou po přestavbě – Cieplice-Zdrój

Autor fotografii / Autor fotografie: Katarzyna Acedońska.

Fot. 5. Bulwar nad rzeką Kamienną z tężnią solankową po przebudowie – Cieplice-Zdrój / Bulvár nad řekou Kamienna se solankovou úpravnou po přestavbě – Cieplice-Zdrój

Autor fotografii / Autor fotografie: Michał Kryła, UM Jelenia Góra.

Fot. 6. Příklad rewitalizacji obiektu gastronomicznego w Świeradowie-Zdroju / Příklad revitalizace gastronomického zařízení ve Świeradów-Zdrój

Autor fotografii / Autor fotografie: Katarzyna Acedońska.

Dobre praktyky nie zawsze muszą się wiązać z inwestycjami wielkoskalowymi. Przykładem ożywienia przestrzeni parku zdrojowego jest realizacja kameralnego obiektu usługowego w Świeradowie-Zdroju. Dobór odpowiedniej formy architektonicznej i materiałów, a także rezygnacja z agresywnych szyldów reklamowych wpływa na pozytywny odbiór przestrzeni i zarazem zwiększa ofertę usługową w obrębie parku.

Współpraca pomiędzy gminą a przedsiębiorstwem uzdrowskim jest często sygnalizowanym (choć niekoniecznie wprost) polem konfliktów w zarządzaniu miejscowością uzdrowską. Skala wzajemnych zależności waha się od niemal zupełnej separacji do wspólnego myślenia strategicznego. Dobra współpraca z przedsiębiorstwami uzdrowskimi przejawia się zarówno w sprawach drobnych, jak i dalekosiężnych. Przykładem tych pierwszych może być umowa, jaką gmina Polanica-Zdrój zawarła z koncesjonariuszem mineralnej wody pitnej Staropolanka, dzięki której umożliwiono kuracjom i turystom nieodpłatne sezonowe korzystanie z ujęcia wody w Parku Zdrojowym

Osvědčené postupy nemusí vždy souviset s rozsáhlými investicemi. Dobrým příkladem oživení prostoru lázeňského parku je realizace malého obchodního objektu v obci Świeradów-Zdrój. Výběr vhodné architektonické formy a materiálů spolu bez agresivní reklamy má přímý vliv na pozitivní vnímání prostoru a zároveň zvyšují nabídku služeb v parku.

Spolupráce obcí a lázeňských společností je často signalizována (i když ne nutně přímo) ve správě lázeňského místa. Rozsah vzájemných závislostí sahá od téměř úplného oddělení po sdílení strategického myšlení. Dobrá spolupráce s lázeňskými společnostmi se projevuje jak v malých záležitostech, tak v dlouhodobém měřítku. Příkladem toho může být smlouva uzavřená obcemi Polanica-Zdrój s koncesionářem minerálních vod Staropolanka, která umožňuje pacientům a turistům bezplatně využívat odběr vody v lázeňském parku (využívání těchto vod u pramenů je zpoplatněno). Na opačném konci je dlouhodobá strategická spolupráce mezi městy Františkovy Lázně a jedním

(korzystanie z tej samej wody w Pijalni Zdrojowej jest objęte opłatą). Na przeciwnym krańcu jest zakrojona na lata strategiczna współpraca gminy Franciszkowe łącznie z jednym z przedsiębiorstw uzdrowskich, nakierowana na utworzenie nowej kliniki rehabilitacyjno-balneologicznej, z perspektywą utworzenia specjalnej filii uczelni medycznej.

Za interesujący przykład współpracy pomiędzy gminą a przedsiębiorstwem uzdrowskim można uznać uzdrowsko Belohrad. Pavel Šubr – obecny burmistrz miasta – podkreślił konieczność synergii w działaniach i nieustannego budowania współpracy. Jako przykład praktyczny przedstawił sytuację, w której miasto poszukiwało możliwości rewitalizacji cennego zabytkowego obiektu – Pałacu wraz z parkiem – pozostających w złej kondycji, co wymagało znaczących nakładów. Zadanie to wykaczało poza możliwości finansowe miasta. Z kolei oddanie wielkoobszarowego obiektu w ręce prywatnego inwestora z przeznaczeniem na funkcję hotelową mogło stanowić zbyt dużą konkurencję dla funkcjonującego w mieście przedsiębiorstwa uzdrowskiego, a jednocześnie pozbawić mieszkańców dostępu do położonego centralnie parku. Znalezione jednak optymalne rozwiązanie: zawarto z nowym właścicielem umowę, na podstawie której gmina sprzeda sam pałac z gwarancją zapewnienia dla jego klientów zabiegów w istniejącym uzdrowsku, natomiast przyległy park dalej będzie publicznie dostępny. Jest to przykład dobrego zarządzania majątkiem gminy, jednocześnie dbając o interes wielu podmiotów poprzez utworzenie tzw. sieci współpracy, gdzie gmina stanowi funkcję zarządczą i pośredniczą jako mediator w rozmowach pomiędzy prywatnymi podmiotami.

3.4. Podsumowanie

Na eksperckich spotkaniach warsztatowych w formule tzw. okrągłych stołów poruszano różne problemy, m.in. dotyczące terenów zieleni, kwestii prawnych, transportowych i związanych ochroną dziedzictwa kulturowego. Dodatkowym tematem, który został rozwinięty ze względu na okoliczności, były sposoby działania w sytuacji kryzysowej

z lázeňských podniků zaměřená na založení nové rehabilitační a balneologické kliniky s perspektivou vytvoření speciální pobočky lékařské univerzity.

Lázně Bělohrad lze považovat za zajímavý příklad spolupráce obce s lázeňským podnikem. Pavel Šubr, současný starosta města, v rozhovoru⁴ zdůraznil potřebu synergie v činnostech a neustálého budování spolupráce. Jako praktický příklad uvedl situaci, ve které město hledalo možnost revitalizace cenné historické budovy – zámku s parkem, které byly ve špatném stavu, což si vyžádalo značné výdaje města. Na druhé straně by privatizace rozsáhlého zařízení soukromému investorovi za účelem výstavby hotelu mohla v budoucnu stanovit velkou konkurenci pro lázeňskou společnost působící ve městě, a tím i připravit obyvatele o přístup do centrálně situovaného parku. Bylo však nalezeno optimální řešení. Byla uzavřena dohoda s novým majitelem, na základě které město prodá samotný zámek se zárukou, že jeho klienti budou léčeni ve stávajících lázních, zatímco přilehlý park bude stále veřejně dostupný. Jedná se o příklad dobré správy majetku města při současné péči o zájmy mnoha subjektů tzv. sítě kooperací, kde má obec řídící funkci a jako mediátor zprostředkovává jednání mezi soukromými subjekty.

3.4. Shrnutí

Na schůzkách odborných workshopů ve stylu kulatých stolů byly diskutovány různé problémy, včetně těch, týkající se zelených ploch, právních otázek, dopravy a ochrany kulturního dědictví. Dalším tématem, o kterém se hovořilo, bylo, jak se vypořádat s krizí COVID-19. Přednášky a diskuse v rámci kulatých stolů ukázaly, že se

związanej z COVID-19. Prelekcje i dyskusje prowadzone w ramach okrągłych stołów wykazały, że w wielu przypadkach polskie i czeskie gminy borykają się z podobnymi problemami. Przytoczone dobre praktyki mają na celu zainspirowanie gmin uzdrowskich do podejmowania nowych, innowacyjnych działań w zakresie zarządzania rozwojem uzdrowsk.

W ramach projektu Spa4Development omówiono wiele kwestii związanych z funkcjonowaniem uzdrowsk, jednak tematyka nie została w pełni wyczerpana. Wskazane jest kontynuowanie i rozszerzenie zainicjowanych tematów związanych z rozwojem i pojawiającymi się nowymi zagrożeniami dla istniejących uzdrowsk.

Skladam serdeczne podziękowania za udzielenie indywidualnych wywiadów: Mateuszowi Jellinowi, Janowi Kuchařovi, Piotrowi Lewandowskiemu, Jerzemu Łuźniakowi, Rolandowi Marciniakowi, Mariuszowi Pyszowi, Pawłowi Šubrowi oraz dyrektorowi Miroslavovi Vlasakovi za pomoc udzieloną w nawiązaniu kontaktów po stronie czeskiej.

v mnoha případech polská a české města potýkají s podobnými problémy. Výše uvedené osvědčené postupy mají za cíl inspirovat lázeňské místa k realizaci nových, inovativních aktivit při správě rozvoje lázní.

V rámci projektu Spa4Development bylo diskutováno mnoho otázek souvisejících s fungováním lázní. Tato tematika však nebyla zcela vyčerpána. Je vhodné pokračovat a rozšiřovat zahájená témata související s vývojem a vznikajícími novými hrozbami pro stávající lázně.

Chtěla bych upřímně poděkovat za poskytnutí individuálních rozhovorů Mateuszovi Jellinovi, Janovi Kuchařovi, Piotrowi Lewandowskiemu, Jerzemu Łuźniakowi, Rolandowi Marciniakowi, Mariuszowi Pyszovi, Pavlu Šubrowi a řediteli Miroslavu Vlasakovi za pomoc při navazování kontaktů na české straně.

Przypisy / Poznámky

¹ Na podstawie wywiadu telefonicznego z kierownikiem Zakładu Komunikacji Miejskiej w Świeradowie-Zdroju (11.03.2021 r.) / Na základě telefonického rozhovoru s vedoucím odboru městské dopravy ve Świeradów-Zdrój (11. března 2021).

² Na podstawie wywiadu z burmistrzem Janem Kucharem przeprowadzonego w sierpniu 2020 r. we Franciszkowych Łażniach / Na základě rozhovoru se starostou Janem Kucharem v srpnu 2020 ve Františkovy Lázně.

³ Na podstawie wywiadu z burmistrzem Piotrem Lewandowskim przeprowadzonego w lutym 2020 r. w Dusznikach-Zdroju / Na základě rozhovoru se starostou Piotrem Lewandowskim provedeného v únoru 2020 v Duszníki-Zdrój.

⁴ Na podstawie wywiadu z burmistrzem Pavlem Subrem przeprowadzonego w sierpniu 2020 w Lazne Belohrad / Na základě rozhovoru se starostou Pavlem Subrem v Lázních Bělohrad v srpnu 2020.

Bibliografia / Bibliografie

Szmygін B. (red.) [2009], *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin.

Szromek A. (red.) [2012], *Uzdrowska i ich funkcja turystyczno-lecznicza*, Proksenia, Kraków.

Ustawa [2005], Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowskim, uzdrowskach i obszarach ochrony uzdrowskiej oraz gminach uzdrowskich (Dz.U. z 2005 r. Nr 167, poz. 1399 z późn. zm.).

Zákon č. 164/2001 Sb., o přírodních léčivých zdrojích, zdrojích přírodních minerálních vod, přírodních léčebných lázních a lázeňských místech.

Źródła internetowe / Internetové zdroje

Bednarz D. [2019], *W Dusznikach-Zdroju otwarto pierwszą w Polsce samoobsługową wypożyczalnię rowerów*. Kłodzko Nasze Miasto, <https://kłodzko.naszemiasto.pl/w-dusznikach-zdroju-otwarto-pierwsza-w-polsce-samoobsługowa/ar/c4-5067059> [dostęp: 21.03.2021].

Great Spas of Europe a serial nominated to the world Heritage List [2019], <https://greatspasofeurope.org/> [dostęp: 11.03.2021].

<https://swieradowzdroj.pl/de/artikel/5642/komunikacja-miejska-nowy-rozklad-jazdy-od-1-wrzesnia> [dostęp: 20.03.2021].

<https://inkubator-ladek.pl/> [dostęp: 17.03.2021].

<https://stacjakultury.swieradowzdroj.pl/> [dostęp: 17.03.2021].

<https://www.visitczechrepublic.com/pl-PL/5fe4bdaf-e761-4ee4-8f29-2e8c13305df9/place/t-frantiskovy-lazne-frazensbad> [dostęp: 18.03.2021].

Kristýna Křištofová, Irena Smolová

Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Katedra geografii
Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra geografie

Správa kulturního dědictví v lázních a lázeňských místech na úzeí česko-polského pohraničí

4.

Zarządzanie dziedzictwem kulturowym w uzdrowiskach i sanatoriach na pograniczu czesko-polskim

Dla wielu osób jednym z pierwszych skojarzeń związanych z dziedzictwem kulturowym jest lista światowego dziedzictwa UNESCO. Z obszaru Republiki Czeskiej o wpisanie na tę prestiżową listę starają się: Morawskie Uzdrowisko Luhačovice oraz trzy uzdrowiska z tzw. zachodnio-czeskiego trójkąta uzdrowiskowego: Karlowe Wary, Mariańskie łaźnie i Franciszkowe łaźnie. Zachodnioczeskie uzdrowiska wraz z ósmioma innymi miastami z siedmiu krajów europejskich ubiegają się wspólnie o wpis pod szyldem *Great Spas of Europe*.

Inną formą ochrony dziedzictwa kulturowego w Republice Czeskiej jest tzw. lista dóbr niematerialnych tradycyjnej kultury ludowej, na której znajduje się pozycja „Tradycyjne procedury medyczne i dziedzictwo Vincenza Priessnitza”. Jedną z form ochrony jest objęcie otoczenia zabytku strefą ochrony. Choć według niektórych opinii wprowadzenie stref ochrony może wydawać się przeszkodą w użytkowaniu terenów, to jest to niezmiernie użyteczne narzędzie zrównoważonego

Pro mnoho osob je jednou z prvních asociací spojených s kulturním dědictvím seznam světového dědictví UNESCO. O zařazení do tohoto prestižního seznamu usilují moravské lázně Luhačovice a lázně z tzv. západočeského lázeňského trojúhelníku: Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně. Západočeské lázně se spolu s dalšími osmi městy ze sedmi evropských zemí společně ucházejí o zápis pod značku *Great Spas of Europe*.

Další formou ochrany kulturního dědictví v České republice je takzvaný Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury, který obsahuje položku „Tradiční léčebné postupy a dědictví Vincence Priessnitze“. Jednou z forem ochrany je zahrnutí okolí památky do ochranného pásma. Přestože se podle některých názorů může zdát, že zavedení ochranných pásem je překážkou ve využití území, jedná se o mimořádně užitečný nástroj udržitelného rozvoje – zohlednění zájmů

rozvoju – uwzględniającego interesy turystyczne i ochronę zabytków, co oznacza przede wszystkim zapewnienie komercyjnej żywotności produktu, którym są uzdrowiska. Dla osiągnięcia tego celu kluczowa jest postawa lokalnych samorządów i ich świadome działanie na rzecz ograniczenia bądź zwiększania możliwości rozwoju. Pozytywnym zjawiskiem jest coraz częstsze promowanie idei tzw. twórczej odnowy (*creative reuse*), otwierającej nowe możliwości wykorzystania zabytkowych budynków poprzez ich kreatywną adaptację. Do takiego działania jednak potrzebna jest długofalowa wizja, która zapewniłaby podjęcie spójnych działań.

Dziedzictwo kulturowe stwarza ogromny potencjał dla uzdrowisk. Należy podkreślić, że korzyści płynące z jego zachowania mają wpływ nie tylko na wzrost atrakcyjności turystycznej, ale także przynoszą liczne korzyści w innych obszarach, takich jak gospodarka, społeczeństwo czy środowisko.

cestovního ruchu a ochrany památek, což znamená především zajištění komerční životaschopnosti produktu, kterým jsou lázně. Pro dosažení tohoto cíle je rozhodující postoj místních samospráv a jejich vědomé kroky k omezení nebo zvýšení možností rozvoje. Pozitivním jevem je rostoucí podpora myšlenky tzv. kreativního opětovného využití, která otevírá nové možnosti využití historických budov jejich kreativní úpravou. K tomu je však zapotřebí dlouhodobá vize, která by zajistila přijetí soudržných opatření.

Kulturní dědictví má pro lázně obrovský potenciál. Je třeba zdůraznit, že přínosy jejího zachování mají dopad nejen na zvýšení turistické atraktivity, ale přinášejí také řadu výhod v dalších oblastech, jako je hospodářství, společnost nebo životní prostředí.

1. Úvod

Historie lázeňství se začala datovat již před více než dvěma a půl tisíci lety [Valíčková, 2012]. Tradičně jsou za zakladatele lázeňství považovány starověké Řecko a Řím, kde se skutečně výstavba a provoz soukromých a později především také veřejných lázní staly rozsáhlým fenoménem. Nicméně síla termálních a minerálních vod byla už tehdy objevena a využívána pro léčivé, ale mnohdy i spirituální a náboženské účely, také jinde ve světě [Frost et Laing, 2017]. První písemné zmínky jsou dochovány již z oblastí starověké Mezopotámie a Egypta, později se kultura lázeňství rozšířila také na Blízký východ a dále do Asie, kde se rozvinula její tradice především v jižních a východních částech tohoto světadílu a také v Číně. Naopak lázeňství se v žádné z těchto podob, tedy využívání přírodních zdrojů k léčbě a koupelím nebo výstavbě lázeňských budov a komplexů, téměř nikdy neobjevilo na americkém kontinentě, a to víceméně trvá až do dnešní doby [Němčík, 2010; Tubergen et Linden, 2002; Valíčková,

2012]. Přestože později v období středověku byl s nástupem křesťanství rozmach lázeňství prudce zastaven, což pokračovalo i dále v raném novověku spolu se zhoršující se pověstí lázní, kdy především ty veřejné byly označovány za zdroje nákazy různými nemocemi jako syfilis, lepra nebo dokonce mor [Tubergen et Linden, 2002], tak od počátku 19. století se začala lázeňská tradice opět pomalu rozvíjet a v následujících dvou stech letech se z ní po celé Evropě stal znovu jedinečný kulturní jev [Valíčková, 2002; Widawski, 2017]. Střední Evropa zaujímá v tomto směru nezaměnitelné postavení. Lázně v České republice patří k nejznámějším na světě, stejně tak jsou kvalitní a oblíbené také lázně polské, maďarské nebo slovenské. Je proto zcela na místě, že se jednotlivé evropské země ve valné většině snaží o tato místa pečovat a uchovávat tak jejich nevyčísitelnou kulturní hodnotu i do budoucna.

Slovní spojení „kulturní dědictví“ znamená pro většinu lidí okamžitou asociaci s organizací

UNESCO neboli přesněji Organizací OSN pro vzdělání, vědu a kulturu. Na Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO se sice v současné době (2020) nenachází ani jedno lázeňské místo z České republiky nebo Polska, nicméně o zápis na tento proslavený seznam se z obou zemí momentálně uchází hned několik zájemců. V České republice jsou to moravské lázně Luhačovice a dále také takzvaný Západočeský lázeňský trojúhelník, tedy města Františkovy Lázně, Karlovy Vary a Mariánské Lázně, které dohromady kandidují v rámci mezinárodní sériové nominace spolu s dalšími osmi lázeňskými městy celkem ze sedmi zemí Evropy. Pod názvem „Slavné lázně Evropy“ (Great Spas of Europe) zde vedle českých zástupců figurují například také belgické lázně Spa, francouzské Vichy, německé Baden-Baden nebo britské lázně Bath [greatspasofeurope.org, 2020]. O zápisu na seznam by se mělo rozhodnout v roce 2021 [kamkv.cz, 2020] a v případě kladného výsledku by to znamenalo nejen obrovský úspěch pro zmíněné troje lázně, které by se tím zařadily do exkluzivní společnosti nejslavnějších lázní Evropy, ale také by tím jistě vzrostlo povědomí o české lázeňské tradici jako takové. Za Polsko byl v roce 2019 zapsán na kandidátní listinu papírenský mlýn v lázeňském městě Duszniki-Zdrój [whc.unesco.org, 2020], který sice nereprezentuje lázeňské místo doslova, ale zcela jistě má potenciál se při případném úspěchu ještě více proslavit a přilákat tak pozornost i ke svému okolí. Odhlédneme-li však pouze od nejnáměššího Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví pod záštitou organizace UNESCO, tak zde stále zbývá mnoho

možností, jak lázeňská místa oficiálně chránit a napomocť tak nejen jejich zachování, ale i rozvoji.

Pravděpodobně nejbližší k výše zmíněné organizaci UNESCO má v České republice takzvaný Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky, který bývá často také předstupněm pro zápis na světovou obdobu tohoto seznamu, jenž existuje rovněž pod patronátem UNESCO. Česká republika má na tomto národním seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury momentálně v oboru lázeňství jednoho velmi významného zástupce, a sice „Tradiční léčebné procedury a odkaz Vincenze Priessnitz“ [mkcr.cz, 2020]. Jméno Vincenze Priessnitz je s lázeňstvím a vodoléčbou v oblasti Jeseníků spojeno už bezmála 200 let a přispívá tak k výraznému proslavení nejen místních lázní, ale také k oblíbě lázeňství jako takového v celém Olomouckém kraji [priessnitz.cz, 2020]. Tento příklad může opět bezesporu sloužit jako motivace také pro jiná lázeňská místa, která by se mohla o ocenění tohoto typu případně ucházet. V této souvislosti je důležité si uvědomit fakt že k tomu, aby byla lokalita vůbec považována za vhodnou k zápisu na podobný seznam, je často třeba i několikaletá příprava, která už sama o sobě může být pro rozvoj lázeňského místa velmi pozitivní a případný závěrečný úspěch v podobě zařazení do seznamu tak poté bývá spíše jen konečným bonusem za řadu předcházejících úspěšných akcí a projektů.

V souvislosti s legislativně podloženými formami ochrany lázeňských objektů v České republice

Fot. 1. Papírenský mlýn ve městě Duszniki-Zdrój
Zdroj: Narodowy Instytut Dziedzictwa 2020.

Fot. 2. Priessnitzovy léčebné lázně v Jeseníku
Zdroj: Národní ústav lidové kultury 2020.

Fot. 3. Lázeňský dům Velichovky – kulturní památka České republiky

Zdroj: Lázně Velichovky 2020.

není možné nezmínit Národní památkový ústav a s ním související označení „kulturní památka“, kterou často disponují jednotlivé lázeňské domy (např. Janské Lázně, Libverda, Velichovky), nebo „národní kulturní památka“ (např. Císařské lázně v Karlových Varech). V rámci památkové péče nemusí být však prohlášen pouze objekt samotný za kulturní památku, případně národní kulturní památku, ale rovněž i na jeho okolí se může vztahovat status památkové zóny (např. bývalé městské lázně v Liberci) nebo památkové rezervace (např. Františkovy Lázně) [pamatkovykatalog.cz, 2020]. V takovémto případě již platí pro celé lázně a vymezené lázeňské okolí takzvaná památková plošná ochrana [npu.cz, 2020]. I když se to na první pohled nemusí projevit, tak zejména tyto plošné památkové ochrany mohou mít pozitivní přínos nejen pro samotné lázně a jejich klientelu, ale také pro místní obyvatele dané lázeňské oblasti. Památková ochrana nemusí být nutně spojena pouze se zákazy nových staveb nebo omezováním jiných nevhodných aktivit, ale může také výrazně pomoci městu v rozvoji, aniž by přitom přišlo o svůj specifický ráz.

Z předchozích informací jasně vyplývá, že existuje mnoho způsobů, jak lázně a lázeňská místa coby kulturní památky legislativně chránit, ale z praktického hlediska je nutné, aby i tato místa

měla zároveň zajištěné možnosti k jejich fungujícím růstu a z toho plynoucí úspěšnosti a prosperitě. Zjednodušeně řečeno režim ochrany se nesmí stát překážkou, ale měl by být naopak užitečným nástrojem pro udržitelný rozvoj ve všech sférách. Jedním z hlavních cílů, který je zároveň také nejžádanější, je vytvoření tzv. kulturního cestovního ruchu, který však představuje, jak doslova uvádí Kesner et al., pro památkáře dvoubřitý meč. Na jedné straně památkáři využívají vzrůstající poptávku turistů k politickému a ekonomickému tlaku, aby obhájili své snahy o rozšiřování konzervátorské práce. Na straně druhé zvyšující se návštěvnost, přetíženost, nevhodné využívání a zpoplatňování památek vyvolávají reálnou obavu o zachování integrity těchto památek a jejich vnitřních kulturních hodnot. Památková péče a cestovní ruch jsou ve většině případů v podstatě nezávislé sektory s pouze minimálním partnerstvím. Kulturní cestovní ruch by ale měl dosahovat jak cílů památkové péče, tedy dbát na nutnost chránit památky, tak zájmů cestovního ruchu, což znamená především zajistit komerční životaschopnost produktu [Kesner et al., 2008]. Zde je vhodné rovněž zdůraznit klíčovou roli místních municipalit, které mohou ze své funkce tomuto vývoji různými vstřícnými kroky výrazně napomáhat, nebo ho naopak v případě nezájmu či dokonce nesouhlasu zcela zastavit. Neméně důležitý je také přístup místních obyvatel, u kterých se lze

často setkat s negativním postojem k narůstajícímu množství turistů v okolí jejich bydliště, ale kteří mohou na druhou stranu z této situace rovněž také těžit. Zejména v lázeňských městech se totiž lze často setkat se zajímavým fenoménem, a sice že místní obyvatelé toto město vnímají jako větší, než ve skutečnosti je. Znamená to, že jsou si vědomi většího množství služeb poskytovaných díky velkému počtu lázeňských hostů, které by se ve městě podobné velikosti jinak nenacházely a museli by za nimi dojíždět [Němčík, 2010], což může zajistit jejich dlouhodobou podporu.

Stále širším a důležitějším tématem, a to nejen v otázce managementu kulturního dědictví, se v posledních letech stává udržitelnost. Nejen ochrana, ale i udržitelnost zdroje cestovního ruchu je totiž nezbytná pro vytvoření vhodných podmínek k jeho fungování [Staneva, 2018]. Velmi pozitivně lze v tomto směru hodnotit čím dál více se prosazující myšlenku o takzvané znovuvyžití či kreativní obnovu (v angličtině známé pod pojmy *adaptive reuse* nebo *creative reuse*). Právě starší lázeňské budovy a mnohdy i celé lázeňské komplexy se velmi často nacházejí ve zchátralém až havarijním stavu. Samotná snaha o jejich zaštitění pod určitou památkovou ochranu často nestačí a je třeba vytvořit dlouhodobější vizi, která by zajistila konzistentní životaschopnost objektu a v neposlední řadě také zajistila návratnost investic, které je třeba do projektu vkládat. Je však nutné přistupovat k tomuto procesu z více hledisek a aspektů, zvážit jednotlivé složky, přiřadit jim hodnotu a, což je důležité, nezajímat se pouze o finanční stránku, ale plánovat toto znovuobnovování promyšleně a systematicky [Ribera et al., 2019]. Výhodná může být také spolupráce s příbuznými subjekty v okolí v rámci cílených klastrů, které se mohou navzájem stát užitečné nejen samy sobě navzájem, ale také mohou dohromady výrazně přispět k ekonomickému rozvoji celého regionu [Oborin et al., 2018]. Projekty zabývající se touto problematikou znovuvyžití či obnovy ve spojitosti s lázeňským prostředím mají v mnoha ohledech velké výhody. Předně, pokud se rozhodne o zachování a využívání k původnímu účelu, tak lázně ve většině společnosti nevzbuzují žádné negativní emoce, ba právě naopak, a tak je velmi malá pravděpodobnost, že by proti jejich obnově vznikl výraznější odpor. Velmi často jsou

dokonce lázně vnímány jako cosi exkluzivního, co přidává celému jejich okolí na hodnotě a zvyšuje prestiž celého místa. V neznámějších lázeňských městech lze mluvit až o jakémisi patriotismu místních obyvatel [Němčík, 2010]. Stále se zvyšující celospolečenský důraz na ochranu životního prostředí a s ním spojenou udržitelnost rovněž napomáhá k úspěšné realizaci podobných projektů. [Špaček, 2008] Z několika sociálních výzkumů posledních let vyplývá, že společenská uvědomělost v otázkách ohledně ochrany životního prostředí roste a mnoho obyvatel přikládá finančnímu faktoru minimálně stejně důležitou hodnotu jako samotné udržitelnosti [Bullen et Love, 2010; Bullen, 2007]. Nové možnosti využití starých objektů pomocí jejich kreativní adaptace se tedy díky čím dál většímu zájmu o zachování zdravého životního prostředí těší velkému úspěchu. Postupně se tak snaha o pouhou ochranu a zachování historických budov mění na strategii toho, jak je udržitelně začlenit jako plnohodnotnou a funkční součást okolního prostředí [Bullen et Love, 2011].

Kulturní dědictví představuje pro lázně a lázeňství široký potenciál možností, které mohou při promyšleném plánování využívat v mnoha různých směrech. Je důležité zdůraznit, že benefity ze zachování tohoto kulturního dědictví nekončí pouze u vlivu na zvyšující se objem cestovního ruchu, ale přinášejí mnohačetné výhody i v ostatních oblastech, jako například v ekonomice, sociální nebo environmentální oblasti [NoCCA, 2017]. Správný management všech výše zmíněných procesů od získání označení kulturních památek přes jejich ochranu až po rozhodování o komerčním využívání jednotlivých budov je tak naprosto klíčový a tvoří jeden ze zcela základních prvků prosperujícího lázeňského místa.

Bibliografie

- Bullen A.P. [2007], *Adaptive reuse and sustainability of commercial buildings*, „Facilities”, 25(1/2), s. 20–31.
- Bullen A.P. [2011], *Adaptive reuse of heritage buildings*, „Structural Survey”, 29(5), s. 411–421.
- Bullen A.P. i in. [2010], *The rhetoric of adaptive reuse or reality of demolition: Views from the field*. „Cities”, 27(4), s. 215–224.
- Great Spas of Europe, <https://greatspasofeurope.org> [dostupné: 8.11.2020].
- Frost W., Laing J. [2016], *History of spa tourism: Spirituality, rejuvenation and socialization*, w: Smith K. M. et Puczkó L. (red.), *The Routledge Handbook of Health Tourism*, Routledge, London.
- Kesner L., et al. [2008], *Management kulturního cestovního ruchu*. Praha: Cultropa, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, https://www.mmr.cz/getmedia/efcd9671-4737-427b-bab5-1b6be507e800/GetFile10_1.pdf [dostupné: 8.11.2020].
- Němčík L. [2010], *Lázeňství v České republice: Se zaměřením na lázně Jeseník, Luhačovice, Třeboň a Františkovy Lázně*, <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/103767/> Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra sociologie [dostupné: 8.11.2020].
- Nocca F. [2017], *The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool*, „Sustainability”, 9(10).
- Oborin S.M., Osipov S.V., Skryl T. [2018], *Strategy for Sustainable Growth of SPA Clusters Based on the Elements of Network Interaction*, „Journal of Environmental Management and Tourism”, 8(32), s. 1768–1777.
- Ribera F. i in. [2019], *A multicriteria approach to identify the Highest and the Best Use for historical buildings*, „Journal of Cultural Heritage”, 41, s. 166–177.
- Staneva K. [2018], *Cultural Heritage and Mineral Springs-resources for the Development of Local Tourist Product*, „Knowledge – International Journal”, 28(7), s. 2485–2490.
- Špaček M. [2008], *Management lázní*, <https://dspace.vutbr.cz/handle/11012/11422>, Vysoké učení technické v Brně. Fakulta podnikatelská, Brno [dostupné: 8.11.2020].
- Tubergen van A., van der Linden S. [2002], *A brief history of spa therapy*, „Annals of Rheumatic Diseases”, 61(3), s. 273–275.
- Valíčková I. [2012], *Management lázeňství v regionu Karlovarského kraje*, Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut, AMBIS, Brno.
- Widawski K. [2017], *Spa and Wellness Tourism in Poland – A New Geographical Analysis*, „Czech Journal of Tourism”, 6(1), s. 69–22.

Internetové zdroje

- Kancelář architektury města Karlovy Vary, <https://www.kamkv.cz/unesco> [dostupné: 8.11.2020].
- Lázně Velichovky 1897, <https://www.velichovky.cz/cs/soucasnost> [dostupné: 8.11.2020].
- Ministerstvo kultury České republiky: Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky, <https://www.mkcr.cz/seznam-nematerialnich-statku-tradicni-lidove-kultury-ceske-republiky-299.html> [dostupné: 8.11.2020].
- Národní památkový ústav, <https://www.npu.cz/cs> [dostupné: 8.11.2020].
- Národní ústav lidové kultury, <http://www.nulk.cz/2017/02/07/tradicni-lecebne-procedury-a-odkaz-v-priessnitz/> [dostupné: 8.11.2020].
- Narodny Instytut Dziedzictwa, https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/Lista_miejsc/miejsce.php?ID=108 [dostupné: 8.11.2020].
- Priessnitz: Léčebné lázně Jeseník: Priessnitzovo kulturní dědictví, <https://www.priessnitz.cz/cz/fenomen-priessnitz/5-priessnitzovo-kulturni-dedictvi.html> [dostupné: 8.11.2020].
- UNESCO: Tentative list, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6439/> [dostupné: 8.11.2020].

Diana Dryglas

Akademia Górniczo-Hutnicza, Wydział Zarządzania
Hornicko-Hutnická Akademie, Fakulta managementu

Magdalena Meller

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Inżynierii Środowiska
i Inżynierii Mechanicznej / Přírodovědecká univerzita v Poznani
Fakulta životního prostředí a strojního inženýrství

Kształtowanie przestrzeni w uzdrowiskach w oparciu o zapisy uchwały krajobrazowej na przykładzie uzdrowisk Kotliny Kłodzkiej

5.

Plánování prostoru v lázeňských místech s ohledem na krajinný ráz na příkladu lázeňských míst v Kladské kotlině

Celem artykułu jest prześledzenie wykorzystania w uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej narzędzia zarządzania przestrzenią uzdrowisk, jakim jest uchwała krajobrazowa. Na podstawie prawnych i merytorycznych możliwości stosowania tego instrumentu wyjaśniono zasady jego funkcjonowania oraz opisano uchwałę krajobrazową Szczawna-Zdroju – jak dotąd jedyne spośród uzdrowisk Kotliny Kłodzkiej, gdzie uchwała krajobrazowa została przyjęta. Wskazano możliwe korzyści i ograniczenia wynikające z przyjęcia i stosowania uchwały krajobrazowej, dając jednocześnie praktyczne wskazówki dla innych gmin uzdrowiskowych.

Cílem článku je zjistit, jak jsou využívány nástroje zákonem podloženého plánování prostorem v lázeňských místech v Kladské kotlině. Na základě zákonných a věcných možností využití tohoto nástroje byly vysvětleny a popsány principy fungování usnesení v Szczawno-Zdrój – dosud jediných lázní v Kladské kotlině, kde bylo přijato ono usnesení. Byly uvedeny možné výhody a omezení vyplývající z přijetí a aplikace krajinného řešení a zároveň praktické pokyny pro další lázeňské obce.

1. Wprowadzenie

W literaturze przedmiotu uważa się, że polskie i europejskie uzdrowiska, rozumiane w myśl Ustawy [2005] jako miejscowości uzdrowiskowe, położone są w najpiękniejszych krajobrazowo rejonach danego kraju, bogatych w naturalne surowce lecznicze i klimat sprzyjający leczeniu uzdrowiskowemu oraz wypoczynkowi i rekreacji [Kaczmarek, 2002; Węclawowicz-Bilska, 2009]. Niewątpliwie stwierdzenie to znajduje potwierdzenie w rzeczywistości, bo usytuowanie uzdrowisk jest rzeczywiście zazwyczaj wyjątkowo urokliwe, jednak ich krajobraz coraz częściej zaburza nadmiar wszelkich nośników wizualnych, np. tablic reklamowych, szyldów.

Na podstawie Ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu [Ustawa, 2015] wprowadzono w Polsce instrument ochrony krajobrazu w postaci uchwał podejmowanych przez rady gminy o zasadach i warunkach sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń (zwanymi uchwałami reklamowymi). Warto nadmienić, że tzw. uchwała krajobrazowa jest aktem prawa miejscowego, co oznacza, że wiąże organy administracji publicznej przy sporządzaniu i uchwalaniu innych aktów, w tym aktów prawa miejscowego.

W dobie konkurencyjnego rozwoju uzdrowisk duże znaczenie odgrywa sposób zagospodarowania i urządzenia ich przestrzeni publicznej. Inwestycje w uzdrowiskach powiązane są z dużą liczbą reklam, ogrodzeń, małą architekturą z zastosowaniem intensywnych kolorów, symboli, znaków i liter przestrzennych oraz billboardów sytuowanych w przestrzeni publicznej, co staje się zagrożeniem dla ich krajobrazu.

W literaturze poświęconej uzdrowiskom jedynie sygnalizuje się istnienie uchwały krajobrazowej [Dryglas, 2018], która w przypadku tej wyjątkowej kategorii miejscowości zasługuje na szczególną uwagę. Ponadto istniejące badania nad uchwałą krajobrazową w uzdrowiskach mają zazwyczaj charakter deskryptywny [Bernat, 2017; Kaczmarek,

2008, Węclawowicz-Bilska, 2009], natomiast niewiele jest badań koncepcyjnych, które mogłyby przyczynić się do rozwoju teorii zarządzania krajobrazem w uzdrowiskach. Analiza publikacji z zakresu zarządzania krajobrazem w uzdrowiskach potwierdza tezę o istnieniu luki poznawczej w teoretycznych i empirycznych rozważaniach na ten temat. W konsekwencji luka ta doprowadziła do sformułowania następujących pytań badawczych:

- 1: W których uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej przyjęto uchwałę krajobrazową?
- 2: Jakie są korzyści i ograniczenia wynikające z przyjęcia uchwały krajobrazowej przez uzdrowiska Kotliny Kłodzkiej?

Zatem celem badań jest prześledzenie stosowania uchwał krajobrazowych w uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej jako dobrej praktyki zarządzania przestrzenią. Wnioski z analizy uchwały krajobrazowej Szczawna-Zdroju są wkładem w dyskusję w zakresie teorii zarządzania krajobrazem w uzdrowiskach oraz mają wartość aplikacyjną dla podmiotów odpowiedzialnych za kształtowanie krajobrazu w uzdrowiskach. Zaprezentowane wnioski mogą wpłynąć na decyzje przedstawicieli samorządów lokalnych i podmiotów gospodarczych w uzdrowiskach. Dane zebrano na podstawie ekstrakcji i analiz danych z dokumentacji w ramach źródeł wtórnych (ustawy i rozporządzenia dotyczące krajobrazu i uzdrowisk oraz uchwała krajobrazowa Szczawna-Zdroju).

2. Charakterystyka krajobrazu w uzdrowiskach

Przebieg uzdrowisk jako przestrzeń lecznicza wymaga kształtowania adekwatnego do funkcji, jaką pełni [Węclawowicz-Bilska, 2009]. Z uwagi na konieczność spełniania przez uzdrowiska parametrów terapeutycznych i wynikających z nich standardów przestrzennych, kompozycyjnych i estetycznych coraz częściej mówi się o kształtowaniu krajobrazu leczniczego w uzdrowiskach. Polska ustawa krajobrazowa [Ustawa, 2015] przyjęła za Europejską Konwencją Krajobrazową, iż krajobraz to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności

człowieka. Zgodnie z tą ustawą szczególnym rodzajem krajobrazu jest krajobraz priorytetowy, cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe i jako taki wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania. Przykładem krajobrazu priorytetowego w uzdrowiskach jest krajobraz leczniczy (terapeutyczny). Na kształt krajobrazu leczniczego w uzdrowiskach oprócz walorów otoczenia w ujęciu fizycznym mają wpływ uwarunkowania prawne, takie jak ustawy i rozporządzenia (np. przepisy uzdrowiskowe, uchwała krajobrazowa, plany zagospodarowania przestrzennego, przepisy o ochronie środowiska naturalnego), których realizacja umożliwi koherentne zarządzanie tym krajobrazem. Pojęcie krajobrazu leczniczego zostało wprowadzone przez geografów medycznych [Frost, 2004], natomiast wprowadzenie pojęcia krajobrazu leczniczego do literatury przypisywane jest Geslerowi [1992], który zdefiniował go jako ten związany z leczeniem lub uzdrawianiem. W 1996 r. sformułował bardziej rozbudowaną definicję krajobrazu leczniczego, zgodnie z którą krajobrazy terapeutyczne to miejsca uzdrawiania, które obejmują takie elementy, jak: środowisko naturalne i stworzone przez człowieka, wydarzenia historyczne, wierzenia kulturowe, relacje społeczne i osobiste doświadczenia [Gesler, 1996]. Z kolei według Williams [1998] krajobraz leczniczy określany jest jako miejsce, które bazuje na fizycznym i psychologicznym środowisku (otoczeniu), związanym z leczeniem, znanym ze swoich właściwości terapeutycznych zarówno w leczeniu fizycznym, psychicznym, jak i duchowym. Autorka wypromowała pojęcie krajobrazu leczniczego nie tylko jako miejsca prowadzenia działalności uzdrawiającej, ale jako miejsca związanego z podtrzymywaniem zdrowia i dobrego samopoczucia.

Kolejnym badaczem zainteresowanym zagadnieniem krajobrazu leczniczego był Palka [1999], który zaprezentował nieco odmienny punkt widzenia, stając w opozycji do Geslera i skupiając się bardziej na specyfice miejsca. W tym wypadku krajobraz leczniczy został określony jako miejsce zdrowia, które promuje zdrowy tryb życia przez ułatwienie relaksacji, odbudowy

(regeneracji) oraz poprawę stanu fizycznego, psychicznego i duchowego. Stąd też na szczególną uwagę w krajobrazie uzdrowisk zasługują nie tylko naturalne krajobrazy pozbawione wpływu i działalności człowieka, ale również sposób zagospodarowania przestrzeni publicznej (np. ulic) w uzdrowiskach.

3. Analiza uchwał krajobrazowych w uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej

W celu zachowania ładu przestrzennego i wzmocnienia ochrony oraz poprawy jakości krajobrazów (w tym leczniczego) w uzdrowiskach od 2015 r. podejmuje się działania na rzecz uchwalania uchwał krajobrazowych [Meller, 2020]. Projekt takiej uchwały jest zdecydowanie łatwiejszy do uchwalenia niż miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP) i musi dotyczyć obszaru całej gminy. Warto podkreślić, że gmina uzdrowiskowa może powołać kilka oddzielnych stref (wzorem Szczawna-Zdroju), w których mogą obowiązywać odmienne wytyczne w kwestii np. nośników reklamowych czy liter przestrzennych, elementów małej architektury ogrodzeń itp. Inne są wytyczne dla strefy zabytkowej staromiejskiej, jeszcze inne dla strefy ekonomicznej oraz przyrodniczej. Strefy porządkują przestrzeń uzdrowisk i przyczyniają się do zachowania ładu przestrzennego.

Przykłady z woj. małopolskiego pokazują, że przy wspólnym udziale ponad 10 gmin udało się uchwalić uchwałę krajobrazową dotyczącą obszaru bardzo ważnej drogi krajowej, tzw. Zakopianki (nazwa projektu brzmi „Montevideo”, co w tłumaczeniu oznacza: „widzę góry”). Zabiegano, aby uporządkować przestrzeń krajobrazową w otoczeniu drogi prowadzącej pod Tatry, uniemożliwiając stawianie tablic reklamowych, bilbordów i innych urządzeń reklamowych. Na podstawie analizy uchwał krajobrazowych w polskich uzdrowiskach nadmorskich, np. w Sopocie, Świnoujściu czy w Ustce, można stwierdzić, że wprowadzenie ich przyczyniło się do zastosowania dobrych praktyk w zakresie kształtowania krajobrazu w tych uzdrowiskach. Uchwalenie uchwały krajobrazowej zobowiązuje gminę do jej przestrzegania, a jednocześnie po jej

uchwaleniu daje możliwość egzekwowania nakazów i zakazów w niej zawartych. Gmina nie ma prawnego obowiązku uchwalenia tego typu dokumentu, jednak w kontekście ochrony krajobrazu terapeutycznego w uzdrowiskach uchwała krajobrazowa zyskuje na znaczeniu. Na podstawie eksploracji instrumentów prawnych ochrony krajobrazu w uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej oraz rozmów telefonicznych przeprowadzonych z pracownikami gmin uzdrowiskowych stwierdza się, że uzdrowiska Kotliny Kłodzkiej poza Szczawnem-Zdrojem, które już wprowadziło uchwałę krajobrazową, planują w przyszłości także przyjąć podobne uchwały.

Uzdrowisko Szczawnno-Zdrój określiło swój stan przed uchwałą jako niezadowolający, gdzie przestrzeń publiczna zdominowana była przez chaos reklamowy z brakiem ujednoczenia zarówno kolorystycznego, jak i formatowego, co skutkowało niskim poziomem estetyki pierzei ulic. Na ilustracji 1, zwiększoną liczbę szyldów i reklam (nawet na balkonach posesji II piętra) zaznaczono na czerwono.

„Celem uchwały jest ustalenie zasad i warunków sytuowania na terenie miasta Szczawnno-Zdrój obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich

mogą być wykonane; ochrona istniejącej struktury społecznej i przestrzennej, tradycji miejsca, istniejących zabytkowych lub innych wartościowych obiektów i układów urbanistycznych poprzez ustalenie zasad i standardów decydujących o harmonii i porządku przestrzennym; ochrona cennych historycznie i kulturowo walorów krajobrazowych miasta; poszanowanie dobrego sąsiedztwa rozumianego jako przeciwdziałanie degradacji przestrzeni publicznej i terenów otwartych przez urządzenia reklamowe, informacyjne, promocyjne i techniczne; tworzenie relacji między terenami publicznymi, a otaczającymi je nieruchomościami prywatnymi poprzez ochronę interesu publicznego przed zawłaszczaniem przestrzeni publicznej” [Uchwała, 2018, § 2].

22 czerwca 2020 r. minął formalny czas na dostosowanie się do zasad uchwały. W terminie 24 miesięcy od dnia jej wejścia w życie istniejące obiekty małej architektury, tablice reklamowe i urządzenia reklamowe dostosowano do zawartych w uchwale zakazów, zasad i warunków. Do wykonania nowych obiektów małej architektury wykorzystano materiały o dużej wytrzymałości mechanicznej, konstrukcji o wysokiej odporności na warunki atmosferyczne i dewastację. W Szczawnie-Zdroju uchwała krajobrazowa [Uchwała, 2018] określa konkretne parametry dla np. elementów małej architektury, wytycza wielkość szyldów do 1 m² z podaniem ich wysokości min. 2,5 m

Il. 1. Zdjęcia zamieszczone w broszurze z 2018 r. ilustrujące stan prac nad Uchwałą Krajobrazową miasta Szczawnno-Zdrój w 1976 i 2018 r. Archiwalna fotografia J. Osuchowski z www.dolny-slask.org.pl.

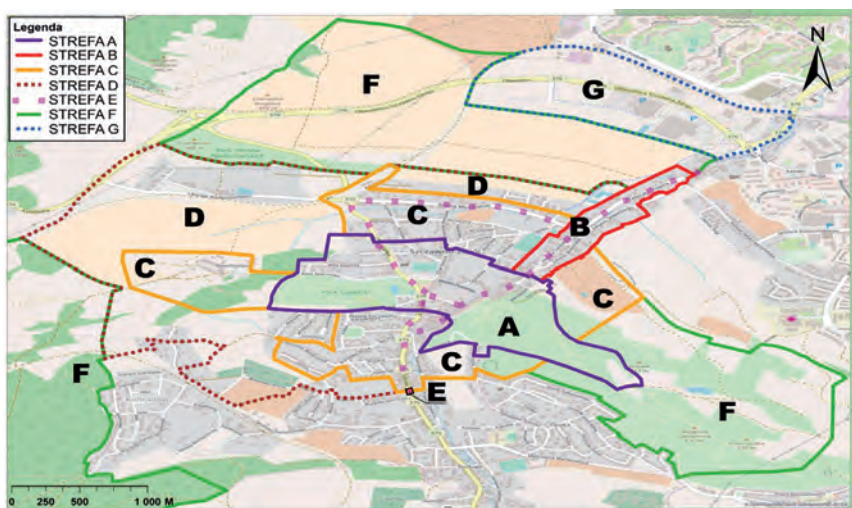
Źródło: Plakat zamieszczony na stronie BIP dotyczący Uchwały Rady Miasta w Szczawnie-Zdroju nr L/29/18 z dnia 28 maja 2018 r. w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.

od powierzchni terenu oraz wyznacza strefy służące zachowaniu ładu przestrzennego w przestrzeni miasta (il. 2).

Miasto w ramach uchwały wydzieliło siedem stref. „Strefa A: obszar ochrony krajobrazu uzdrowiskowego, Strefa B: obszar ochrony krajobrazu wiejskiego o założeniu średniowiecznym, Strefa C: obszar ochrony krajobrazu układu urbanistycznego sprzed II wojny światowej, Strefa D: obszar ochrony krajobrazu lokalnego, Strefa E: obszar ochrony krajobrazu pierzei ulicznych, Strefa F: obszar ochrony krajobrazu przyrodniczego, Strefa G: obszar aktywności gospodarczej” [Uchwała, 2018, § 3.1].

Centralnie położona strefa A, oznaczająca obszar ochrony krajobrazu uzdrowiskowego, łączy się

w północno-wschodniej części z pasem obszaru B, czyli obszarem ochrony krajobrazu wiejskiego o założeniu średniowiecznym. Warto zaznaczyć, że strefa C (czyli obszar ochrony krajobrazu układu urbanistycznego sprzed II wojny światowej) została przedstawiona w czterech oddzielnych fragmentach otaczających strefę A. Krajobraz lokalny (strefa D) i krajobraz pierzei ulicznych (strefa E) przenikają się. Jedynie strefa G jako obszar aktywności gospodarczej wytyczona została na skraju północno-wschodnim miasta uzdrowiskowego. Można stwierdzić, że zawarte w uchwale krajobrazowej przepisy reklamowe w sposób uporządkowany i z zachowaniem standardów estetycznych kształtują przestrzeń publiczną Szczawna-Zdroju.

Strefa A: obszar ochrony krajobrazu uzdrowiskowego.

Strefa B: obszar ochrony krajobrazu wiejskiego o założeniu średniowiecznym.

Strefa C: obszar ochrony krajobrazu układu urbanistycznego sprzed II wojny światowej.

Strefa D: obszar ochrony krajobrazu lokalnego.

Strefa E: obszar ochrony krajobrazu pierzei ulicznych.

Strefa F: obszar ochrony krajobrazu przyrodniczego.

Strefa G: obszar aktywności gospodarczej.

II. 2. Podział miasta Szczawna-Zdrój na siedem stref funkcjonalnych (A-G)

Źródło: Plakat zamieszczony na stronie BIP dotyczący Uchwały Rady Miasta w Szczawnie-Zdroju nr L/29/18 z dnia 28 maja 2018 r. w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych z jakich mogą być wykonane.

4. Wnioski i implikacje dla uzdrowisk Kotliny Kłodzkiej

Zważywszy na zawarte w uchwale krajobrazowej zapisy, prostotę i szybkość jej uchwalenia, zasadne jest uchwalenie uchwały krajobrazowej przez gminy uzdrowiskowe w Kotlinie Kłodzkiej w celu uzyskania wielu korzyści zarówno społecznych, jak i gospodarczych. W uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej posiadających charakter zabytkowy istnieje bowiem silna potrzeba ochrony krajobrazu, która wiąże się z wprowadzeniem surowych ograniczeń oraz zakazów. Obserwowana swoboda w tym zakresie generuje chaos przestrzenny i wskazuje na pilną potrzebę uchwalenia odpowiednich przepisów celem zachowania ładu przestrzennego w uzdrowiskach oraz ich cennych kulturowo i przyrodniczo walorów. Z wyjątkiem

Szczawna-Zdroju do końca 2020 r. w pozostałych uzdrowiskach Kotliny Kłodzkiej nie podjęto uchwał krajobrazowych.

Korzyścią dla uzdrowisk Kotliny Kłodzkiej byłoby ponadto przyjęcie uchwał krajobrazowych na dwóch etapach. W pierwszym etapie jako lokalnych uchwał danej gminy, a następnie, wzorem drogi prowadzącej z Krakowa do Zakopanego, jako ponadlokalna zgoda co do wspólnych zasad obowiązujących w przestrzeniach ważnych w obrębie kilku gmin (np. głównych dróg dojazdowych do każdego uzdrowiska). W efekcie zapewniony zostałby ład przestrzenny i ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego uzdrowisk Kotliny Kłodzkiej oraz w konsekwencji zachowanie krajobrazu leczniczego uzdrowisk na pograniczu Polski i Czech.

Bibliografia

- Bernat S. (red.) [2017], *Krajobraz i zdrowie*, Zakład Ochrony Środowiska UMCS w Lublinie, Lublin.
- Dryglas D. [2018], *Designing a health tourism product structure in the process of marketing management*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Frost G.J. [2004], *The Spa as a Model of an Optimal Healing Environment*, „The Journal of Alternative and Complementary Medicine”, 10(1), s. 85–92.
- Gesler W.M. [1992], *Therapeutic Landscapes: Medical issues in light of the new cultural geography*, „Social Science & Medicine”, 34(7).
- Gesler W.M. [1996], *Lourdes: healing in a place of pilgrimage*, „Health & Place”, 2(2), s. 95–105.
- Gesler W.M. [2003], *Healing Places*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- Hoyez A.C. [2007], *The „World of Yoga”: The Production and Reproduction of Therapeutic Landscapes*, „Social Science & Medicine”, 65(1), s. 112–124.
- Kaczmarek E. [2002], *Uzdrowisko i jego przestrzeń społeczna*, Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej, seria Architektura, nr 47, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Meller M. [2020], *Protected areas in Polish Baltic seaside spa towns in 2019 and spatial order*, Technical Transactions, 2020/015.
- Mika M., Ptaszyc-Jackowska D. [2008], *Formy turystyki zdrowotnej*, w: W. Kurek (red.), *Turystyka* (s. 279–291), Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Palka E. [1999], *Accessible wilderness as a therapeutic landscape: experiencing the nature of Denali National Park, Alaska*, w: A. Williams (red.), *Therapeutic landscapes: the dynamic between place and wellness* (s. 29–51), MD University Press of America, Lanham.
- Staniewska A., Pawłowska K. [2015], *Kształtowanie przestrzeni publicznej w kontekście nowych regulacji prawnych*, Instytut Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej Centrum Kongresowe ICE, Kraków.
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych (Dz.U. z 2005 r. Nr 167, poz.1399 z późn. zm.).
- Uchwała Rady Miejskiej w Szczawnie – Zdroju nr L/29/18 z dnia 28 maja 2018 r. w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. z 2015 r. poz. 774, z późn. zm.).
- Węclawowicz-Bilska E. [2009], *Zagospodarowanie przestrzenne uzdrowisk w Polsce i w Europie – analiza porównawcza*, w: J. Golba, K. Rymarczyk-Wajda (red.), *Innowacyjne kierunki rozwoju turystyki uzdrowiskowej i lecznictwa uzdrowiskowego* (s. 77–90), Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP Krynica-Zdrój.
- Williams A. [1998], *Therapeutic landscapes in holistic medicine*, „Social Science & Medicine”, 46(9), s. 1193–1203.
- Yin R.K. [2014], *Case study research: design and methods*, Thousand Oaks, CA Sage.

Zbigniew Tyczyński

Starostwo Powiatowe w Kłodzku
Okresní úřad w Kłodzku

Wybrane problemy rewitalizacji i adaptacji zabytkowych obiektów użyteczności publicznej w uzdrowisku – studium przypadku na przykładzie Domu Zdrojowego i stacji kolejowej w Łądku-Zdroju

6.

Vybrané problémy revitalizace a adaptace historických veřejných budov v lázních – případová studie na základě dvorany s prameny a nádraží v Łądku-Zdroju

Łądek-Zdrój jest jednym z najstarszych uzdrowisk w Polsce. Na przykładzie Domu Zdrojowego i stacji kolejowej ukazano niektóre z problemów dotyczących rewitalizacji obiektów zabytkowych w uzdrowiskach, w tym złożonego procesu przygotowania inwestycji. Dom Zdrojowy na przestrzeni lat był kilkakrotnie przebudowywany, co wiązało się ze zmianą charakteru obiektu. Po komercjalizacji uzdrowisk w 1998 r. obiekt nie przeszedł na własność gminy, lecz został włączony w majątek nowo utworzonej spółki uzdrowskiej Łądek-Długopole SA. Na przestrzeni lat stan techniczny budynku pogarszał się i w 2015 r. podpisano porozumienie pomiędzy Województwem Dolnośląskim, Gminą Łądek Zdrój oraz spółką Uzdrawisko Łądek-Długopole SA, które dotyczyło współdziałania na rzecz rewitalizacji Domu Zdrojowego. Współpraca ta wydaje się warunkiem koniecznym dla uratowania obiektu, bowiem samodzielne wysiłki gminy, z różnych względów, nie przyniosły dotychczas efektów (gmina w ciągu ostatnich 3 lat składała wnioski o dofinansowanie w ramach różnych projektów,

Łądek-Zdrój patří mezi nejstarší lázně v Polsku. Příklad dvorany s prameny a železniční stanice ukazuje některé problémy spojené s revitalizací historických budov v lázních, včetně složitého procesu investiční přípravy. Dvorana s rameny byla v průběhu let několikrát přestavována, což souviselo se změnou charakteru zařízení. Po komercializaci lázní v roce 1998 budova nepřešla do rukou majetku obce, ale byla začleněna do majetku nově založené lázeňské společnosti Łądek Długopole. V průběhu let se zhoršoval technický stav budovy a v roce 2015 byla podepsána dohoda mezi Dolnoslezským vojvodstvím, obcí Łądek Zdrój a společností Uzdrawisko Łądek-Długopole, ohledně spolupráce při revitalizaci dvorany. Tato spolupráce se jeví jako nezbytná podmínka pro záchranu budovy, jelikož úsilí obce z různých důvodů dosud nepřineslo žádné výsledky (obec podala v posledních třech letech žádosti o spolufinancování v rámci různých projektů, ale vždy dostávala negativní rozhodnutí). Dalším diskutovaným příkladem je revitalizace budovy nádraží v Łądku-Zdroji,

jednak zawsze otrzymywała negatywną decyzję). Innym omawianym przykładem jest rewitalizacja budynku stacji kolejowej w Łądku-Zdroju, który reprezentacyjnym wyglądem wyróżnia się na tle pozostałych obiektów tego typu na linii Stronie Śląskie – Kłodzko. Ze względu na nierentowność, spółka kolejowa zawiesiła połączenia pasażerskie na tej linii, co skutkowało zamknięciem stacji i jej degradacją. W 2016 r. gmina rozpoczęła proces przejmowania nieruchomości. W 2019 r. gmina otrzymała dofinansowanie na utworzenie w tym miejscu inkubatora przedsiębiorczości. Zabytkowy charakter obiektu stawiał wiele ograniczeń w remoncie pomieszczeń pod zakładaną działalność. Należało, więc wprowadzić kompromisowe rozwiązania projektowe umożliwiające zaadaptowanie oryginalnego układu wewnątrz. Istotnym problem wydłużającym okres i koszt realizacji była konieczność remontu wiaty kolejowej w trybie katastrofy budowlanej. Opisane przykłady wskazują na ograniczenia, jakie napotyka samorząd gmin uzdrowiskowych podczas prowadzenia procesu inwestycji rewitalizacji obiektów zabytkowych, a są to: sprawy własnościowe, finansowanie inwestycji oraz różnice pomiędzy zakładanym a rzeczywistym kosztem wywołanym złym stanem technicznym budynków lub korektą niektórych zakładanych celów inwestycji.

która vyniká svým reprezentativním vzhledem od ostatních objektů tohoto typu na trati Stronie Śląskie – Kłodzko. Z důvodu nerentabilnosti trati, železniční společnost pozastavila přepravnu cestujících na této trati, což mělo za následek uzavření stanice a její degradaci. V roce 2016 obec zahájila proces převzetí majetku. V roce 2019 obec získala finanční prostředky na vytvoření na tomto místě podnikatelského inkubátoru. Historický charakter budovy představoval mnoho omezení při renovaci místností pro připravovanou činnost. Proto bylo nutné zavést kompromisní designová řešení, která by umožnila úpravu původního uspořádání interiéru. Významným problémem prodlužujícím čas a náklady na realizaci byla nutnost provedení rekonstrukce železniční infrastruktury v katastrofálním stavu. Popsané příklady ukazují omezení, kterým čelí místní samospráva lázeňských obcí při provádění investičního procesu revitalizace historických budov, a to jsou: vlastnické problémy, investiční financování a rozdíly mezi předpokládanými a skutečnými náklady způsobenými špatným technickým stavem budov nebo opravou některých předpokládaných investičních cílů.

1. Wprowadzenie

Łądek-Zdrój to jedno z najstarszych uzdrowisk w Polsce, charakteryzuje się unikalnym układem urbanistycznym wynikającym z górskiego usytuowania oraz genezą rozwoju, tj. połączenia dwóch niezależnych od siebie źródeł położonych w niewielkiej odległości od miasta. Dzięki popularności, jaką Łądek-Zdrój zyskał w XIX w., wzbogacił się o wiele cennych i charakterystycznych dla wizerunku kurortu obiektów, dzięki którym nadal uważany jest za jedno z najpiękniejszych uzdrowisk w kraju. Jednak pomimo swojej popularności już od kilku ostatnich dekad boryka się z problemami pogarszającym się stanu

technicznego zabytkowej zabudowy miejskiej i uzdrowiskowej, na co nakładają się inne istotne problemy społeczno-ekonomiczne [Lokalny Plan Rewitalizacji Łądko-Zdroju, 2016]. Sytuacja ta jest szczególnie niekorzystna dla rozwoju gminy, której główną gałęzią gospodarki jest branża uzdrowiskowa oraz turystyczna. W ostatnich latach władze Łądko-Zdroju dostrzegając niepokojące zjawiska, stawiają sobie za cel rewitalizację zlokalizowanych w obrębie miasta podupadających obiektów zabytkowych. Na przykładzie Domu Zdrojowego oraz stacji kolejowej ukazano niektóre z problemów dotyczących fazy przygotowania inwestycji do rewitalizacji i adaptacji do nowych potrzeb.

2. Dom Zdrojowy

Domy zdrojowe zaliczane są do grupy obiektów uzupełniających program kuracyjny uzdrowiska. Poprzez „dostarczanie właściwej rozrywki i umożliwienie kontaktów towarzyskich” miały one za zadanie odwracać uwagę od dolegliwości, jednocześnie miały „stać się centrum życia towarzyskiego miejscowości” [Balińska, 1991, s. 89]. Łądecki *kurhaus* doskonale wypełniał te funkcje niemal przez trzy stulecia swojej działalności. Jego budowa w latach 80. XVIII w. była podyktowana zamiarem połączenia grup kuracjuszy obsługiwanych przez dwa niezależne od siebie wówczas zdroje: „Marii” i „Jerzego” [Balińska, 1991]. Zapoczątkowano tym samym proces scalenia przestrzennego uzdrowiska. Do 2. połowy XIX w. obiekt wraz z teatrem i otwartym na otaczający park dziedzińcem były już centralną zabudową, stanowiąc „salon urbanistyczny uzdrowiska” [Balińska, 1991, s. 210]. Charakterystyczna bryła na planie wydłużonego prostokąta wyróżniała budynek spośród pozostałej zabudowy. Elewacja utrzymana była w stylu historyzmu, z licznymi odniesieniami do neoklasycyzmu, neorenesansu, neobaroku. Bogata ornamentyka nadawała reprezentacyjny wygląd, a dobudowana na początku XX w. ażurowa konstrukcja hali spacerowej o neogotyckich konotacjach, z zadaszeniem wspartym na zdobionych, żeliwnych kolumnach, podkreślała splendor obiektu.

Przebudowa Domu Zdrojowego w latach 1953–1955, a także kolejna inwestycja rozpoczęta w 1962 r. trwająca przynajmniej do końca lat 70., niewątpliwie związane były z tzw. demokratyzacją uzdrowisk i dostosowaniem oferty kulturalnej do potrzeb nowego typu kuracjusza [Janusiak, 2015], jak również kwaterujących w uzdrowisku wojsk Armii Radzieckiej. Kompleksową przebudowę (wraz z wyposażeniem i aranżacją wnętrza) objęto budynek teatru, nadając mu całkowicie odmienny układ funkcjonalny, wzbogacony o nowoczesną technologię sceniczną i wysoki standard wykończeń wnętrza, utrzymany w duchu powojennego modernizmu. W korpusie części głównej Domu Zdrojowego dokonano m.in. zabudowy hali spacerowej, powiększając tym samym powierzchnię użytkową parteru. Wpłynęło to jednak istotnie na

zmianę charakteru obiektu. Przebudowa Muszli Koncertowej dotyczyła zmiany jej wystroju. Przede wszystkim zrezygnowano z drewnianych dekoracji z motywami w stylu *art déco*, powiększono proscenium i dobudowano amfiteatr. Miało to na celu dostosowanie obiektów do organizacji większych imprez o zasięgu ponadlokalnym i ogólnopolskim¹. Po komercjalizacji Państwowego Przedsiębiorstwa Uzdrowisko Łądek-Długopole w 1998 r., obiekt Domu Zdrojowego wraz z Muszlą Koncertową nie przeszedł na własność gminy, jak to miało miejsce w innych dolnośląskich uzdrowiskach, lecz został przekazany w majątek nowo utworzonej spółki Uzdrowisko Łądek-Długopole SA². Jak zauważa jej były prezes, decyzja ta przesądziła o losach nieruchomości na kolejne dziesięciolecia. Łądecki Dom Zdrojowy stopniowo podupadał, tymczasem spółka uzdrowskowa, ze względu na główne źródło utrzymania, jakim są środki z Narodowego Funduszu Zdrowia, nie przewiduje w statucie jako wiodącej działalności komercyjnej w zakresie kultury, dlatego nie miała możliwości właściwego zarządzania obiektem³. Niemniej jednak zdając sobie sprawę z roli, jaką Dom Zdrojowy odgrywał dla kuracjuszy, uzdrowisko starało się podtrzymać dotychczasowe funkcje poprzez dzierżawę pod usługi związane z jego przeznaczeniem, co częściowo pokrywało koszty utrzymania obiektu. Kinoteatr oraz Muszlę Koncertową udostępniano gminie nieodpłatnie lub podczas organizacji większych wydarzeń, za pokryciem bieżących kosztów eksploatacyjnych. W związku z pogarszającym się stanem technicznym obiektu w 2013 r. spółka zleciła opracowanie projektu jego przebudowy na Dolnośląskie Centrum Profilaktyki Chorób Cywilizacyjnych. Inwestycja miała być zrealizowana po uzyskaniu funduszy z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego. W ramach projektu planowano przeprowadzenie kompleksowego remontu, podnosząc jednocześnie standard budynku. Pomimo poszerzenia oferty o usługi medyczne związane z alternatywnymi metodami leczenia, wniosek o dofinansowanie nadal obarczony był wysokim ryzykiem nieotrzymania dotacji ze względu na niedostateczne powiązanie celów z wiodącym profilem działalności spółki, w związku z czym zaniechano projektu⁴.

Tymczasem w Łądku-Zdroju na przestrzeni lat rozwinęto ofertę kulturalną. Cykliczne wydarzenia

o zasięgu międzynarodowym ponownie zaczęły przynosić miastu rozgłos⁵. Przyczyniło się to do podjęcia przez burmistrza rozmów z Uzdrowiskiem w sprawie nieodpłatnego przekazania w zasób gminny nieruchomości, w skład której wchodził Dom Zdrojowy oraz otoczenie obiektu wraz Muszlą Koncertową. W listopadzie 2015 r. podpisano porozumienie pomiędzy Województwem Dolnośląskim, Gminą Łądek-Zdrój i Spółką Uzdrowisko Łądek-Długopole SA, które dotyczyło współdziałania na rzecz realizacji projektu przebudowy Domu Zdrojowego na potrzeby działalności kulturalnej Łądeka-Zdroju. W porozumieniu Gmina poświadczyła zamiar ubiegania się o dofinansowanie realizacji projektu, a województwo w przypadku otrzymania funduszy zobowiązało się do zapewnienia wkładu własnego w wysokości 1,5 mln zł. Spółka tymczasem zobowiązała się do udostępnienia w celu realizacji inwestycji wszelkiej niezbędnej dokumentacji⁶. Umowa w przypadku nieotrzymania dotacji miała zostać rozwiązana. Gmina niebawem złożyła wniosek do Programu INTERREG Republika Czeska-Polska.

Wniosek z przyczyn formalnych nie uzyskał dofinansowania, w związku z czym Rada Nadzorcza spółki w drodze przetargu podjęła próbę znalezienia operatora zarządzającego Domem Zdrojowym, który zobowiązałby się do przeprowadzenia prac remontowych na podstawie projektu budowlanego. Ze względu na brak zainteresowania przetarg został nieważny. W styczniu 2017 r. podpisano pomiędzy spółką Uzdrowisko Łądek-Długopole SA, a gminą Łądek-Zdrój umowę bezpłatnego użyczenia prawa użytkowania wieczystego nieruchomości na cele związane z działalnością kulturalną. Warunki umowy ponownie określały konieczność starań gminy o pozyskanie dofinansowania na realizację zadań związanych z zagospodarowaniem obiektu. W marcu 2017 r. złożono kolejny wniosek o dofinansowanie. Dom Zdrojowy wraz z otoczeniem miały być przedmiotem szerszego projektu – rewitalizacji części uzdrowskiej miasta [Wniosek, nr: RPDS.06.03.01-02-0087/17]. Koszty inwestycji związane wyłącznie z pracami budowlanymi przy budynku szacowano na blisko 14,5 mln zł, co wynikało przede wszystkim z jego gabarytów (powierzchnia użytkowa wynosi nieco ponad 3200 m², kubatura zaś 15660 m³) i z tego stanu technicznego zabytku.

Wniosek otrzymał negatywną ocenę formalną, na co gmina w listopadzie 2017 r. złożyła protest względem poszczególnych kryteriów oraz zarzut o charakterze proceduralnym dotyczącym przeprowadzonej oceny⁷.

Dzięki dokonanej jeszcze w 2016 r. wymianie nieruchomości pomiędzy gminą a Uzdrowiskiem miasto weszło w posiadanie Muszli Koncertowej⁸. Na tej podstawie możliwe było przeprowadzenie części zakładanych prac remontowych, które po nieuzyskaniu dotacji sfinansowano z budżetu gminy. Poniesione koszty wynosiły blisko 550 tys. zł. W czerwcu 2019 r. podpisano umowę nieodpłatnego przekazania Domu Zdrojowego na rzecz gminy Łądek-Zdrój.

W ramach przygotowania wniosku o dotację w 2017 r. samorząd gminny zlecił opracowanie nowej dokumentacji projektowej. Koncepcja architektoniczna zakładała przywrócenie obiektom dawnego charakteru przez m.in. odtworzenie w elewacji ażurowej konstrukcji hali spacerowej, przeszkleń i arkad łączących część główną z kinoteatrem. Aby nadać nowe oraz przywrócić wcześniejsze funkcje, należało dokonać pogłębionej analizy pierwotnego układu, bazując na dokumentacji z lat 60. XX w.⁹. W projekcie przebudowy kinoteatru, poza m.in. modernizacją urządzeń scenicznych oraz przebudową wnętrza, wskazano również na konieczność zachowania oryginalnego wystroju hallu i widowni wykonanych przed ponad 50 laty, z uwagi na ich wartość estetyczną, historyczną i architektoniczną. Otwarty dziedziniec miał na powrót otrzymać układ tarasowy, uwalniając przestrzeń od niefortunnie zlokalizowanego amfiteatru. Celem przebudowy Muszli Koncertowej była rekonstrukcja wystroju sprzed przebudowy w latach 50. XX w., w konsultacji z miejscowym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Na podstawie tej samej dokumentacji projektowej oraz niektórych założeń ostatecznego wniosku o dofinansowanie, w marcu 2020 r. złożono wniosek w ramach Programu Kultura Mechanizmu Finansowego EOG na lata 2014–2021¹⁰. Niestety, i tym razem projekt nie otrzymał dofinansowania.

Gmina bez wsparcia finansowego nie zdoła przeprowadzić planowanych prac budowlanych,

jak wskazano we wniosku „BEZ DOTACJI DZIAŁANIA NIE ZOSTANĄ ZREALIZOWANE – Gmina Łądek-Zdrój nie będzie w stanie zrealizować projektu w oparciu o środki własne, czy kredytowanie inwestycji” [Wniosek, RPDS.06.03.01-02-0087/17]. W planowanym budżecie na 2021 r. przewiduje się zabezpieczenie finansowe wyłącznie na doraźne remonty nieczynnego budynku, stanowiącego rozpoznawalny element Łądka-Zdroju, istotnego dla międzynarodowych wydarzeń kulturalnych i artystycznych, będącego jedną z ważniejszych atrakcji turystycznych województwa dolnośląskiego [Gutta, Markuszewska, 2015]. Niemniej jednak samorząd jest gotowy do podjęcia kolejnych prób pozyskania środków finansowych w celu rewitalizacji Domu Zdrojowego wraz z jego otoczeniem.

3. Stacja kolejowa

Budynki dworca kolejowego w Łądku-Zdroju zlokalizowano przy wjeździe do miasta w 1897 r. Stacja wyróżniała się na tle pozostałych obiektów linii Kłodzko – Stronie Śląskie reprezentacyjnym wyglądem, co tłumaczone jest uznaną marką łądeckiego kurortu [Dominas, 2009]. Niejednolita bryła budynku stanowi efekt kolejnych rozbudów, które rozpoczęły się wkrótce po jego otwarciu i zakończyły w 1912 r. Stylistycznie zawiera rozwiązania spotykane w podobnych obiektach na innych liniach w regionie: stanowi połączenie wpływów secesji, właściwego ziemi kłodzkiej stylu rodzimego oraz akcentów modernistycznych. Już sam fakt rozbudowy powodowany największym ruchem pasażerskim pośród pozostałych kurortów ziemi kłodzkiej oraz liczba nadawanych przesyłek towarowych [Dominas, 2009] świadczyły o strategicznym znaczeniu, jakie miała stacja dla rozwoju miejscowości. W nieco ponad 100 lat po jej otwarciu sytuacja wyglądała już zupełnie inaczej. Spółka kolejowa ze względu na nierentowność linii zawiesiła połączenia pasażerskie, co skutkowało zamknięciem stacji, pozostawiając jedynie pod wynajem magazyn towarowy oraz mieszkania byłym pracownikom kolei. Przez kilkanaście lat braku odpowiedniego dozoru obiekt ulegał dewastacji. W 2016 r. gmina rozpoczęła proces przejmowania nieruchomości od spółki PKP.

Na etapie uzgodnień, licznych uszczegółowień wymagało przyszłe wykorzystanie obiektu. Umowa nieodpłatnego przekazania warunkowała m.in. zapewnienie przez gminę mieszkań lokatorom oraz konieczność zagospodarowania części terenu na cele transportu publicznego gminy, co generowało wysokie koszty i ograniczało zakres planowanego zagospodarowania terenu¹¹. Istotnym problemem, który w konsekwencji wpłynął również na wydłużenie prac budowlanych, była konieczność wykonania, w trybie katastrofy budowlanej, remontu wiaty peronowej połączonej z budynkiem przez będącą w jej posiadaniu spółkę kolejową.

Samorząd gminy rozpoczął przygotowania do pozyskania funduszy na cele prowadzenia Inkubatora Przedsiębiorczości. Jednym z podstawowych założeń tego projektu był rozwój działalności opartej na Regionalnych Inteligentnych Specjalizacjach. W tym celu pozyskano partnera dającego wkład know-how¹². Równolegle zlecono opracowanie dokumentacji projektowej. Wniosek uzyskał dofinansowanie, inwestycja, której koszt całkowity wynosił nieco ponad 5,8 mln zł, została zrealizowana, obiekt oddano do użytku w połowie 2019 r.

Architektura dworca stawiała liczne ograniczenia w wykorzystaniu przestrzeni pod zakładane cele, tymczasem największym atutem budynku był niezmienny w okresie powojennym układ funkcjonalny z elementami oryginalnego wyposażenia i stolarki. Rozwiązania projektowe, przede wszystkim dzięki świadomemu podejściu inwestora do substancji zabytkowej, uzależnione były od adaptacji zastanego układu wewnątrz przy możliwie jak najmniejszej w nie ingerencji¹³. Kompromisowe rozwiązania wymagały czasochłonnnych negocjacji na etapie budowy. Istotną rolę w tym procesie odegrały konsultacje rozwiązań projektowych oraz opinie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, pozwalające na zachowanie w stanie niezmiennym elewacji obiektu¹⁴.

Sposób zarządzania i możliwości inwestowania w mienie uzdrowiskowe, które po komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych pozostało w zasobie utworzonych spółek Skarbu Państwa, jak również możliwości jego przekazania w zasób

samorządów lokalnych w dużej mierze zależą od woli współpracy, w tym konieczności podejmowania kompromisowych decyzji pomiędzy podmiotami. W przypadku Domu Zdrojowego obie strony miały wspólny cel – podtrzymanie funkcji obiektu, aby uzdrowisko mogło prawidłowo funkcjonować. Niemniej jednak skutki negatywnych ocen wniosków o dofinansowanie wywoływały kolejne problemy w administrowaniu obiektem, który ze względu na przygotowanie do inwestycji został wyłączony z eksploatacji, a którego stan techniczny stale się pogorsza. Problem ten dotyczyłby również budynku stacji kolejowej, gdyby inwestycja ta nie otrzymała we właściwym czasie dofinansowania. Sądząc po ówczesnym stanie technicznym, miejscowo wskazującym na zagrożenie katastrofą budowlaną, był to prawdopodobnie ostatni moment na uratowanie obiektu.

Opisane przykłady wskazują na następujące ograniczenia, jakie napotyka samorząd gminy uzdrowskiej przed i podczas prowadzenia procesu inwestycyjnego dotyczącego obiektów zabytkowych, których zachowanie jest kluczowe dla tożsamości i funkcjonowania uzdrowiska. Należą do nich:

- sprawy własnościowe obiektów, w tym również rzeczywiste koszty ponoszone przez gminę z tytułu nieodpłatnego nabycia nieruchomości. Przeprowadzenie tego procesu w sposób najmniej kosztowny dla gminy, a który w rezultacie zabezpieczy interes społeczny w zakresie zarządzania przez samorząd lokalny przestrzenią publiczną, jest w tym wypadku niewątpliwym sukcesem władz Łądko-Zdroju;
- finansowanie inwestycji. Możliwość finansowania ze środków unijnych stanowi jedyną podstawę do podjęcia wszelkich działań związanych z rewitalizacją obiektów, gdyż wydatki z nią związane znacznie przekraczają możliwości samorządu, na co wskazuje przykład Domu Zdrojowego. Opisane wcześniej koszty inwestycji budowlanych (14,5 mln zł) wynikały m.in. z analiz sporządzonych pod kątem wskazania obszarów wymagających interwencji. Pod taki cel przygotowane było poddziałanie RPO-WD: *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów – OSI*, na które alokacja wszystkich

środków dla obszaru Ziemia Dzierżoniowsko-Kłodzko-Ząbkowicka wynosiła nieco ponad 19 mln zł. Wskazywać to może na jeszcze jeden aspekt: niewystarczającą ilość środków przeznaczonych w RPO w stosunku do rzeczywistych potrzeb dla podobnych działań w regionie.

Różnice pomiędzy zakładanym a rzeczywistym kosztem rewitalizacji związane są z następującymi czynnikami: parametry obiektu i stan techniczny – przykładowe inwestycje dotyczą obiektów wielkogabarytowych o znacznym stopniu dekapitalizacji. Ograniczenia w pracach budowlanych

Il. 1. Stan obecny części głównej Domu Zdrojowego

Źródło: Biuro Projektowe „Regiopjekt”

Il. 2. Wizualizacja stanu docelowego części głównej Domu Zdrojowego wg projektu architektonicznego Zbigniewa Tyczyńskiego i Wojciecha Januszewskiego

Źródło: Biuro Projektowe „Regiopjekt”

Il. 3. Dworzec kolejowy po przebudowie – odrestaurowana elewacja wg projektów architektonicznych Zbigniewa Tyczyńskiego i Wojciecha Januszewskiego

Źródło: Biuro Projektowe „Regioprojekt”

Il. 4. Dworzec kolejowy po przebudowie – adaptacja wnętrza magazynu towarowego na cele konferencyjne, wg projektów architektonicznych Zbigniewa Tyczyńskiego i Wojciecha Januszewskiego

Źródło: Biuro Projektowe „Regioprojekt”

i możliwościach adaptacji, wynikają ze specyfiki obiektu i jego zabytkowego charakteru.

Korekty niektórych zakładanych celów inwestycji w trakcie jej realizacji są najczęściej wynikiem weryfikacji zakładanych celów w odniesieniu do rzeczywistych potrzeb gminy.

Przebieg i odbiory prac budowlanych, w dalszej kolejności rozliczenie i ewaluacja projektu w ramach pozyskanych funduszy oraz wpływ, jaki inwestycja wywiera na otoczenie, stanowią kwestie wymagające odrębnego omówienia.

Przypisy

¹ Przebudowę prowadzono w latach 60. i 70. XX w., przystosowując Dom Zdrojowy np. na potrzeby organizacji masowych wydarzeń, m.in. Festiwalu Muzyki Rosyjskiej i Radzieckiej.

² Brak zainteresowania gminy przejęciem obiektu w tamtym czasie, jak twierdzi były prezes uzdrowiska Zbigniew Piotrowicz, mogło być związane ze specyfiką Łądka-Zdroju podzielonego na część miejską oraz uzdrowską. W mieście oddano wówczas do użytku dom kultury. Utrzymywanie jednocześnie Domu Zdrojowego, który powiełaby funkcje kulturalne, byłoby dla samorządu dodatkowym obciążeniem finansowym. Na podstawie rozmowy przeprowadzonej na potrzeby artykułu 25.11.2020.

³ Za wypowiedzi Zbigniewa Piotrowicza dla Radia Wrocław z 10.01.2018, <https://www.radiowroclaw.pl/articles/view/73996/Ladek-Zdroj-traci-szanse-na-18-mln-zl-dotacji-Dom-zdrojowy-pod-pojdzie-mlotek#> [dostęp: 10.11.2020].

⁴ Na podstawie rozmowy ze Zbigniewem Piotrowiczem z 25.11.2020. Zmieniając cele wniosku Uzdrowisko uzyskało dofinansowanie w zakresie utworzenia Dolnośląskiego Centrum Diagnostyki i Terapii Osteoporozy.

⁵ Największym wydarzeniem jest Przegląd Filmów Górskich im. Andrzeja Zawady organizowany w obrębie Domu Zdrojowego od 1995 r. Dane sporządzone na potrzeby artykułu przez Szefa Festiwalu – Macieja Sokołowskiego wskazują, że w latach 2018–2019 festiwal odwiedziło kolejno 4 i 5 tys. osób i sprzedano 2,5 tys. karnetów na kilkudniowe wydarzenie. Odwiedzającymi festiwal są m.in. kuracjusze, mieszkańcy, przypadkowi turyści oraz osoby, które przyjeżdżają tylko na jeden wybrany element programu, np. koncert. Poza Przeglądem Filmów Górskich od 1998 r. organizowany jest m.in. Międzynarodowy Festiwal Tańca im. Olgi Sawickiej, a od sześciu lat organizowane są Polsko-Czeskie Spotkania Teatrów Lalkowych „Humpty-Dumpty”, Festiwal Muzyka u Źródeł oraz wiele mniejszych, okazjonalnych wydarzeń.

⁶ Na podstawie rozmowy z Olimpią Iwańską-Kruszyńską, specjalistką ds. pozyskiwania środków zewnętrznych w Wydziale Rozwoju UMIG Łądek-Zdrój w latach 2016–2018. Rozmowę przeprowadzono w listopadzie 2020 r.

⁷ Protesty oraz zarzuty dotyczące procedury oceny formalnej wniosków są w opinii autora tematem, który winien podlegać szerszej analizie oraz zostać omówionym w ramach odrębnego opracowania.

- ⁸ W 2016 r. dokonano wymiany nieruchomości pomiędzy gminą a uzdrowiskiem. Gminie przekazano wówczas działkę z Muszlą Koncertową i amfiteatrem, uzdrowisko otrzymało w zamian działkę, na której znajduje się ujęcie wody mineralnej Chrobry.
- ⁹ Dokumentacja znajduje się w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu, oddział w Kamieńcu Żąbkowickim.
- ¹⁰ Wniosek złożono w ramach PROGRAMU „KULTURA” MF EOG 2014–2021, Działanie 1. Poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym. W zakresie rzeczowym zrezygnowano z generującego koszty Geopolis, wprowadzając galerie wystawiennicze oraz dodatkową ofertę kulturalną. Łączna wartość kosztów kwalifikowanych wyniosła nieco ponad 18 mln zł, z czego inwestycje budowlane niemal 14 mln, w: *Studium Wykonalności – Przebudowa zabytkowego Domu Zdrojowego w Łądku – Zdroju w celu nadania funkcji kulturalnych i poprawy zarządzania dziedzictwem kulturowym*, Efficon, Wrocław 2020.
- ¹¹ Na podstawie rozmowy z Olimpią Iwańską-Kruszyńską, odpowiedzialną za nadzór nad prawidłową realizacją projektu w latach 2016–2018. Rozmowę przeprowadzono w listopadzie 2020 r.
- ¹² Wniosek o dofinansowanie złożono w ramach RPO WD 2014–2020 w działaniu Rozwój przedsiębiorczości (nr wniosku RPDS.01.03.01-02-0011/16). Wnioskowany projekt zakładał współpracę w ramach umowy partnerskiej z Uniwersytetem Przyrodniczym we Wrocławiu, posiadającym status Krajowego Naukowego Ośrodka Wiodącego i będącego liderem grupy roboczej ds. Inteligentnej specjalizacji „Żywność Wysokiej Jakości”. Dzięki współpracy przedsiębiorcy dobierani do pracy w inkubatorze poprzez spełnienie odpowiednich kryteriów, mieliby dostęp do innowacyjnych rozwiązań w ramach RIS oraz do know-how w zakresie produkcji zdrowej żywności. Zadania działalności specjalistycznej powierzono w drodze przetargu na pełnienie funkcji operatora zarządzającego Inkubatorem innemu lokalnemu podmiotowi.
- ¹³ Założenia projektowe nie dopuszczały rozbiórki konstrukcyjnych przegród wewnętrznych. Autorzy projektu uznali, że pozostawienie wyłącznie ścian fasadowych z oryginalnej substancji obiektu oraz wykonanie od podstaw nowej aranżacji wnętrza jest równoznaczne z dewastacją zabytku.
- ¹⁴ Opinia konserwatorska dała m.in. podstawę do wprowadzenia rozwiązań zamiennych poprzez uzyskanie odstępstw KW PSP, przez co uniknięto drastycznych ingerencji w architekturę budynku.

Bibliografia

- Balińska G. [1991], *Uzdrowiska dolnośląskie Problemy rozwoju i ochrony wartości kulturowych do II wojny światowej*, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Dominas P. [2009], *Powstanie i rozwój kolei na Ziemi Kłodzkiej*, Kłodzkie Wydawnictwo Oświatowe, Kłodzko.
- Gutta K., Markuszewska K. [2019], *Opracowanie koncepcji metodologicznej oraz wykonanie badań ilościowych i jakościowych ruchu turystycznego na Dolnym Śląsku. Raport końcowy*, EU-CONSULT, Gdańsk.
- Janusiak K. [2015], „Nowy typ kuracjusza” w uzdrowiskach sudeckich po II wojnie światowej, w: T. Przerwa (red.), *Spółczesność w przestrzeni gór w XIX i XX w.*, Studio ERGIEBE, Wrocław.
- Lokalny Plan Rewitalizacji Łądko-Zdroju na lata 2016–2022 [2016], Łądek-Zdrój.
- Studium Wykonalności – *Przebudowa zabytkowego Domu Zdrojowego w Łądku-Zdroju w celu nadania funkcji kulturalnych i poprawy zarządzania dziedzictwem kulturowym*, [2020] Efficon, Wrocław.
- Wniosek o dofinansowanie projektu w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014–2020 współfinansowany ze środków Unii Europejskiej, Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (nr: RPDS.01.03.01-02-0011/16).
- Wniosek o dofinansowanie projektu w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014–2020 współfinansowany ze środków Unii Europejskiej, Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (nr: RPDS.06.03.01-02-0087/17).

Kristýna Křištofová, Irena Smolová

Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Katedra geografii
Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra geografie

7. Vodní zdroje a jejich ochrana v České Republice

Ochrona zasobów wodnych w Republice Czeskiej

Tekst przedstawia zasady ochrony złóż podziemnych wód mineralnych, termalnych i radioaktywnych, które są jednym z ważnych zasobów naturalnych w Republice Czeskiej. Są one z racji wykazywania pozytywnego wpływu na organizm ludzki kluczowym czynnikiem lokalizacyjnym uzdrowisk. W trosce o ich racjonalne zagospodarowanie zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju podlegają ochronie prawnej. Służą do tego m.in. wyznaczenie stref ochronnych źródeł w celu zabezpieczenia ich przed działaniami, które mogłyby niekorzystnie wpłynąć na ich właściwości chemiczne, fizyczne, mikrobiologiczne oraz na ich wydajność. Granice stref ochronnych są obowiązkowym elementem dokumentacji planowania przestrzennego. Ponadto zasady ochrony określa się w statucie uzdrowiska. Obecnie na terenie Republiki Czeskiej status uzdrowiska posiada 38 miejscowości, z których trzy są nieczynne. Większość statutów (dokumentów określających m.in. strefy ochronne uzdrowisk i związane z nimi ograniczenia) powstała przed 1989 r. i wymaga uaktualnienia.

Článek představuje zásady ochrany podzemních ložisek nerostných surovin, termálních a radioaktivních vod, které jsou jedním z významných přírodních zdrojů v České republice. Pro své pozitivní účinky na lidský organismus jsou klíčovým faktorem pro lokalizaci lázní. Aby bylo zajištěno jejich racionální využívání v souladu se zásadami udržitelného rozvoje, podléhají právní ochraně. Toho se dosahuje např. vymezením ochranných pásem pramenů za účelem jejich ochrany před činnostmi, které by mohly nepříznivě ovlivnit jejich chemické, fyzikální a mikrobiologické vlastnosti a jejich vydatnost. Hranice ochranných pásem jsou povinnou součástí územně plánovací dokumentace. Kromě toho jsou pravidla ochrany stanovena ve statutu lázní. V současné době je v České republice 38 lázní, z toho 3 jsou uzavřeny. Většina statutů (dokumentů, které mimo jiné určují ochranná pásma lázní a související omezení) byla vytvořena před rokem 1989 a je třeba je aktualizovat.

1. Úvod

Území České republiky je díky pestré geologické stavbě prostředím pro různorodé utváření podpovrchových vod, které patří mezi významné přírodní zdroje. V důsledku příhodných podmínek se tak na území České republiky vyskytují prameny minerálních, termálních a radioaktivních vod, výrony plynů i ložiska peloidů. Jedná se o přírodní zdroje natolik významné, že je možné u nich prokázat pozitivní vliv na lidský organismus, ať již pomocí jejich fyzikálních, či chemických vlastností. V zájmu jejich ochrany jsou předmětem legislativní ochrany s cílem trvale udržitelného využívání. V historii se legislativní nástroje měnily, v současné době jsou přírodní léčivé zdroje na národní úrovni osvědčovány, evidovány i chráněny prostřednictvím Ministerstva zdravotnictví ČR. Přírodní léčivé zdroje jsou klíčovým lokalizačním faktorem pro lokalizaci lázní a lázeňských míst, v historii se měnily způsoby jejich využívání i způsoby jejich ochrany.

2. Přírodní léčivé zdroje na území České republiky

Výskyt přírodních léčivých zdrojů je na území České republiky různorodý a jsou už po dlouhá staletí využívána pro své léčivé účinky. Jedná se jak o místa vývěrů minerálních vod, tak místa vázaná na výskyt rašeliny, slatiny a bahna, ale také na místa s příznivými klimatickými podmínkami, která byla hlavní lokalizačním faktorem pro zakládání lázeňských míst. Ve všech lokalitách lázeňských míst má voda nezastupitelné místo, ať již v podobě minerální či prosté vody. Ve všech lázních vodních zdroje mají významnou roli a proto je třeba je využívat tak, aby byly zachovány i pro další generace a jejich využívání bylo trvale udržitelné. Dle § 2 odst. 8 zákona č. 254/2001 [Zákona, 2001] Sb. vodní zákon je charakteristika vodního zdroje následující: „Vodním zdrojem jsou povrchové nebo podzemní vody, které jsou využívány nebo které mohou být využívány pro uspokojení potřeb člověka, zejména pro pitné účely“. Přitom zákon definuje povrchové vody jako vody, které se přirozeně vyskytují na zemském povrchu a jako takové jsou charakterizovány i když protékají zakrytými úseky, jako jsou např. podzemní i nadzemní vedení vod nebo přirozené dutiny v

zemském povrchu. Dle zákona se podzemními vodami stávají, pokud se přirozeně vyskytují pod zemským povrchem a to v pásmu nasycení a v přímém styku s horninami. Podzemní vody lze podle chemického složení rozdělit na prosté a minerální. Prostá podzemní voda je definována jako běžná podzemní voda s normálním obsahem rozpuštěných látek, plynů a mikroorganismů. Prosté podzemní vody jsou čteně využívány jako zdroje surové vody pro úpravu na vodu pitnou [Vyhlášky 2001]. Přírodní vody, které se od prostých vod liší množstvím nebo druhem rozpuštěných látek nebo plynů nebo teplotou či jinými fyzikálními parametry (radioaktivita), se nazývají vodami minerálními. Pokud mají prokázané a státem uznané léčivé účinky, jde o vody léčivé [Zákon, 2001]. Minerální voda je přírodní voda, která je od prostých vod odlišena množstvím nebo druhem rozpuštěných tuhých látek a plynů a také teplotou. Kritéria stanovení minerální vody využitelné pro balneologické účely jsou daná platnou legislativou a v jednotlivých zemích se mohou kritéria lišit. V české legislativě jsou minerální vody s prokazatelným léčivým účinkem prohlašovány za léčivé minerální vody, naopak vody bez toho účinku jsou označovány za vody mineralizované. V balneologii je minerální voda využívána pro působení její přírodní teploty, rozpuštěnými tuhými látkami a plyny, radioaktivitou atd.

V české legislativě jsou specifické podmínky pro utváření podpovrchových vod zohledněny v hydrogeologické regionalizaci, kdy **hydrogeologické rajony** jsou vodním zákonem definovány jako území s obdobnými hydrogeologickými poměry, typem zvodnění a oběhem podzemní vody. Hydrogeologický rajon tvoří jeden nebo více kolektorů a kolektorem se rozumí horninová vrstva nebo souvrství hornin s dostatečnou propustností, umožňující významnou spojitou akumulaci podzemní vody nebo její proudění či odběr [Krásný et al., 2013]. Hydrogeologické rajony se evidují v rozsahu údajů o jejich územní identifikaci, názvu, číselném identifikátoru pozici a názvu mezinárodní oblasti povodí, ke které přísluší. Údaj o příslušném správci povodí je jednoznačně určen pro útvary podzemních vod, ze kterých je rajon složen. Aktuální vymezení hydrogeologických rajonů je určeno vyhláškou č. 5/2011 Sb., o vymezení hydrogeologických rajonů a útvarů podzemních vod, způsobu hodnocení stavu podzemních vod

a náležitostech programů zjišťování a hodnocení stavu podzemních vod.

3. Typologie přírodních léčivých zdrojů

Dle lázeňského zákona [2001] jsou pro zdravotní potřeby pacientů lázeňských míst využívány především **přírodní léčivé zdroje**. Tento pojem zahrnuje tři složky, které se mohou vyskytovat jak odděleně tak společně, a to: minerální voda, plyn a peloid. Má-li být **minerální voda** využívána pro léčbu, musí to být přirozeně se vyskytující podzemní voda původní čistoty, stálého složení a vlastností, za předpokladu splnění jedné nebo více z následujících podmínek:

- obsah rozpuštěných pevných látek minimálně 1 g/l,
- obsah rozpuštěného oxidu uhličitého minimálně 1 g/l,
- obsahuje jiný pro zdraví významný chemický prvek,
- vývěr vody má přirozenou teplotu vyšší než 20°C,
- radioaktivita radonu je nad 1,5 kBq/l.

Pokud má minerální voda menší obsah rozpuštěných pevných látek a oxidu uhličitého než 1 g/l jedná se o tzv. neuhličitou vodu, která je předmětem lázeňského zákona [např. Staněk, 2013]. Pro balneologické využití jsou minerální vody jímány buď přírodními výrony (prameny) nebo jímacími vrty (na oběhových cestách vody). Přičemž přírodní pramen minerální vody je náhlým ukončením podzemního oběhu, během kterého se minerální voda formuje. Při kontaktu s horninou totiž voda funguje jako rozpouštědlo a tím se do ní látky z horniny dostávají. Při následném vystoupení vody na povrch dochází k dalším chemickým změnám vody. Právě při vývěru jsou stanoveny hodnoty kritérií a voda je balneologicky využívána.

Druhým prvkem přírodních léčivých zdrojů jsou **přirozeně se vyskytující plyny**, respektive tzv. *zřidelní plyny*. Tento typ plynů je charakteristický svým vývěrem přímo z pevného podloží nebo doprovodným vývěrem minerálních vod. Třetí složka je **peloid**, který je v komentáři lázeňského zákona [Staněk, 2013] definován jako „přírodní

látka, která je směsí organických a anorganických látek“. Peloidem může být rašelina, slatina nebo bahno. Rašelina vzniká odumíráním rostlinné hmoty a následným tlením. Během procesu tlení za nepřítomnosti kyslíku (pod vodou) vzniká rašelina slatinná, nad vodou v přítomnosti kyslíku vzniká rašelina vrchovištní. Slatina je směsí organických látek, která vzniká během procesu humifikace, popř. tlením rákosu, ostříc a jiných vodních trav. Bahno je, na rozdíl od rašeliny a slatiny, směsí anorganické hmoty a odumřelých řas nebo planktonu. Podle složení a vlastností se bahna dělí na jednoduché, termální a sírná.

Obecně platí, že se lázeňská místa koncentrují převážně tam, kde se vyskytují přírodní léčivé zdroje a většina z nich pak poblíž vývěru minerálních nebo termálních vod, ložisek rašeliny, slatiny nebo léčivého bahna. Za tímto účelem existují ochranná pásma, ve kterých je vykonáván státní dozor nad všemi činnostmi, u kterých není možné jednoznačně vyloučit riziko negativního vlivu na osvědčené zdroje.

4. Ochrana přírodních léčivých zdrojů

Mezi nejdůležitější dokument legislativy ČR zabývající se problematikou ochrany přírodních léčivých zdrojů je zákon č. 164/2001 Sb. o přírodních léčivých zdrojích, zdrojích přírodních minerálních vod, přírodních léčebných lázních a lázeňských místech a o změně některých souvisejících zákonů (lázeňský zákon). Předmětem úpravy tento zákon stanoví podmínky pro vyhledávání, ochranu, využívání a další rozvoj přírodních léčivých zdrojů, zdrojů přírodních minerálních vod určených zejména k dietetickým účelům, přírodních léčebných lázní a lázeňských míst. Důležitým dokumentem je také vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 423/2001 Sb., kterou je stanoven způsob a rozsah hodnocení přírodních léčivých zdrojů a zdrojů přírodních minerálních vod a další podrobnosti jejich využívání, požadavky na životní prostředí a vybavení přírodních léčivých lázní a náležitosti odborného posudku o využitelnosti přírodních léčivých zdrojů a klimatických podmínek k léčebným účelům, přírodní minerální vody k výrobě přírodních minerálních vod a o stavu životního prostředí přírodních léčebných lázní.

5. Ochranná pásma vodních zdrojů

Ochranná pásma zdroje slouží k ochraně zdroje před činnostmi, které mohou nepříznivě ovlivnit jeho chemické, fyzikální a mikrobiologické vlastnosti, jeho zdravotní nezávadnost, jakož i zásoby a vydatnost zdroje. Dle lázeňského zákona je ochrana přírodních zdrojů definována stanovením ochranných pásem vyhláškou, zpravidla jsou stanovena ve dvou stupních. Pásma slouží k ochraně zdroje před činnostmi, které nepříznivě mohou ovlivnit chemické, fyzikální a mikrobiologické vlastnosti, jeho zdravotní nezávadnost, jakož i zásoby a vydatnost zdroje. Ochranou, způsoby využívání a dohledem nad účelostí a udržitelností využívání přírodních zdrojů je pověřeno Ministerstvo zdravotnictví ČR. Územně správní celky pak musí chránit přírodní zdroje na svém území, léčebná místa a jejich vymezená ochranná pásma v souladu s vydanými statuty.

Ochranné pásmo I. stupně se stanovuje pro území, které zahrnuje zpravidla okolí výstupu nejen přírodního léčivého zdroje minerální vody a plynu, ale také zdroje přírodní minerální vody. Území se vymezuje kruhem o poloměru 50 metrů od zdroje, pokud není nutno stanovit jinak na základě hydrogeologického šetření. V případě, že nastane situace stanovit ochranné pásmo I. stupně na základě hydrogeologického šetření, pak se zpravidla vymezuje pásmo fyzické ochrany zdroje o velikosti 10 x 10 metrů, ve kterém se mohou provádět pouze činnosti spojené s využitím a ochranou zdroje. Pokud se ochranné pásmo nachází v historicky urbanizovaném území, tak dochází k odstranění možného zdroje znečištění. Ve vymezené oblasti 50 metrů od zdroje jsou zakázány všechny činnosti, které mohou negativně ovlivnit jeho vlastnosti a jeho zdravotní nezávadnost. Povoleny jsou pouze činnosti, které se vztahují k ochraně a využívání zdroje.

Ochranné pásmo II. stupně se stanovuje k ochraně zřídelní struktury zdroje nebo infiltračního území zřídelní struktury zdroje. V případě přírodního léčivého zdroje peloidu se ochranné pásmo stanoví k ochraně hydraulických poměrů zdroje. Vymezuje se v základní mapě v měřítku 1:10 000 a zakreslí se do mapy o měřítku 1:50 000. Stejně

Obr. 1. Tabulky označující hranici ochranného pásma I. stupně vodního zdroje

Zdroj: Irena Smolová.

jako u ochranného pásma I. stupně jsou zakázány činnosti, které mohou negativně ovlivnit vlastnosti i zdravotní nezávadnost zdroje.

Hranice ochranných pásem jsou povinnost součástí územně plánovací dokumentace.

6. Ochrana lázeňského místa

Místa, která využívají přírodní léčebné zdroje jsou primárně lázně, ale mohou to být i jiná zařízení. Pokud chtějí využívat statutu lázní, tak musí splňovat podmínky stanovené vyhláškou ministerstva, které zahrnují požadavky od životního prostředí až po zdravotnický personál a vybavení. Poskytovatel lázeňské péče je povinen každých 5 let předložit zprávu o stavu klimatických podmínek v místě přírodních léčebných lázní. Na území obce či více obcí, kde se nachází přírodní léčebné lázně,

vláda stanoví nařízení na žádost podanou obcí na Ministerstva zdravotnictví ČR lázeňské místo a přidělí mu lázeňský statut. Lázeňským statutem je místu dána zvláštní ochrana a je zde pravidly regulován další rozvoj. V současné době má na území ČR statut lázní celkem 38 lokalit, z toho jsou aktuálně 3 nefunkční (Bílina, Náchod – Běloves, Dubí), ale Náchod – Běloves se obnovuje. Statuty lázeňská místa získaly po roce 1950, většinou se však jedná o legislativu (statut) vydanou před rokem 1989, důsledkem je pak často neaktuálnost dokumentu a ustanovení poplatná socialistickému režimu. Mnoho lázeňských míst se proto opakovaně snažilo provést revizi starého statutu, ale v rámci legislativního procesu se to většinou nepodařilo prosadit. Na celém území České republiky můžeme najít pouze ojediněle statuty lázeňského místa vzniklých po roce 1989. První novodobý statut se povedlo získat největšímu lázeňskému městu v ČR, městu Karlovy Vary (v roce 2012), nový lázeňský

statut mají lázně v Ostrožské Nové Vsi (2016), v roce 2017 pak nový statut schválila lázeňská místa Kostelec u Zlína a Klimkovice a zcela nové lázeňské místo Lednice.

Statutem je dáno vymezení vnitřního a vnějšího území lázeňského místa, kdy vnitřní území zahrnuje oblast, kde jde soustředěno zařízení sloužící k lázeňskému provozu a vnější území zahrnuje zbývající část lázeňského místa. Obce, na jejichž území bylo stanoveno lázeňské místo, jsou povinny dbát na dodržování opatření uložených v lázeňském místě lázeňským statutem, za tím účelem se zřizuje podle zvláštního právního předpisu lázeňská komise.

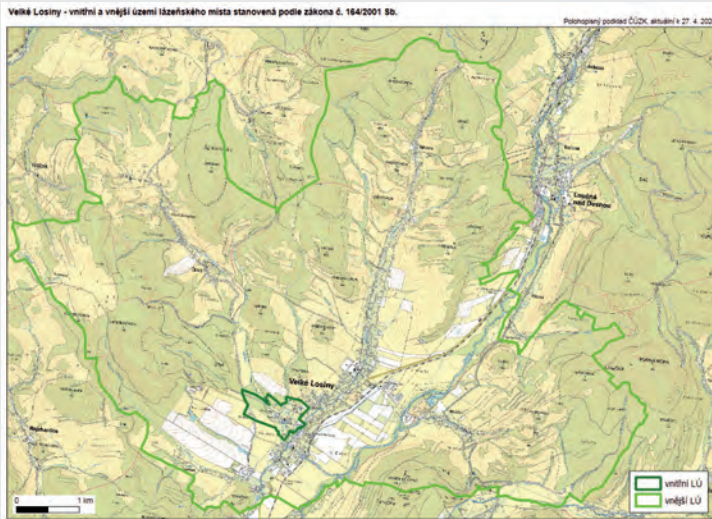
Ústředním orgánem státní správy pro stanovení podmínek pro vyhledávání, ochranu, využívání a další rozvoj přírodních léčivých zdrojů je Český inspektorát lázní a zřídil jako součást Ministerstva zdravotnictví ČR. Ministerstvo je dle zákona

Tab. 1. Příklad rozlohy ochranných pásem lázní (lázně v Olomouckém a Královéhradeckém kraji)

obec	Rozloha obce (km ²)	Vnitřní LÚ (km ²)	Vnější LÚ (km ²)	OP I. stupně (km ²) z toho v:		Podíl plochy OP I. stupně* (%)	OP II. stupně (km ²) z toho v:		Podíl plochy OP II. stupně* (%)
				v obci	mimo obec		v obci	mimo obec	
Teplice nad Bečvou	3,75	0,91	3,47	0,27	0,64	7,18	3,12	20,74	82,98
Slatinice	7,78	0,27	7,16	0,26	0,68	3,35	5,06	13,00	65,12
Bludov	16,68	0,38	16,30	0,11	0	0,66	11,23	5,85	67,33
Velké Losiny	46,50	0,43	20,83	17,85	1,78	38,39	20,59	27,24	44,28
Jeseník	38,23	3,70	64,07	–	–	–	–	–	–
Lipová-lázně	44,37	0,56	43,78	–	–	–	–	–	–
Janské Lázně	13,73	0,44	13,29	4,82	0,48	35,11	7,78	12,38	56,66
Lázně Bělohrad	28,39	0,89	3,37	1,91	0	6,73	16,76	0,79	58,96
Velichovky	7,99	1,03	2,46	0,02	0,17	0,25	0,22	1,23	2,76
Náchod-Běloves	33,34	0,34	3,37	1,26	0	3,78	11,14	0,51	33,40

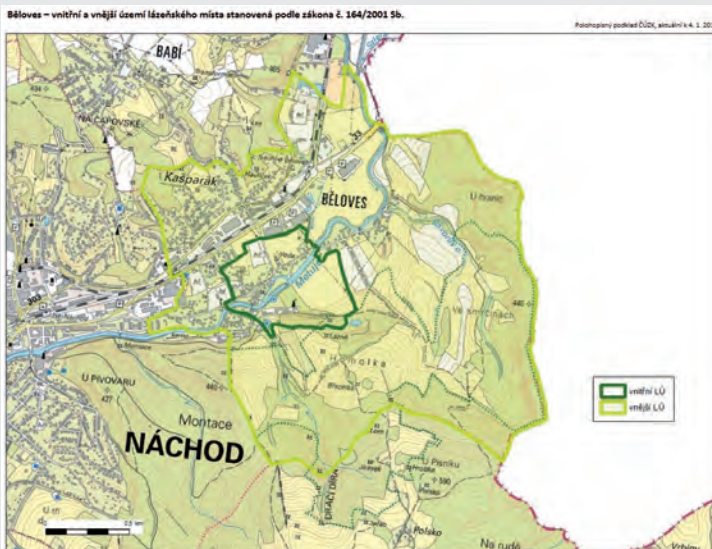
Poznámky: *na rozloze obce, LÚ = lázeňské území

Zdroj: Ministerstvo zdravotnictví ČR, vlastní výpočty.

Obr. 2. Vnitřní a vnější lázeňské území lázní Velké Losiny

Zdroj: Ministerstvo zdravotnictví ČR, Český inspektorát lázní a zřidel.

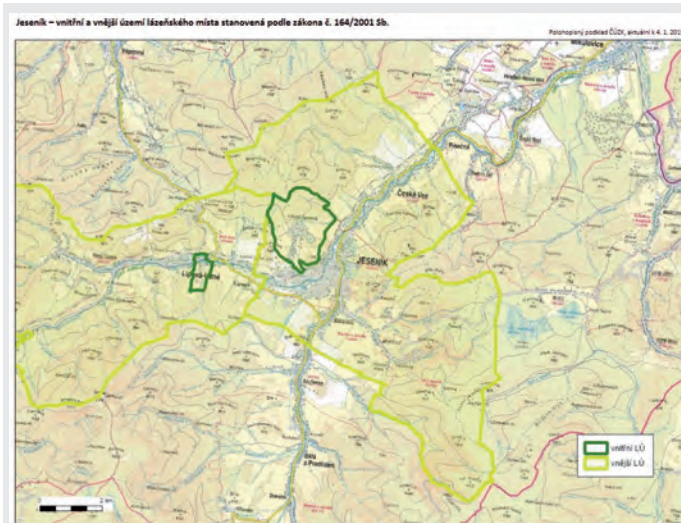
Obr. 3. Vnitřní a vnější lázeňské území lázní Náchod-Bělouves

Zdroj: Ministerstvo zdravotnictví ČR, Český inspektorát lázní a zřidel.

č.164/2001 Sb. [Zákona, 2001] ústředním úřadem státní správy pro vyhledávání, ochranu, využívání a další rozvoj zdrojů, přírodních léčebných lázní a lázeňských míst a pro výkon dozoru.

Ochranná pásma lázní daná jejich statutem jsou vymezena většinou jakou souvislá území, svou rozlohou se však výrazně liší. V případě lázní Velké

Losiny tvoří ochranné pásmo I. stupně téměř 40% rozlohy města a ochranné pásmo II. stupně 2/3 rozlohy města (Obr. 2). Nově obnovované lázně v Náchodě Bělouvi mají stanovena ochranná lázní I. stupně jen v těsném sousedství pramenů, ochranné pásmo II. stupně pak zasahuje až ke státní hranici (Obr. 3). Je také ukázkou toho, že ochranná pásma jsou často omezena administrativními hranicemi bez

Obr. 4. Vnitřní a vnější lázeňské území Lázní Jeseník a Lipové-Lázně

Zdroj: Ministerstvo zdravotnictví ČR, Český inspektorát lázní a zřidel).

ohledu na hydrogeologickou provázanost struktur, což je i příklad lázní v Bělovsi, kde se omezení státní hranic. Příkladem plošně rozsáhlého ochranného pásma jsou například ochranná pásma lázní Jeseník,

kde je stanoveno ochranné pásmo II. stupně pro Lázně Jeseník navazující na ochranné pásmo II. stupně lázní Lipová Lázně (Obr. 4).

Bibliografie

Krásný et al. [2013], Podzemní vody České republiky. Regionální hydrogeologie prostých a minerálních vod. Praha: Česká geologická služba. Zákon o přírodních léčivých zdrojích, zdrojích přírodních minerálních vod, přírodních léčebných lázních a lázeňských místech a o změně některých souvisejících zákonů (lázeňský zákon) [č. 164/2001 Sb].

Vyhláška Ministerstva zdravotnictví o zkoušce o odborné způsobilosti k výkonu odborného dohledu nad využíváním a ochranou přírodních léčivých zdrojů a zdrojů přírodních minerálních vod. [č. 370/2001 Sb].

Nařízení vlády, kterým se stanoví jednotková výše poplatku za přírodní minerální vodu odbíranou ze zdroje přírodní minerální vody [č. 385/2001 Sb].

Vyhláška Ministerstva zdravotnictví, kterou se stanoví způsob a rozsah hodnocení přírodních léčivých zdrojů a zdrojů přírodních minerálních vod a další podrobnosti jejich využívání, požadavky na životní prostředí a vybavení přírodních léčebných lázní a náležitosti odborného posudku o využitelnosti přírodních léčivých zdrojů a klimatických podmínek k léčebným účelům, přírodní minerální vody k výrobě balených minerálních vod a o stavu životního prostředí přírodních léčebných lázní (vyhláška o zdrojích a lázních) [č. 423/2001 Sb].

Vyhláška Ministerstva zdravotnictví, o požadavcích na jakost a zdravotní nezávadnost balených vod a o způsobu jejich úpravy [č. 275/2004 Sb]. Zákon o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon) [Zákon č. 44/1988 Sb].

Małgorzata Markowska, Mariusz Kruczek, Paweł Łabaj

Główny Instytut Górnictwa, Katowice

Hlavní Institut Hornictví, Katowice

Wspomaganie decyzji w zarządzaniu środowiskiem w uzdrowiskach

8.

Podpora rozhodnutí při správě životního prostředí v lázních

Utrzymanie wysokiego potencjału rozwojowego uzdrowisk jest ściśle zależne od wysokiej jakości zasobów środowiskowych danego obszaru, które niejednokrotnie determinują jego właściwości uzdrowiskowe i przesądają o zakwalifikowaniu miejscowości jako uzdrowiska. Jakość powietrza, wraz ze złożami naturalnych zasobów leczniczych (wody lecznicze i peloidy) oraz czynnikami leczniczymi, do których zaliczyć można rzeźbę terenu, krajobraz i klimat lokalny (położenie nad poziomem morza, wilgotność, wietrzność i nasłonecznienie) oraz z zasobami przyrodniczymi, w tym dostępnością parków zdrojowych i terenów zielonych, jak również wód powierzchniowych, są jednymi z najważniejszych czynników kształtujących walory lecznicze i predyspozycje rozwojowe danego uzdrowiska oraz całego regionu. Jednocześnie rozwój turystyki i rosnąca presja inwestycyjna w stosunku do najcenniejszych obszarów są poważnymi przyczynami degradacji i zagrożeń dla walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych poszczególnych uzdrowisk. Może to wpływać na zmniejszenie

Zachování vysokého růstového potenciálu lázní je úzce spojeno s vysoce kvalitními ekologickými zdroji v dané oblasti, které často určují její lázeňské vlastnosti a kvalifikují město na lázně. Kvalita ovzduší spolu s ložisky přírodních léčivých zdrojů (léčivé vody a peloidy) a léčivými faktory, mezi něž patří reliéf, krajinný ráz a místní klima (nadmořská výška, vlhkost, vítr a dostatek slunce) a také přírodní zdroje, včetně dostupnosti lázeňských parků a zelených ploch, stejně jako povrchových vod, jsou jedním z nejdůležitějších faktorů formujících léčivé hodnoty a rozvojové predispozice konkrétních lázní a celého regionu. Rozvoj cestovního ruchu a rostoucí investiční tlak ve vztahu k nejcennějším oblastem jsou zároveň vážnými příčinami degradace a ohrožení přírodních, krajinných a kulturních hodnot jednotlivých lázní. To může snížit možnosti udržitelného rozvoje celého regionu, jako je například polsko-české pohraničí. V článku jsou představeny tlaky na jednotlivé složky životního prostředí, které vyplývají z rozvoje lázní, jejich vztahu k rozhodovacím procesům v lázeňských

możliwości zrównoważonego rozwoju całego regionu, jak przykładowo pogranicza polsko-czeskiego. W pracy zaprezentowano presje na poszczególne komponenty środowiska, wynikające z procesów rozwojowych uzdrowisk, ich związek z procesami decyzyjnymi w miejscowościach uzdrowiskowych, jak również pozytywne skutki turystyki uzdrowiskowej, do których należą m.in. zwiększanie wrażliwości na sprawy ochrony przyrody i dziedzictwa przyrodniczego.

místech, jakož i pozitivní důsledky lázeňské turistiky, mezi něž patří např.: zvýšení citlivosti k otázkám ochrany přírody a přírodního dědictví.

1. Wprowadzenie

Turystyka uzdrowiskowa, bazująca na wykorzystaniu właściwości leczniczych obszarów specjalnych o statusie uzdrowisk, traktowana często jako jedna z form turystyki zdrowotnej [Krzyżanowska, 2016], stanowi istotny element rynku turystycznego wyodrębniony ze względu na motywację do uprawniania turystyki. W Polsce przez kilkadziesiąt lat uzdrowiska kojarzyły się jedynie z miejscem, gdzie za pomocą zasobów naturalnych prowadzona jest działalność lecznicza, a jakkolwiek aktywność turystyczna czy rekreacyjna była ewentualnym dodatkiem, co doprowadziło do zahamowania rozwoju uzdrowisk w obliczu zmieniających się trendów. We współczesnym świecie dla rozwoju uzdrowiska nieodzowne stało się połączenie funkcji: leczniczej i turystycznej, które wzajemnie się przenikają i stają się wobec siebie komplementarne. Powodzeniu kuracji leczniczej, będącej podstawowym celem pobytu w uzdrowisku, sprzyja bowiem dostęp do atrakcji turystycznych, towarzyszących pobytowi, jak m.in. zmiana środowiska, piękno otaczającej przyrody, uprawianie sportu, wycieczki turystyczne, czy imprezy kulturalne, zgodnie z koncepcją, iż „turystyka uzdrowiskowa powstaje przez połączenie trzech funkcji – leczniczej, wypoczynkowej i profilaktycznej” [Dryglas, 2006, s. 22]. Dlatego coraz częściej podkreślane jest, iż dla przyciągnięcia jak największej liczby turystów oraz odwiedzających, a zarazem zagwarantowania stabilnego rozwoju, uzdrowiska powinny przekształcać się w ośrodki wielofunkcyjne [Gonda-Soroczyńska, 2014], poszerzając swoją ofertę

o możliwości aktywnego wypoczynku czy nawet rozwiązania adresowane dla turystyki kongresowej czy festiwalowej oraz wyróżniając swoją ofertę na tle innych [Makała, 2016]. Jednocześnie istnienie i funkcjonowanie uzdrowisk są ściśle połączone z walorami środowiskowymi miejscowości uzdrowiskowych, co związane jest z koniecznością ich ochrony – zarówno poprzez ograniczenia w lokowaniu części inwestycji w strefach ochronnych [Ustawa, 2005], jak i na podstawie regulacji dotyczących obszarów chronionych [Ustawa, 2004]. Stąd też dla zrównoważonego rozwoju uzdrowisk niezbędne jest prowadzenie procesów decyzyjnych opartych na wiedzy na temat jakości zasobów leczniczych (w tym wód termalnych i mineralnych) i środowiskowych oraz realizowanych w partnerstwie pomiędzy władzami lokalnymi i regionalnymi, przedsiębiorstwami uzdrowiskowymi oraz organizacjami zajmującymi się ochroną zdrowia i ochroną środowiska. Jedynie ochrona cennego dziedzictwa uzdrowisk i związanych z nim zasobów naturalnych przy jednoczesnym zrównoważonym i efektywnym korzystaniu z tych zasobów pozwoli na dalszy harmonijny rozwój uzdrowisk. Powiązanie tych dwóch czynników stanowi wyzwanie, na które próbuje odpowiadać projekt *HealingPlaces*¹, który wspomaga procesy decyzyjne poprzez działania mające na celu poprawę zdolności zarządzania środowiskowego lokalnych i regionalnych władz publicznych oraz budowę wspólnej strategii zrównoważonego rozwoju miejscowości uzdrowiskowych. W tekście uwzględniono doświadczenia autorów wynikające z realizacji projektu.

2. Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju miejscowości uzdrowiskowych – wpływ walorów środowiskowych

Uwarunkowania przyrodnicze, na równi z takimi elementami, jak powiązania logistyczne z otoczeniem, jakość zasobów pracy oraz innowacyjność i eko-innowacyjność, decydują o możliwościach rozwojowych i konkurencyjności gminy uzdrowiskowej [Marciniuk-Kluska, 2013]. Stan środowiska przyrodniczego wywiera silny wpływ na struktury gospodarcze zarówno w sposób bierny, stanowiąc ograniczenie o charakterze surowcowym, technologicznym i lokalizacyjnym, jak i w sposób aktywny, stając się czynnikiem dynamizującym lub ukierunkowującym rozwój. Działalność uzdrowiska i jego bezpośrednie otoczenie prowadzą do zmian w środowisku, które powinny być przedmiotem procesu planowania i monitorowania. Zmiany w środowisku są odzwierciedlane przez ślad ekologiczny, którego wartość w przypadku złych decyzji zarządzających może być znacząca [Bohdanowicz, 2005] i prowadzić do zniszczenia walorów środowiskowych, a w konsekwencji do utraty statusu miejscowości uzdrowiskowej. Jako iż wiele zasobów środowiskowych w uzdrowiskach wykazuje cechy właściwe dobrom wspólnym i publicznym, niezwykle istotne jest gospodarowanie nimi zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Dlatego też w miejscowościach uzdrowiskowych tak istotną rolę odgrywa zarządzanie środowiskiem rozumiane jako zarządzanie jego użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem w kierunku zrównoważonego rozwoju [Marciniuk-Kluska, 2013]. Zarządzanie środowiskiem ma znaczenie wielopłaszczyznowe i dotyczy przedsiębiorstw i regionów czy nawet krajów. Wpływa ono na efektywność i skuteczność procesów decyzyjnych dotyczących ochrony i kształtowania środowiska w perspektywie długoterminowej [Cohen, 2008].

Miejscowości uzdrowiskowe należy rozpatrywać i rozwijać jako organizmy wielofunkcyjne, bowiem ich bogactwo zasobów przyrodniczych i wysoko oceniane walory kulturowe powodują wyjątkową atrakcyjność krajobrazu regionu i warunkuje rozwój turystyki, rekreacji i lecznictwa uzdrowiskowego. Racjonalne działania w każdej z wymienionych

płaszczyzn dla realizacji funkcji miejscowości uzdrowiskowych pozwalają na działania w zakresie zrównoważonego rozwoju. Naruszanie zasady zrównoważonego rozwoju miejscowości uzdrowisk będzie następowało w wyniku prymatu komercjalizacji i maksymalizacji zysków, kosztem funkcji leczniczo-zdrowotnych, głównego celu działalności uzdrowisk.

Podjęcie decyzji w procesie zarządzania środowiskowego w miejscowościach uzdrowiskowych jest nieodrodnie utożsamianie z nieustannym konfliktem pomiędzy zarządzającymi przedsiębiorstwami uzdrowiskami i władzami miejscowości uzdrowiskowych, a także instytucjami ochrony środowiska. Konsensus między stronami wpływa na podejmowanie decyzji, które w pierwszej kolejności chronią walory środowiskowe miejscowości uzdrowiskowych dając szansę na zachowanie jej statusu, a dalej wpływają na rozwój gospodarczy i społeczny miejscowości uzdrowiskowej. Realizacja zarządzania środowiskowego jest często utożsamiana także z wprowadzaniem dobrych „zielonych” praktyk, w tym ekoinnowacji organizacyjnych, procesowych lub produktowych [Peter-Bombik, 2012]. Najbardziej powszechnymi „zielonymi” praktykami są działania skierowane na zrównoważone zarządzanie przestrzenią, minimalizacja odpadów, oszczędzanie wody i energii [Kirk, 1995]. Są one wprowadzane ze względu na korzyści finansowe, podnoszenie świadomości ekologicznej kuracjuszy i turystów [Tilikidou, Delistaurou, 2014] czy też dla dostosowania działalności do wymogów prawa [Nadia, Kirk, Paul, 2004], aczkolwiek w dużym stopniu zależą od lokalizacji i dostępności zasobów [Jamaludin, Yusuf, 2013].

Stan różnych elementów środowiska przyrodniczego w wielu miejscowościach uzdrowiskowych ocenia się często jako zły [Gonda-Soroczyńska, 2014], co wynika przede wszystkim ze stwierdzonego pogarszającego się stanu terenów zieleni i lasów w uzdrowiskach, złego stanu powietrza wynikającego z niskiej emisji czy zanieczyszczenia wód. Dzieje tak na skutek rosnącej antropopresji przejawiającej się w rozwoju budownictwa na terenach gmin uzdrowiskowych, lokalizowania na terenach parków uzdrowiskowych różnych obiektów infrastrukturalnych oraz wzrostu liczby turystów [Kraśniński, 2004]. Niedostateczna

jest też pielęgnacja i konserwacja zieleni parkowej/miejskiej, co wynika często z braku środków lub odpowiednich fachowców. Ochrona zasobów środowiska w uzdrowiskach natrafia na wiele przeszkód legislacyjnych (związanych z zasadami wyznaczania stref ochronnych, normami emisji zanieczyszczeń itp.), organizacyjnych (np. organizacja procesu kierowania na zabiegi, proces świadczenia usług dla różnych grup kuracjuszy, zarządzanie personelem i infrastrukturą sanatorium itp.) i ekonomicznych (np. brak środków finansowych na modernizację infrastruktury uzdrowisk, dotowanie usług leczniczych itp.) [Wiatr, 2008].

Przegląd literatury przedmiotu [Golba, 2015; Zaręba, 2012; Szromek, 2012; Mirek, 2013] pozwala na przyjęcie następujących płaszczyzn warunkujących zrównoważony rozwój miejscowości uzdrowiskowych:

- płaszczyzna leczniczo-uzdrowiskowa, która wiąże się z kluczowymi elementami decydującymi o istnieniu miejscowości uzdrowiskowych, do których zalicza się najczęściej wody lecznicze [Ustawa, 2011] i specyficzny mikroklimat. Na obszarze Polski udokumentowanych jest 60 złóż wód podziemnych uznanych za lecznicze o stabilnych cechach fizyko-chemicznych, zawierających co najmniej 1000 mg/litr [https://www.pgi.gov.pl] składników mineralnych i odpowiedni rodzaj i stężenie aktywnych składników biochemicznych;
- płaszczyzna środowiskowa obejmująca m.in. zasoby przyrodnicze, wody powierzchniowe i powietrze, klimat akustyczny. Z uwagi na szczególnie charakter uzdrowisk podlegają one zaostrzonym normom w zakresie zanieczyszczenia powietrza [Kluge, Kozłowska-Szczęsna, 1974]. Obniżenie stężeń pyłów i gazów można uzyskać dzięki ograniczeniu działalności przemysłowej w strefach „B” i „C” miejscowości uzdrowiskowych i eliminowaniu jej ze strefy „A”. Stan środowiska w zakresie poprawy czystości wód i jakości powietrza ulega w wielu uzdrowiskach poprawie dzięki zachodzącym procesom transformacji;
- płaszczyzna ładu przestrzennego, który został zdefiniowany w polskim prawie jako opis zagospodarowania przestrzennego

obszaru ochrony uzdrowiskowej z uwzględnieniem powierzchni i granic stref ochrony uzdrowiskowej, dokładnych danych o lokalizacji i stanie infrastruktury technicznej, w tym komunikacyjnej, oraz prowadzonych robotach budowlanych dotyczących tej infrastruktury, a także terenów przeznaczonych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy pod lecznictwo uzdrowiskowe oraz działalność rekreacyjno-wypoczynkową i działalność gospodarczą [Ustawa, 2005]. Podstawowym walorem jest krajobraz, w dużym stopniu determinowany przez warunki naturalne, w które wkomponowane są w odpowiednim stylu i układzie elementy architektury i urbanistyki, jak: muzea, parki, zabytki sakralne i rezydencjonalne oraz specyficzna infrastruktura zdrojowa i lecznicza (m.in. pijalnie wód mineralnych, zakłady przyrodolecznicze, przychodnie zdrojowe, termalne baseny kąpielowe, tężnie solankowe);

- płaszczyzna ekonomiczno-społeczna obejmująca zarówno możliwości finansowania działalności leczniczej, rozwoju uzdrowisk i zabezpieczenia ogólnodostępnych usług leczniczych na wysokim poziomie, jak i zapewnienie miejscowej ludności zatrudnienia i dochodów pozwalających na utrzymanie zadawalającego standardu życia przy jednoczesnym dopasowaniu do obowiązujących reżimów prawno-funkcjonalnych.

3. Stan środowiska i presje wpływające na uzdrowiska

Rozwój regionu, w tym zwłaszcza regionu uzdrowiskowego, powinien być prowadzony w taki sposób, by minimalizować szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne oraz umożliwiać tworzenie harmonijnie powiązanych układów przestrzennych. Istotnym zagrożeniem dla utrzymania dobrej jakości stanu środowiska jest degradacja różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej terenów otwartych związana

z narastającą presją urbanizacyjną i inwestycyjną oraz gospodarczym wykorzystaniem terenów cennych pod względem przyrodniczo-krajobrazowym [Ustawa, 2005]. Zagrożenie dla bioróżnorodności stanowią wycinki lasów prowadzone przede wszystkim w związku z rozwojem turystyki, a zwłaszcza budowa infrastruktury turystycznej. Fragmentacja krajobrazu i siedlisk prowadzi do zmniejszania bioróżnorodności oraz przyspieszenia lokalnego zanikania roślin i zwierząt. Dlatego tak ważne jest stałe i długofalowe zarządzanie środowiskiem uwzględniające zrównoważone działania w zakresie planowania przestrzennego, rozwoju obszarów biologicznie czynnych, łączące potrzeby gospodarcze z potrzebami i możliwościami środowiska.

Obok wymienionych zagrożeń uniwersalnych istotnym zagrożeniem dla istniejących ekosystemów naturalnych [<http://www.gdos.gov.pl/igo>] na terenach uzdrowiskowych jest także wkraczanie gatunków obcych, szczególnie inwazyjnych, których rozprzestrzenianie się ułatwia rozwój globalnego handlu, transportu i turystyki. Istotnym sposobem przeciwdziałania temu zagrożeniu jest podniesienie poziomu świadomości społeczeństwa na temat zagrożeń, jakie stwarzają inwazyjne gatunki obce dla środowiska naturalnego, człowieka (np. Barszcz Sosnowskiego) i gospodarki.

Właściwości klimatu są podstawą prowadzenia działalności leczniczej w wielu uzdrowiskach. Zróżnicowana lokalnie rzeźba terenu, rodzaj podłoża, szata roślinna, stosunki wodne i użytkowanie terenu determinują bowiem powstawanie zróżnicowanych bodźców klimatycznych o działaniu prozdrowotnym, co umożliwi prowadzenie różnych form klimatoterapii. Przykładowo jednym z najważniejszych czynników kształtujących klimat uzdrowisk dolnośląskich jest ich położenie w górskich i podgórskich obszarach Sudetów.

W utrzymaniu właściwości leczniczych znaczącą rolę odgrywa jakość powietrza. Dlatego też w uzdrowiskach prowadzone są systematyczne pomiary, które służą kontroli dotrzymania standardów jakościowych i ocenie skuteczności działań naprawczych, a także informowania i ostrzegania społeczeństwa, szczególnie

w przypadku zwiększonego zagrożenia zdrowotnego, które występuje podczas tzw. epizodów smogowych [Markowska, 2020]. Czynnikiem wywierającym presję na jakość powietrza w miejscowościach uzdrowiskowych jest pozyskiwanie energii cieplnej w sektorze komunalnym i domowym oraz transport. Problem dotyczy głównie jakości paliw oraz jakości instalacji, w których paliwa są spalane oraz okresowego wzrostu natężenia ruchu drogowego [Sówka i in., 2019]. Emisje ze źródeł przemysłowych mają mniejsze znaczenie, ponieważ w uzdrowiskach rzadko lokowana jest działalność przemysłowa [Kobus i in., 2020]. Dlatego też gminy uzdrowiskowe podejmują wiele działań zmierzających do poprawy i utrzymania dobrej jakości powietrza poprzez zwiększenie wykorzystania OZE, wymianę źródeł ciepła i poprawę efektywności energetycznej budynków mieszkalnych jednorodzinnych, wprowadzanie ograniczeń i zakazów w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw, czy też tworzenie obszarów wyłączonego z ruchu samochodowego – wynikających z aktów prawnych lokalnych i działań własnych gmin, np. plany gospodarki niskoemisyjnej będące podstawowym dokumentem strategicznym w tym zakresie [Pietrzyk-Sokulska i in., 2016] i aktów prawnych [Uchwała, 2017] i programów regionalnych^{2,3} oraz ogólnopolskich⁴.

Wody podziemne to szczególny zasób środowiskowy uzdrowisk, często strategiczny – decydujący o istnieniu uzdrowiska. Także one, podobnie jak wody powierzchniowe, poddawane są coraz większej presji. Ze względu na wielkość oddziaływania najistotniejszymi presjami na wody w obszarach funkcjonowania uzdrowisk są pobory wód, zmniejszające ich zasoby, niszczenie źródeł przez rozbudowę infrastruktury oraz zrzuty ścieków mogące znacząco przyczyniać się do pogorszenia jakości wód. Wynika to bezpośrednio z postępującej urbanizacji oraz prowadzonej działalności produkcyjnej i rolniczej. Z jednej strony aglomeracje ściekowe wyposażone w oczyszczalnie ścieków wiążą się z punktowymi zrzutami dużych ilości ścieków do wód powierzchniowych, z drugiej strony duże obszary rolnicze generują zanieczyszczenia obszarowe substancjami biogennymi. Pozyskiwanie i wykorzystanie wód podziemnych, zwłaszcza wód leczniczych, podlega ścisłym regulacjom

prawnym, które gwarantują ograniczenie do minimum potencjalnych presji środowiskowych. Pojawiające się oddziaływania wiążą się najczęściej z incydentami wywołanymi przez prowadzoną działalność przemysłową, rolniczą lub bytową na terenach gmin uzdrowiskowych i najbliższym sąsiedztwie.

Zagrożeniem dla zrównoważonego gospodarowania i ochrony wód mineralnych jest prowadzenie działań inwestycyjnych w strefie zasilania wód leczniczych, szczególnie gdy zalegają one płytko, a więc są wyjątkowo wrażliwe na wszelkie ingerencje i oddziaływania. Przykładem może być sytuacja, w której w strefie zasilania wód radonowych (a jednocześnie w strefie zasilania wód pitnych dla uzdrowiska) przeprowadzono inwestycję narciarską.

4. Rozwiązania na rzecz ochrony zasobów leczniczych i przyrodniczych

Niezbędne jest zatem szukanie rozwiązań mających na celu zrównoważone zarządzanie złożami wód mineralnych i termalnych oraz innymi cennymi zasobami uzdrowisk. Problem ten stanowi przedmiot europejskiego projektu *HealingPlaces*, który nakierowany jest na wspieranie zrównoważonego rozwoju uzdrowisk przy jednoczesnej ochronie unikalnych zasobów stanowiących podstawę ich funkcjonowania poprzez zwiększanie wiedzy i świadomości dotyczącej wpływu różnych czynników na złoża wód podziemnych.

Rezultatem obecnie (2019–2022) realizowanego projektu będzie m.in. opracowanie wspólnych narzędzi do zintegrowanej oceny współczesnych zagrożeń i presji na zasoby wód mineralnych i termalnych w uzdrowiskach. Budowę narzędzia poprzedzi budowa bazy danych o europejskich uzdrowiskach charakteryzującej ich potencjał społeczno-gospodarczy oraz oddziaływania środowiskowe i społeczno-gospodarcze na stan zasobów naturalnych. Baza danych zostanie wzbogacona o elementy przestrzenne, stając się ogólnodostępnym narzędziem GIS umożliwiającym analizę i wizualizację zebranych danych, a także ocenę zagrożeń i presji na złoża wód mineralnych i termalnych. To internetowe innowacyjne narzędzie

pozwole na analizę aktualnych oraz przyszłych presji mogących mieć wpływ na możliwości rozwoju danego uzdrowiska. Presje te rozpatrywane będą w trzech grupach: wodnej – obejmującej m.in. kluczowy element, jakim są zasoby wód mineralnych i termalnych, włączając ocenę podatności tych zasobów na zanieczyszczenia w odniesieniu do istniejącego i planowanego zagospodarowania terenu; środowiskowej uwzględniającej takie czynniki, jak np. dostępność terenów zielonych oraz terenów cennych przyrodniczo oraz grup społeczno-gospodarczą. Rezultatem działania narzędzia będzie określenie czy i ze względu, na jakie czynniki rozwój uzdrowiska może być zagrożony oraz kiedy można będzie takie zagrożenie prognozować. Prostota obsługi oraz łatwy dostęp do narzędzia w powiązaniu z możliwością przestrzennej wizualizacji wyników stanowić będzie istotne wsparcie dla osób i podmiotów zajmujących się zarówno bieżącym zarządzaniem, jak i programowaniem rozwoju europejskich regionów uzdrowiskowych.

Oprócz opisanego narzędzia w ramach projektu opracowana zostanie również zintegrowana strategia zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi uzdrowisk. Podstawą do opracowania strategii będą zarówno narzędzia wypracowane w projekcie, jak i zaangażowanie odpowiednich interesariuszy za pośrednictwem regionalnych grup roboczych, a także wnioski wyciągnięte z najlepszych praktyk dotyczących łagodzenia presji środowiskowych i społeczno-ekonomicznych. Opracowanie strategii przez międzynarodowy zespół pozwoli wykorzystać wcześniejsze doświadczenia partnerów projektu wzbogacone o wnioski wyciągnięte z działań pilotażowych zrealizowanych w regionach objętych projektem.

5. Podsumowanie

Stan środowiska w gminach uzdrowiskowych jest pochodną wielu czynników, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Presje środowiskowe powodują ograniczenie dostępności i spadek jakości usług ekosystemowych, turystycznych i zdrowotnych. Dla uniknięcia wystąpienia lub zmniejszenia intensywności presji, konieczne staje się podejmowanie działań zapobiegawczych

na płaszczyznach decyzyjnej i wykonawczej, w obszarze zarządzania środowiskiem – we współpracy pomiędzy zarządzającymi gminą uzdrowską i przedsiębiorstwem uzdrowskim. Oprócz systemowego prowadzenia działań zapobiegawczych ważnym kierunkiem zarządzania środowiskiem jest także kompensacja [Ustawa, 2001], czyli podejmowanie działań prowadzących do przywrócenia równowagi przyrodniczej na danym terenie poprzez wyrównanie (wyprzedzająco

do inwestycji) przewidywanych szkód i zmian w środowisku, którym nie można zapobiec przy realizacji jakiegoś programu lub przedsięwzięcia, a także prowadzenie działań naprawczych, służących ograniczeniu lub eliminacji negatywnych skutków, które już wystąpiły] [Rozporządzenie, 2016]. Wspólnie wypracowane rozwiązania stanowią punkt wyjścia do zrównoważonego rozwoju i zapewnienia odpowiedniego stanu środowiska, by utrzymać status i charakter uzdrowska.

Przypisy

- ¹ CE1308 HealingPlaces – Enhancing environmental management capacities for sustainable use of the natural heritage of Central European SPA towns and regions as the driver for local and regional development (tytuł w j. polskim: Doskonalenie zarządzania środowiskowego dla zrównoważonego wykorzystania zasobów przyrodniczych i dziedzictwa miejscowości i regionów uzdrowskowych Europy Środkowej jako siły napędowej rozwoju lokalnego i regionalnego), Projekt realizowany przez 10 partnerów z Polski, Austrii, Chorwacji, Czech, Słowenii, Węgier i Włoch w ramach programu Interreg Central Europe.
- ² Np. Projekt „Ziemia Kłodzka – czyste powietrze (wymiana wysokoemisyjnych źródeł ciepła w budynkach i lokalach mieszkalnych na terenie Gminy Duszniki-Zdrój, Kłodzko Miasto, Kudowa-Zdrój, Lewin Kłodzki, Szczytna, Złoty Stok, Polanica-Zdrój)”, <http://24kłodzko.pl/ruszył-projekt-ziemia-kłodzka-czyste-powietrze/> [dostęp: 2.11.2020].
- ³ Np. Projekt „Ograniczenie emisji zanieczyszczeń poprzez modernizację źródeł ciepła na obszarze Aglomeracji Jeleniogórskiej”, <https://www.jeleniagora.pl/news/skorzystaj-z-dofinansowania-do-wymiany-pieca> [dostęp: 2.11.2020].
- ⁴ Np. rządowy program „Czyste Powietrze” realizowany od 2018 r. czy wcześniejszy program KAWKA realizowany w latach 2014–2018.

Bibliografia

- Bohdanowicz P. [2005], *European hoteliers environmental attitudes*, „Cornell hotel and restaurant administration quarterly”, 46(2), s. 188–204.
- Cohen M., Bodeker G. (red.) [2006], *Understanding the Global Spa Industry*, Oxford Elsevier.
- Dryglas D. [2006], *Kształtowanie produktu turystycznego uzdrowsk w Polsce*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Golba J. [2015], *Uzdrowska Polskie – wyzwania i szanse*, Stowarzyszenie Gmin Uzdrowskowych RP, Inowrocław.
- Gonda-Soroczyńska E. [2014], *Wielofunkcyjność czy jednofunkcyjność? Uzdrowska w obliczu przemian przestrzennych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 367: Gospodarka przestrzenna Aktualne aspekty polityki społeczno-gospodarczej i przestrzennej”, s. 68–75.
- Gonda-Soroczyńska E., Soroczyńska A.M. [2014], *Obszary zagrożeń środowiska przyrodniczego w uzdrowsku na przykładzie Duszniki-Zdroju*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia i Prace WNEiZ, nr 37, t. 3: Gospodarka regionalna i międzynarodowa”.
- Jamaludin M., Yusof Z.B. [2013], *Best practice of Green Island resorts*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences”, 105, s. 20–29.
- Kirk D. [1995], *Environmental management in hotel*, „International Journal of Contemporary Hospitality Management”, 7(6), s. 3–8.
- Kluge M., Kozłowska-Szczęśna T. [1974], *Warunki bioklimatyczne jako podstawa oceny środowiska miejscowości uzdrowskowo-wypoczynkowej w Sudetach*, w: A. Jahn (red.), *Wykorzystanie i ochrona środowiska ziem południowo-zachodnich Polski*, PAN Oddział we Wrocławiu, Komitet Nauk o Ziemi, Wrocław, s. 274–290.
- Kraśniński Z. [2004], *Zrównoważony rozwój uzdrowsk*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu”, nr 53, s. 45–56.
- Krzyżanowska K. [2016], *Turystyka uzdrowskowa i jej postrzeganie przez kuracjuszy*, „Turystyka i Rozwój Regionalny”, nr 6, s. 69–76.
- Kobus D., Merenda B., Sówka I., Chlebowska-Styś A., Wroniszewska A. [2020], *Ambient Air Quality as a Condition of Effective Healthcare Therapy on the Example of Selected Polish Health Resorts*, „Atmosphere”, 11, 882.
- Makała H. [2016], *Turystyka uzdrowskowa w Polsce*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja”, 2(18), s. 119–130.

- Marciniuk-Kluska A. [2013], *Zarządzanie środowiskiem w aspekcie zrównoważonego rozwoju gospodarczego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Seria Administracja i Zarządzanie, nr 96, s. 129–140.
- Markowska M. (red.) [2020], *Krajowy raport dotyczący uwarunkowań i presji środowiskowych rozwoju uzdrowisk – przykład województwa dolnośląskiego (DT132)*, Raport w ramach projektu CE1308 HealingPlaces – praca zbiorowa, Główny Instytut Górnictwa, Katowice.
- Mirek J. [2013], *Współczesne tendencje i uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju turystyki uzdrowiskowej dzieci i młodzieży w Polsce*, Handel Wewnętrzny, 45, s. 56–79.
- Nadia T., Kirk D., Paul A.L. [2004], *Reasons for going green in serviced accommodation establishments*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 16(2), s. 116–124.
- Peter-Bombik K. [2012], *Środki unijne jako wsparcie innowacji w gminach uzdrowiskowych*, Współczesne Zarządzanie, 2, s. 177–184.
- Pietrzyk-Sokulska E., Smol M., Lelek Ł., Cholewa M. [2016], *Plan gospodarki niskoemisyjnej jako element zrównoważonego rozwoju gmin*, Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, t. 92, s. 225–241.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 1 września 2016 r. w sprawie działań naprawczych [Dz.U. 2016 poz. 1396].
- Sówka I., Kobus D., Skotaka K., Zathy M., Merenda B., Paciorek M. [2019], *Assessment of the Health Risk Related to Air Pollution in Selected Polish Health Resorts*, Journal of Ecological Engineering, vol. 20, nr 10, s. 132–145.
- Szromek A. (red.) [2012], *Uzdrowiska i ich funkcja turystyczno-lecznicza*, Proksenia, Kraków, s. 121–129.
- Tilikidou E., Delistaurou A. [2014], *Do beliefs affect customers' intentions to choose green hotels?*, International Journal on Strategic Innovative Marketing 1(1), s. 51–60.
- Uchwała nr XLI/1406/17 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie wprowadzenia na obszarze uzdrowisk w województwie dolnośląskim ograniczeń i zakazów w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw [Dz. Urz. Woj. 2017.5154].
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych [Dz.U. 2020, poz. 1662].
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody [Dz.U. 2020, poz. 55].
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska [Dz.U. 2020, poz. 1219].
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze [Dz.U. 2020 poz. 1064].
- Wiater I. [2008], *Kształtowanie i zarządzanie środowiskiem – podstawy działań w turystyce i rekreacji*. Wyższa Szkoła Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki, Warszawa.
- Zaręba K. [2018], *Zrównoważony rozwój warunkiem zabezpieczenia funkcji rekreacyjnych uzdrowisk*, Inżynieria Ekologiczna Nr 30, 2012, s. 206.

Źródła internetowe

- <http://24klodzko.pl/ruszyl-projekt-ziemia-klodzka-czyste-powietrze/>
- <http://www.gdos.gov.pl/igo>
- <https://www.jeleniagora.pl/news/skorzystaj-z-dofinansowania-do-wymiany-pieca>
- <https://www.pgi.gov.pl/>

Maciej Zathey

Institut Rozvoju Terytorialnego
Institut Místního Rozvoje

Wybrane elementy polityki regionalnej dla poprawy jakości powietrza w miejscowościach uzdrowiskowych województwa dolnośląskiego

9.

Wybrané prvky regionální politiky při zlepšování kvality ovzduší v lázních Dolnoslezského vojvodství

Czystość powietrza jest jednym z warunków utrzymania statusu uzdrowiska. Bez spełnienia tego kryterium funkcje lecznicze miejscowości uzdrowiskowej mogą zostać zagrożone lub nawet wyeliminowane. W konsekwencji zredukowany może zostać dostęp pacjentów do leczenia uzdrowiskowego, znacznemu zredukowaniu ulegnie oferta turystyczna miejscowości, co w powiązaniu ze stratami wizerunkowymi miejscowości i całej gminy odbić się może na sytuacji społecznej i gospodarczej. Postawić należy zatem tezę, iż jakość powietrza warunkuje rozwój gospodarczy miejscowości bazujący na endogennych zasobach naturalnych. Podtrzymanie walorów klimatycznych, krajobrazowych oraz czystości wody i powietrza jest w przypadku miejscowości uzdrowiskowych warunkiem sine qua non ich egzystencji, jak również gwarantem jakości życia mieszkańców, a nie tylko przebywających w nich czasowo kuracjuszy. Miejscowości uzdrowiskowe stają się z tego powodu laboratoriami implementacji polityki

Jedną z podmínek pro udržení statusu lázní je čistě ovzduší. Pokud toto kritérium nebude splněno, mohou být léčivé funkce lázeňského města ohroženy nebo dokonce eliminovány. V důsledku toho – může dojít ke snížení počtu pacientů v lázních, tím se výrazně sníží turistická nabídka místa, což může mít vliv na menší popularitu místa nebo celého regionu a také na sociální a ekonomické hodnoty. To vede k hypotéze, že kvalita ovzduší určuje ekonomický rozvoj místa na základě endogenních přírodních zdrojů. Udržování klimatických a krajinných hodnot a také čistoty vody a ovzduší je v případě lázeňských míst nezbytnou podmínkou jejich existence a zároveň zárukou kvality života místních obyvatel a to nejen pacientů, kteří v lázních dočasně pobývají. Na základě toho si dovoluujeme tvrdit, že lázeňská místa se stávají laboratořemi pro implementaci politiky udržitelného rozvoje. Na příkladech těchto míst lze určit, že hospodářský rozvoj musí zahrnovat obnovu a ochranu přírodních zdrojů. Péče o kvalitu ovzduší vyžaduje právní a finanční

zrównoważonego rozwoju. Na przykładzie właśnie tych miejscowości można rozpoznać jak rozwój gospodarczy musi uwzględniać regenerację i ochronę zasobów naturalnych.

Dbałość o jakość powietrza wymaga wsparcia instrumentami prawnymi i finansowymi uwzględnionymi w polityce lokalnej, regionalnej i państwowej. W tekście skoncentrowano się na przedstawieniu elementów polityki regionalnej w odniesieniu do stanowienia przepisów chroniących czystość powietrza w miejscowościach uzdrowiskowych. Przedstawiono przykład uchwał antysmogowych dedykowanych miejscowościom uzdrowiskowym oraz zapisy programu ochrony powietrza obejmujące działania krótko- i długoterminowe obowiązujące władze gminy. W pracy zawarte zostały także wskazówki dotyczące sposobu realizowanych już przykładowych działań oraz rekomendacje dla polityki lokalnej definiowane z perspektywy prowadzenia polityki rozwoju na szczeblu regionalnym.

1. Jakość powietrza jako warunek statusu miejscowości uzdrowiskowej

Zanieczyszczenia emitowane do powietrza atmosferycznego stanowią zagrożenie dla stanu zdrowia i życia ludzi. To jeden z najważniejszych problemów polityki rozwoju, realizowanej na wszystkich szczeblach zarządczych w Polsce. Zanieczyszczenia powietrza, takie jak pył zawieszony (PM₁₀, PM_{2,5}), dwutlenek azotu (NO₂), ozon (O₃) czy wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne, np. rakotwórczy benzo(a)piren (B(a)P), których stężenia przekraczają poziom zalecany przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), oddziałują na organizm ludzki nie tylko bezpośrednio, ale także pośrednio, poprzez obniżenie jakości innych komponentów środowiska. Większość zanieczyszczeń powietrza pochodzi z sektora komunalno-bytowego, z systemów grzewczych mieszkań. W województwie dolnośląskim przydomowe kotły i piece spalające

podporu miejscowych, regionalnych jak i státních institucí. Článek se zaměřuje na představení prvků regionální politiky s ohledem na stanovení předpisů na ochranu čistoty ovzduší v lázeňských městech. Byl představen příklad nařízení o ochraně ovzduší určených lázeňským městům a ustanovení programu ochrany ovzduší zahrnující krátkodobá a dlouhodobá opatření platná pro orgány obce. Součástí článku jsou i pokyny ke způsobu již realizovaných příkladů aktivit a doporučení pro místní samosprávu definované z pohledu rozvoje politiky na regionální úrovni.

złej jakości paliwa stałe odpowiadają za emisję 66% pyłu zawieszonego PM₁₀ i aż 84% PM_{2,5} oraz 98,4% rakotwórczego benzoalfapirenu B(a)P [Żyniewicz, Mikołajczyk, Błachuta, 2020].

Pomiary stężeń zanieczyszczeń powietrza wskazują, że w uzdrowiskach (podobnie jak w innych miastach w Polsce) wciąż największy problem stanowi zanieczyszczenie powietrza benzo(a)pirenem zawartym w pyłach PM₁₀. W 2019 r. w 11 z 17 uzdrowisk objętych pomiarami stężeń B(a)P miało miejsce przekroczenie poziomu docelowego. W badaniu uczestniczyły także trzy uzdrowiska dolnośląskie. We wszystkich zanotowano przekroczenia normy docelowej ustanowionej przez WHO i wynoszącej 1 ng/m³. W Dusznikach-Zdroju i Cieplicach Śląskich-Zdroju, odnotowano średnie roczne stężenie o wartości 2,3 ng/m³, natomiast w Szczawnie-Zdroju poziom stężenia B(a)P wyniósł 3,9 ng/m³. Wysokie stężenia B(a)P występują w sezonie grzewczym. Latem stężenia tego związku

w powietrzu są wielokrotnie niższe i wówczas nie występuje zagrożenie ze strony wysokich stężeń B(a)P w powietrzu [Raport GIOŚ, 2020]. Emisja zanieczyszczeń pochodzenia antropogenicznego wpływa także negatywnie na życie innych istot, co dodatkowo zaburza funkcjonowanie ekosystemów i destabilizuje równowagę, której osiągnięcie winno być jednym z celów współczesnej polityki rozwoju.

Raport Europejskiej Agencji Środowiska przedstawia wyniki badań, w których wskazano, iż zanieczyszczenia powietrza doprowadzają do około 400 000 przedwczesnych zgonów na całym kontynencie [Raport EEA 2020]. Niepokojem napawa fakt, iż Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Polska, Rumunia i Włochy to państwa, w których przekroczona została norma Światowej Organizacji Zdrowia. Niepokój potęgowany jest utrzymywaniem się tendencji zanieczyszczenia powietrza w krajach wschodniej części Unii Europejskiej. Badacze w całej Europie wskazują, że największym problemem jest ponadnormatywne stężenie pyłu zawieszonego i wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych, odpowiedzialnych szczególnie za choroby układu krążenia, a także rozwój chorób nowotworowych.

W Polsce według badań publikowanych przez Europejską Agencję Środowiska i Światową Organizację Zdrowia zanieczyszczenia powietrza odpowiadać miały za około 46 000 przedwczesnych zgonów [Report EEA, 2020]. Ostatnie badania pokazują jednak, że dane te mogły być niedoszacowane. Naukowcy z Uniwersytetu Harvarda i University College London oszacowali, że w Polsce liczba przedwczesnych zgonów wywołanych zanieczyszczeniami powietrza oscyluje wokół 93 000 rocznie [Vohra i in., 2021]. To dwukrotnie więcej niż przyjmowano na podstawie wcześniejszych symulacji i obliczeń.

Jakość powietrza jest kluczowym kryterium oceny rzeczywistych walorów uzdrowiskowych miejscowości, na terenie których zlokalizowane są ośrodki lecznictwa, w tym lecznictwa sanatoryjnego. W ostatnich latach kurorty stały się atraktorami ruchu turystycznego i wypoczynkowego nie tylko ze względu na reprezentowane w tych miejscowościach specyficzne warunki klimatyczne czy unikalny stan komponentów środowiska, ale

także dzięki obecności rozwiniętej bazy noclegowej i gastronomicznej.

Analiza danych statystycznych sprzed wpływu pandemii wywołanej wirusem COVID-19 uwiadcza, iż na Dolnym Śląsku największy ruch turystyczny koncentrował się we Wrocławiu oraz w powiatach górskich (w Sudetach), zaliczonych do obszarów o najwyższym stopniu rozwoju funkcji turystycznej w Polsce. Według danych GUS w latach 2016–2018 z bazy noclegowej województwa skorzystało 3,6 mln turystów, co stanowiło 10,7% liczby krajowych turystów. Przed pandemią COVID-19 utrzymywała się tendencja wzrostowa liczby osób odwiedzających Dolny Śląsk.

Wśród atrybutów, jakimi legitymują się miejscowości turystyczne, czynnikiem podnoszącym atrakcyjność jest status miejscowości uzdrowiskowej. Powinien on gwarantować spełnianie wysokich standardów czystości wszystkich komponentów środowiska. Precyzuje to ustawa o lecznictwie uzdrowiskowym [Ustawa, 2005]. Gmina uzdrowiskowa oraz gmina posiadająca status obszaru ochrony uzdrowiskowej, poza zadaniami przewidzianymi przepisami ustawy o samorządzie gminnym, realizuje zadania własne związane z zachowaniem funkcji leczniczych uzdrowiska, m.in. chroniąc warunki naturalne uzdrowiska lub obszaru ochrony uzdrowiskowej oraz spełniając wymagania w zakresie dopuszczalnych norm zanieczyszczeń powietrza. Ponadto gmina uzdrowiskowa, która zamierza wystąpić o nadanie danemu obszarowi statusu uzdrowiska lub status ten utrzymać, w celu określenia możliwości prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego na tym obszarze, sporządza operat uzdrowiskowy. Operat, sporządzany nie rzadziej niż raz na dekadę, zawierać powinien charakterystykę wyodrębnionego obszaru pod względem możliwości uznania go za uzdrowisko albo obszar ochrony uzdrowiskowej, ze szczególnym uwzględnieniem dostępnych na tym obszarze naturalnych surowców leczniczych i klimatu. W części opisowej operatu uzdrowiskowego uwzględnia się obowiązkowo informacje o stanie czystości powietrza. W przypadku niespełnienia ustawowych wymagań dla uzdrowisk i nieusunięciu nieprawidłowości dotyczących m.in. stanu powietrza może zostać podjęta decyzja o odmowie przyznania

(lub utrzymania) statusu uzdrowiska w danej miejscowości.

Utrata raz przyznanego statusu, a w konsekwencji problemy związane z kontynuacją leczenia sanatoryjnego i innych usług turystycznych bazujących na statusie uzdrowiska są zagrożeniem realnym. Naczelna Izba Kontroli w 2016 r. przeprowadziła kontrolę spełniania ustawowych wymogów określonych dla uzdrowisk. NIK stwierdziła, że podawane przez gminy oceny jakości powietrza nie odzwierciedlały rzeczywistego poziomu zanieczyszczeń. W kontrolowanych uzdrowiskach nie prowadzono kompleksowych badań jakości powietrza. W operatach uzdrowiskowych częściowo posługiwano się uśrednionymi wartościami charakteryzującymi stan powietrza atmosferycznego (opracowanymi przez Wojewódzkie Inspektoraty Ochrony Środowiska), a nie tymi konkretnie odnoszącymi się do miejscowości uzdrowiskowych. Zgodnie z opinią NIK gminy powinny przedstawić wyniki badań wszystkich dopuszczalnych poziomów substancji w powietrzu przeprowadzonych na obszarze uzdrowiska (NIK 2016). Wśród kontrolowanych miejscowości nie było uzdrowisk dolnośląskich, jednak niekorzystne tendencje zaobserwowano podczas procesu przygotowywania uchwał antysmogowych na terenie województwa dolnośląskiego.

Realnym zagrożeniem dla miejscowości uzdrowiskowych są finansowe skutki zanieczyszczenia powietrza, powiązane z podważeniem zasadności pobierania opłat klimatycznych od turystów i kuracjuszy. W związku z wykorzystywaniem walorów środowiskowych miejscowości uzdrowiskowych na podstawie przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych możliwe jest w Polsce pobieranie opłaty klimatycznej od osób fizycznych przebywających czasowo w celach wypoczynkowych, turystycznych lub szkoleniowych w miejscowościach o szczególnych walorach uzdrowiskowych, klimatycznych i krajobrazowych [Ustawa, 1991]. Opłata klimatyczna budzi jednak coraz częściej kontrowersje ze względu na przekroczenia dopuszczalnych norm zanieczyszczenia powietrza. W 2018 r. Naczelny Sąd Administracyjny (NSA) orzekł, że osoba uiszczająca taką opłatę ma prawo

oczekiwać w zamian określonego świadczenia ze strony jednostki samorządu terytorialnego, którym w niniejszej sprawie jest powietrze spełniające określone prawem wymogi. Stwarza to precedens, który jest zagrożeniem dla kondycji finansowej gmin uzdrowiskowych, Mogą bowiem one być pozbawione uzasadnienia utrzymania takiej lokalnej opłaty, a w konsekwencji stałego dochodu. W sentencji wyroku NSA wskazano, że organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego powinien dysponować informacją o spełnieniu w danej miejscowości minimalnych warunków klimatycznych, określonych w przepisach prawa powszechnie obowiązujących [Wyrok NSA, 2018].

2. Polityka Samorządu Województwa Dolnośląskiego wobec zanieczyszczeń powietrza w dolnośląskich miejscowościach uzdrowiskowych

Biorąc pod uwagę, iż jakość środowiska jest kluczowa dla zdrowia i życia społeczeństwa, dbałość o powietrze powinna być priorytetem, szczególnie w miejscowościach, gdzie prowadzone są usługi związane z lecnictwem, a wyjątkowe walory klimatyczne i czyste powietrze winny sprzyjać rekonwalescencji. Na terenie województwa dolnośląskiego istnieje 11 miejscowości uzdrowiskowych. Są to: położone na Przedgórzu Sudeckim uzdrowisko Przerzeczyn-Zdrój oraz sudeckie miejscowości: Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Łądek-Zdrój, Długopole-Zdrój, Szczawno-Zdrój, Jedlina-Zdrój, Cieplice Śląskie-Zdrój (obecnie w granicach administracyjnych Jeleniej Góry), Świeradów-Zdrój i Czerniawa-Zdrój.

Samorząd Województwa Dolnośląskiego, korzystając z kompetencji ustawowych [Ustawa, 2001], przygotował i wprowadził do porządku prawnego w województwie dolnośląskim ograniczenia i zakazy w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw. Ze względu na szczególne warunki czystości powietrza w uzdrowiskach oraz specyficzne uwarunkowania ich położenia geograficznego w województwie, w kotlinach i dolinach górskich, sprzyjających zaleganiu mas zanieczyszczonego

powietrza w wyniku częściej inwersji termicznej, dla miejscowości uzdrowiskowych dedykowana jest specjalnie jedna z trzech uchwał Sejmiku Województwa Dolnośląskiego regulujących powyższe zagadnienia [Uchwała, 2017]. Wprowadzenie takiej regulacji poprzedzone było analizą [Ekspertyza IRT, 2017] sprawdzającą efekt ekologiczny, przy założeniu różnych scenariuszy eliminacji głównych źródeł zanieczyszczenia powietrza, a więc pozaklasowych kotłów i pieców pełniących funkcje instalacji grzewczych w gospodarstwach domowych w miejscowościach uzdrowiskowych. W analizie wykazano, iż wymiana instalacji grzewczych we wszystkich uzdrowiskach dolnośląskich na instalacje spełniające minimum standard emisyjny tzw. V klasy zredukuje stężenia pyłów zawieszonych PM₁₀ i PM_{2,5} do poziomów dopuszczalnych. Niestety, w przypadku poziomu docelowego benzo(a)pirenu działanie takie w żadnym z uzdrowisk nie przyniosłoby pożądanego efektu. Ekspertyza wskazała, że dla osiągnięcia prawidłowego poziomu docelowego benzo(a)pirenu niezbędne są radykalne działania w uzdrowiskach, polegające na ograniczeniu w większości z nich spalania paliw stałych i przejścia na nisko- lub nieemisyjne źródła ogrzewania wykorzystujące gaz sieciowy, gaz płynny bądź energię elektryczną, w tym pochodzącą z odnawialnych źródeł energii i najnowsze technologie stosowane w ogrzewnictwie (rekuperacja, pompa ciepła, kompleksowa termomodernizacja). Z punktu widzenia możliwości ekonomicznych tak radykalna konwersja energetyczna, dotycząca także możliwości ekonomicznych mieszkańców miejscowości uzdrowiskowych, jest realizowalna jedynie przy zaplanowaniu ewolucyjnych zmian w ciągu jednej dekady.

Uwzględniając uwarunkowania społeczne, zwłaszcza nierówności w dochodach gospodarstw domowych na Dolnym Śląsku, Samorząd Województwa zaproponował stopniowe wprowadzanie obostrzeń dotyczących stosowania paliw stałych oraz instalacji je spalających. Na podstawie analiz i modelowania dyspersji zanieczyszczeń [Ekspertyza IRT, 2017] od 1 lipca 2018 r. wprowadzono dla wszystkich uzdrowisk dolnośląskich zakaz stosowania: węgla brunatnego oraz paliw stałych produkowanych z wykorzystaniem tego węgla, mułów węglowych

i flotokonzentratów węglowych oraz mieszanek produkowanych z ich wykorzystaniem, węgla kamiennego w postaci sypkiej (miału) o uziarnieniu poniżej 3 mm, biomasy stałej (drewna) o wilgotności, w stanie roboczym powyżej 20%.

Dla stref ochrony uzdrowiskowej miejscowości: Jelenia Góra-Cieplice, Duszniki-Zdrój, Jedlina-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Łądek-Zdrój, Polanica-Zdrój, Szczawno-Zdrój, od 1 lipca 2018 r. nowo uruchamiane kotły mogą spalać tylko gaz lub lekki olej opałowy, zatem nie mogą być zasilane paliwami stałymi. Wyjątkiem są miejsca w strefie „C” ochrony uzdrowiskowej, gdzie nie ma możliwości technicznych przyłączenia do sieci ciepłowniczej lub gazowej sieci. Na tej podstawie dopuszcza się użytkowanie kotłów na paliwa stałe spełniające wymagania określone w dyrektywie ekoprojektu [Dyrektywa, 2009]. Zakłada się, że 1 lipca 2028 r. w wymienionych siedmiu miejscowościach uzdrowiskowych nie będą już funkcjonowały kotły na paliwa stałe.

Dla stref ochrony uzdrowiskowej miejscowości: Przerzeczyn-Zdrój, Świeradów-Zdrój, Czerniawa-Zdrój, Długopole-Zdrój, od 1 lipca 2018 r. nowo uruchamiane kotły, piece i kominki muszą spełniać wymagania dyrektywy ekoprojektu [Dyrektywa, 2009], tym samym dopuszcza się stosowanie wysokosprawnych kotłów na paliwa stałe.

Rozwiązania te zostały uzgodnione z jednostkami samorządu terytorialnego, na terenie których funkcjonują uzdrowiska. Regulacje określone w uchwałach antyśmogowych wsparto przyjętymi rozporządzeniami dotyczącymi obrotu paliwami [Rozporządzenie, 2018], a także dopuszczeniem do sprzedaży kotłów [Rozporządzenie, 2017].

Wdrażanie uchwał antyśmogowych odbywa się przy jednoczesnym uruchomieniu kampanii informacyjno-edukacyjnej, uświadamiającej społeczeństwo i przypominającej o konieczności dostosowania się do wymogów określonych w uchwałach. Kampania pod nazwą Czyste Zasady [www.czystezasady.pl] wykorzystuje najbardziej popularne kanały informacyjne wraz z mediami społecznościowymi, aby realizować misję edukacji i przypominania o spoczywającym na społeczeństwie obowiązku.

Stworzone na szczeblu regionalnym, przyjęte przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego ramy prawne pozwalają założyć, iż przy ich przestrzeganiu wyeliminowana zostanie główna przyczyna smogu w dolnośląskich uzdrowiskach, ale środowiskowych zagrożeń jest zdecydowanie więcej. Nieustannej presji poddawane są obszary chronionego krajobrazu, notowane są przekroczenia norm hałasu, nadmiernym przekształceniom ulega struktura funkcjonalno-przestrzenna miejscowości, dewastowany jest krajobraz przyrodniczy i kulturowy miejscowości uzdrowiskowych Dolnego Śląska. Również w stosunku do tych już zidentyfikowanych wyzwań potrzebne są instrumenty prawne i delegacja ustawowa pozwalająca samorządowi regionalnemu na kreowane terytorialnie dopasowane polityki rozwoju.

3. Podsumowanie

Status miejscowości uzdrowiskowej jest atutem i szansą z punktu widzenia rozwinięcia coraz bardziej popularnych usług z branży lecznictwa, turystyki i innych świadczeń nazywanych poza oficjalną klasyfikacją działalnością branżą *wellness & beauty*. Status uzdrowiska jest jednak także zobowiązaniem do dotrzymania najwyższych standardów jakości wszystkich komponentów środowiska, w tym jakości powietrza.

Dochody i kondycja gospodarcza miejscowości uzdrowiskowych zależą ściśle od jakości środowiska i wizerunku miejscowości. Opłata uzdrowiskowa

(lub klimatyczna) może być pobierana w uzdrowiskach w zamian za możliwość korzystania z czystego powietrza i jest motywowana lepszymi standardami klimatycznymi potwierdzonymi statusem miejscowości uzdrowiskowej i nazwą „Zdrój”. Jeśli jednak standardy jakości powietrza nie są dotrzymane, to kuracjusze i turyści nie otrzymują konkretnego świadczenia, za które płacą, zatem zgodnie z precedensowym wyrokiem Naczelnego Sądu Administracyjnego mają prawo żądać zwrotu wniesionej opłaty.

Utrata statusu miejscowości uzdrowiskowej jest realna przy niespełnieniu standardów jakości środowiska. Ograniczyć to może w przyszłości świadczenie usług lecznictwa sanatoryjnego i innych usług turystycznych, komplikując sytuację ekonomiczną gminy i ograniczając jej przychody.

Działania na rzecz lepszej jakości powietrza są inwestycją dla poprawy zdrowia, co w efekcie wspiera vitalność, kreatywność, a tym samym produktywność mieszkańców.

Zatem oczekiwane i niezbędne jest zaangażowanie lokalnego samorządu we wdrażaniu uchwał antysmogowych, wsparciu procesów inwestycyjnych w tym zakresie i kreowaniu postaw obywatelskich, w tym bowiem przejawia się ich odpowiedzialność za życie obecnych i przyszłych pokoleń. Niezbędna jest też edukacja społeczeństwa na wszystkich etapach życia. Wdrożenia polityki czystego powietrza określonej w uchwałach antysmogowych na poziomie regionalnym wymagają także wsparcia finansowego UE oraz państwa.

Bibliografia

- Dyrektywa [2009], Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/125/WE z dnia 21 października 2009 r. ustanawiająca ogólne zasady ustalania wymogów dotyczących ekoprojektu dla produktów związanych z energią [Dz Urz. UE z 31.10.2009 L 285/10].
- Ekspertyza IRT [2017], Ekspertyza wskazująca efekt ekologiczny wprowadzenia ograniczeń i zakazów w zakresie eksploatacji instalacji spalania paliw stałych na obszarze stref „A”, „B” i „C” ochrony uzdrowiskowej w województwie dolnośląskim, [2017], Instytut Rozwoju Terytorialnego (IRT), Wrocław.
- Kontrola NIK [2016], Spełnianie wymogów określonych dla uzdrowisk. Nr ewid. 179/2016/P/16/091/LSZ, LSZ.430.003.2016, Naczelna Izba Kontroli (NIK).

Raport problemowy na temat jakości powietrza w uzdrowiskach w Polsce w roku 2019, [2020], Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ), Warszawa.

Report EEA [2020], Report, *Air quality in Europe – 2020 report* [2020], European Environment Agency (EEA), Publications Office of the European Union, Luxembourg; Rozporządzenie Ministra Energii z dnia 27 września 2018 r. w sprawie wymagań jakościowych dla paliw stałych [Dz.U. z 2018 r., poz. 1890].

Rozporządzenie [2017], Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań dla kotłów na paliwo stałe [Dz.U. z 2017 r., poz. 1690].

Rozporządzenie [2018], Rozporządzenie Ministra Energii z dnia 27 września 2018 r. w sprawie wymagań jakościowych dla paliw stałych [Dz.U. z 2018 r. poz. 1890].

Uchwała [2017], Uchwała nr XLII/1406/17 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie wprowadzenia na obszarze uzdrowisk w województwie dolnośląskim ograniczeń i zakazów w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw [Dz.Urz. woj. dol. z dnia 8 grudnia 2017 r., poz. 5154].

Ustawa [1991], Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych [Dz.U. z 1991 r. Nr 9, poz. 31].

Ustawa [2001], Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r., Prawo ochrony środowiska [Dz.U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627].

Ustawa [2005], Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych [Dz.U. z 2016 r., poz. 879].

Vohra K. i in. [2021], *Global mortality from outdoor fine particle pollution generated by fossil fuel combustion: Results from GEOS-Chem*, Environmental Research, vol. 195, <https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.110754>.

Wyrok NSA z dnia 15 marca 2018 r. [sygn. akt II FSK 3579/17].

Żyniewicz Ś., Mikołajczyk A., Błachuta J. [2020], *Roczna ocena jakości powietrza w województwie dolnośląskim – raport wojewódzki za rok 2019*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska. Regionalny wydział monitoringu środowiska we Wrocławiu, Wrocław.

Źródła internetowe

www.czystezasady.pl [dostęp: 28.03.2021].

www.stat.gov.pl – Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny [dostęp: 15.01.2021].

Paweł Skrzywanek

były prezes Zarządu Uzdrowiska Szczawno-Jedlina SA
bývalý předseda správní rady společnosti Uzdrowisko Szczawno-Jedlina SA

10. Uzdrowiskowość – subiektywna próba diagnozy

● Lázeňství – subjektivní pokus o diagnózu

Zdefiniowanie pozycji leczenia uzdrowiskowego w polityce ochrony zdrowia napotyka na poważną trudność. Pobyt w sanatorium powszechnie uważa się za wyjazd rekreacyjny. W Polsce mamy do czynienia z niedocenieniem roli profilaktyki oraz leczenia uzdrowiskowego, o czym świadczy m.in. fakt, że chorobami cywilizacyjnymi (np. cukrzycą) zagrożonych jest tu około 5 mln dzieci, a w ośrodkach wyspecjalizowanych w profilaktyce cukrzycy u dzieci rocznie przyjmowanych jest zaledwie 17 tys. Budżet Narodowego Funduszu Zdrowia na lecznictwo uzdrowiskowe jest porównywalny do budżetu jednego szpitala akademickiego. Po reformie ubezpieczeniowej w Polsce pod koniec lat 90. XX w. poza ubezpieczycielami państwowymi (ZUS i KRUS) wszystkie inne towarzystwa ubezpieczeniowe zaprzestały finansowania czynnej prewencji rehabilitacyjnej. Spółki uzdrowiskowe prowadzą działalność gospodarczą zazwyczaj w formule spółek prawa handlowego, choć ich status jest zróżnicowany, np. część samorządów wojewódzkich także przejęła

Vymezení lázeňské léčby v politice zdravotní péče je velmi obtížné. Pobyt v sanatoriu se běžně považuje za rekreační dovolenou. V Polsku se setkáváme s podceňováním úlohy prevence a lázeňské léčby, což mimo jiné dokládá skutečnost, že je asi 5 milionů dětí ohroženo civilizačními chorobami (např. cukrovkou), a jen 17 000 je ročně přijato do center, které se specializují na prevenci cukrovky u dětí. Rozpočet Státního zdravotního fondu pro lázeňskou léčbu je srovnatelný s rozpočtem jedné univerzitní nemocnice. Po pojišťovací reformě v Polsku, koncem 90. let, přestaly všechny ostatní pojišťovny, kromě státních pojišťoven (ZUS a KRUS), financovat aktivní rehabilitační prevenci. Lázeňské společnosti provozují hospodářskou činnost, obvykle ve formě obchodních společností, i když jejich forma je různorodá, např. některé krajské samosprávy převzaly upadající lázeňské společnosti v majetku státu. Proces privatizace lázní byl pozastaven předpisem, že soukromý kapitál nemůže převzít většinový podíl ve společnosti tohoto typu. Stojí za zmínku, že lékařská funkce lázeňských společností a jejich

upadające przedsiębiorstwa uzdrowiskowe od Skarbu Państwa. Proces prywatyzacji uzdrowisk powstrzymał przepis, że prywatny kapitał nie może w spółce tego typu przejąć pakietu większościowego. Warto zaznaczyć natomiast, że rola medyczna spółek uzdrowiskowych i ich miejsce w systemie opieki zdrowotnej nie są prawnie dookreślone. Zagadnienia te powinny zostać możliwie pilnie rozwiązane, choć nie są to jedyne problemy uzdrowisk, które wymagają działań naprawczych. Wśród pozostałych wymieni można: zarządzanie środowiskiem, zwłaszcza ochrona zasobów wód mineralnych, przywrócenie znaczenia balneologii, ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kultury. Warto podkreślić, że obok 45 statutowych uzdrowisk 30 innych miejscowości w Polsce ma potencjał uzdrowiskowy. Rozwój turystyki medycznej w niektórych z nich mógłby łagodzić skutki nieuniknionych kosztów wygaszania przemysłu górniczego.

místo v systému zdravotní péče nejsou právně definovány. Tyto problémy by měly být vyřešeny co nejrychleji, i když to nejsou jediné problémy lázní, které vyžadují nápravná opatření. Mezi zbývající patří: environmentální management, zejména ochrana zdrojů minerálních vod, obnova významu lázeňství, ochrana a využívání zdrojů kulturního dědictví. Je třeba zdůraznit, že kromě 45 statutárních lázeňských středisek má lázeňský potenciál dalších 30 míst v Polsku. Rozvoj lékařské turistiky v některých z nich by mohl zmírnit dopady nevyhnutelných nákladů na uzavírání hornického průmyslu.

Polska jest jednym z krajów środkowoeuropejskich z długą historyczną tradycją uzdrowiskową.

Na terenie naszego kraju znajduje się obecnie 45 miejscowości zarejestrowanych jako uzdrowiska. Ze względu na ich położenie dzielimy je na: górskie i podgórskie (np. Jedlina-Zdrój, Krynica), nizinne, w tym nad jeziorami (np. Ciechocinek, Augustów), nadmorskie (np. Dąbki, Ustka). Najwięcej miejscowości uzdrowiskowych (11) znajduje się na Dolnym Śląsku. Aby posiadać status uzdrowiska, należy spełnić kilka kryteriów, w tym m.in. posiadać naturalne produkty – tworzywa mineralne (wody, borowiny solanki), walory klimatyczne, bazę sanatoryjną i wyspecjalizowany personel.

Zdefiniowanie pozycji leczenia uzdrowiskowego w polityce ochrony zdrowia napotyka na poważną trudność. Powszechnie uważa się, że wyjazd do sanatorium to element rekreacyjny, wypoczynkowy, służący raczej seniorom i jest przywilejem nabytych praw socjalnych. Istnieje wprawdzie szpitalne lecznictwo uzdrowiskowe, ale

wobec znacznego ograniczenia po 1989 r. badań klinicznych w uzdrowiskach nie dysponujemy obecnie nowoczesnymi badaniami nad wpływem leczenia naturalnymi tworzywami mineralnymi. Balneologia jako specjalizacja medyczna jest niszowym działem szkoleniowym i obecnie występuje poważny deficyt lekarzy tej dziedziny. Dyskusja nad systemem opieki zdrowotnej w Polsce w zdecydowany sposób nie docenia roli profilaktyki i lecznictwa uzdrowiskowego. To ostatnie zdecydowanie poprawia jakość życia osób przewlekle i nieuleczalnie chorych (cukrzyca, otyłość, choroby kardiologiczne, neurologiczne czy nefrologiczne). Filozofia działań medycznych w Polsce podporządkowana jest walce o życie chorego. Z pewnym uproszczeniem należy stwierdzić, że działania systemowe nie uwzględniają ochrony zdrowia i prewencji, ale jedynie leczenie. System generuje więc koszty, gdyż wkracza w zaawansowanym stadium choroby, wymagającym zaawansowanych i drogich metod. Skrajnym przykładem zaniedbań w systemie profilaktyki zdrowotnej i lecznictwa

Fot. 1. Hala Spacerowa w Szczawnie-Zdroju

Autor fotografii: Romuald M. Sołdek.

uzdrowiskowego jest fakt, że niemal zaprzestaliśmy obejmowania tą formą lecznictwa dzieci. W Polsce według danych Ministerstwa Zdrowia (2018 r.) około 5 mln dzieci jest zagrożonych chorobami cywilizacyjnymi (np. cukrzycą). W systemie leczniczym kilka ośrodków (m.in. Rabka, Dąbki, Kudowa-Zdrój, Szczawnice-Zdrój) przyjmuje w skali roku około 17 tys. najmłodszych pacjentów. To zastraszająco mała liczba, odpowiadająca skali hospitalizacji jednego szpitala powiatowego. Właściwie zaprzestaliśmy leczyć małe dzieci (do lat 6), gdzie do ich leczenia potrzebni są opiekunowie (rodzic). Jednym z systemowych rozwiązań dla podniesienia rangi profilaktyki zdrowotnej mogłoby być proste zapisanie w budżecie ochrony zdrowia procentowego udziału tej pozycji w globalnej sumie wydatków. W 2019 r. NFZ (Narodowy Fundusz Zdrowia) przeznaczył na lecznictwo uzdrowiskowe około 700 mln rocznie (jest to wartość budżetu jednego dużego, akademickiego szpitala klinicznego).

Oddzielnym problemem jest taryfikacja usług medycznych. Wycena świadczeń medycznych ma charakter historyczny i nie jest odzwierciedleniem rynku. Trudno jednak oczekiwać, że świadczenia, które nie ratują życia zostaną przez AOTMiT (Agencję Oceny Technologii Medycznych i Taryfikacji) ocenione priorytetowo. Spółki uzdrowiskowe z definicji prowadzą działalność gospodarczą i takim rygorom prawnym podlegają. Ich misja społeczna i medyczna nie jest prawnie dookreślona. W przypadku spółek skomercjalizowanych, których właścicielami są samorządy lub Skarb Państwa, powoduje to prawne i polityczne następstwa, a także zachwianie konkurencyjności w obszarze usług uzdrowiskowych. Zwiększenie bowiem ich budżetów nie odbywa się za pomocą regulacji finansowych w obszarze działu gospodarki narodowej „ochrona zdrowia”, ale w drodze dopłat właścicielskich i zwiększenia kapitału tych spółek. Takie działania jest na pewno trudniej uzasadnić politycznie – radnych i opinię publiczną łatwiej jest przekonać do regulacji w obszarze ochrony zdrowia, które są społecznie akceptowalne, niż do operacji kapitałowych.

Skrajnym przykładem komplikacji systemu prawnego były także regulacje płacowe, które ustawodawca nakazał w systemie płacówek służby zdrowia, nie gwarantując jednocześnie funduszy na ten cel. W sytuacji spółek prawa handlowego mogło to skutkować pogorszeniem się, a w skrajnych przypadkach poważną stratą na działalności operacyjnej. Spółka przynosząca straty naraża się na niebezpieczeństwo upadłości.

Po reformie ubezpieczeniowej pod koniec lat 90. XX w. poza ZUS (Zakładem Ubezpieczeń Społecznych) i KRUS (Kasą Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego) wszystkie inne (czytaj: komercyjne) towarzystwa ubezpieczeniowe zaprzestały czynnej, tzw. prewencji rehabilitacyjnej, ograniczając swoje polisy jedynie do wypłacenia świadczenia odszkodowawczego w postaci pieniężnej. Uznać to należy za błąd systemowy, który ma poważne konsekwencje finansowe i społeczne. Państwo zrezygnowało ze starań, aby ubezpieczyciele komercyjni podejmowali działania zmierzające do rehabilitacji osoby poszkodowanej i jej powrotu do pracy, co

oznaczałoby także opłacanie przez nią wszelkich składek wynikających ze świadczenia pracy. Obecnie jedynie państwo ponosi ciężar tych obciążeń (prewencji rehabilitacyjnej). Na tę systemową lukę zwracał wielokrotnie uwagę prof. Zbigniew Religa jako minister zdrowia w latach 2005–2007, proponując nowe rozwiązania systemowe dla towarzystw ubezpieczeniowych. Prewencja rehabilitacyjna prowadzona przez ZUS i KRUS to budżet około 300 mln (informacja ZUS z 2019 r.). To ułamek procentowy funduszy tych instytucji. Prewencja rehabilitacyjna nie jest systemowo dedykowana uzdrowiskom, ale podmioty te wypełniają założenia tego programu i chętnie biorą udział w przetargach na wykonywanie tych świadczeń. Powrót do modelu zlecania rehabilitacji powypadkowej przez komercyjne towarzystwa ubezpieczeniowe na pewno poszerzyłby rynek finansowy i mógłby przemodelować rynek kapitałowy spółek uzdrowiskowych. Na marginesie

warto podkreślić, że departament prewencji rehabilitacyjnej ZUS prowadzi bieżący monitoring i badania skuteczności działań leczniczych i posiada dane o liczbie pacjentów, którzy powrócili do pracy.

Przedsiębiorstwa uzdrowiskowe są we wszystkich przypadkach spółkami prawa handlowego. Ich status jest zróżnicowany. To przedsiębiorstwa prywatne (np. Szczawnica, która powróciła do przedwojennych właścicieli, czy Nałęczów), przedsiębiorstwa, które należą do wielkich grup kapitałowych, jak np. TFI KGHM (która jest właścicielem Polskiej Grupy Uzdrowisk, w skład której wchodzi m.in. Uzdrowiska Kłodzkie), przedsiębiorstwa skomercjalizowane należące do samorządów wojewódzkich (np. Busko-Zdrój, Łądek-Długopole) i przedsiębiorstwa państwowe (np. Rabka, Krynica). W 2016 r. ustawodawca wprowadził zapisy ograniczające ustawowo możliwość prywatyzacji służby zdrowia. Zapisy te w zamierzeniu

Fot. 2. Pijalnia Wód Mineralnych w Szczawnie-Zdroju

Autor fotografii: Romuald M. Sołdek.

Fot. 1. Hala Spacerowa w Szczawnie-Zdroju

Autor fotografii: Romuald M. Sołdek.

ustawodawcy miały dotyczyć szpitali. W wyniku legislacyjnego niedopatrzenia ograniczenie kapitałowej prywatyzacji podmiotów leczniczych dotknęło też spółki uzdrowiskowe. Ustawodawca zapomniał, że lecznictwo uzdrowiskowe już od połowy lat 90. jest skomercjalizowane i prowadzi je spółki prawa handlowego. Model tego zarządzania jest też ewenementem w skali polskiego systemu ochrony zdrowia, gdyż publiczne świadczenie medyczne jest systemowo częściowo odpłatne (kuracjusz opłaca część świadczenia). Pozostawiając prawnikom kwestię fundamentalną, czy ustawodawca może ograniczyć jedną formę własności wobec drugiej (prywatną wobec

publiczną), rozwiązanie to ograniczyło możliwości pozyskania kapitału w procesie przejścia spółek skomercjalizowanych na całkowicie prywatne. Część samorządów wojewódzkich wobec pogarszającej się sytuacji spółek uzdrowiskowych przejęła je od Skarbu Państwa. Tak np. było w 2013 r. ze spółkami Łądek-Długopole SA i Szczawnio-Jedlina SA, które przejął samorząd województwa dolnośląskiego. Samorząd po przeprowadzeniu działań naprawczych rozpoczął także poszukiwanie partnerów do dalszej prywatyzacji kapitałowej. Fakt, że prywatny kapitał nie może objąć w dotychczasowej spółce publicznej większościowego pakietu udziałów lub akcji, powstrzymał proces prywatyzacji. Sytuacja

ta generuje olbrzymie koszty po stronie głównie samorządów wojewódzkich, które posiadają akcje i udziały spółek uzdrowiskowych, pozostających w ich utrzymaniu. Należy też podkreślić, że dotychczasowi partnerzy reprezentujący interes publiczny (TFI KGHM, PZU Zdrowie, PZU Życie), którzy byli zainteresowani prywatyzacją spółek uzdrowiskowych, w myśl obowiązujących przepisów nie spełniają wymogów, by móc zakupić ich pakiety większościowe (powyżej 50% akcji lub udziałów).

Pomijając uzdrowisko Kraków-Swoszowice (sic!), znajdujące się w 800-tysięcznym mieście, uzdrowiska w Polsce są zlokalizowane w miejscowościach o potencjale ludnościowym między 5 a 10 tys. mieszkańców. Do największych (przekraczających tę liczbę) należą: Kołobrzeg, Sopot i Świnoujście. Można przyjąć, że w miejscowościach uzdrowiskowych zameldowanych jest łącznie około 250 tys. mieszkańców.

Ważnym sektorem gospodarczym jest produkcja wód mineralnych na skalę przemysłową, jednak w większości miejscowości te są obszarami monokultury gospodarczej, podporządkowanej szeroko pojętej turystyce. Uzdrowiska dysponują dużą bazą noclegową i w wielu przypadkach liczba noclegowych miejsc turystycznych jest równa lub większa liczbie mieszkańców. Miejsca sanatoryjne generują podwojenie, a nawet potrojenie liczby miejsc komercyjnych w tych miejscowościach¹. Należy zatem przyjąć, że miejscowości uzdrowiskowe mogą przyjąć przeszło milion kuracjuszy i turystów w ciągu roku. Przedsiębiorstwa uzdrowiskowe zatrudniają w skali całego kraju przeszło 5 tys. wyspecjalizowanego personelu. Publiczne kontrakty (NFZ, ZUS, KRUS) na prewencję rehabilitacyjną i leczenie uzdrowiskowe to około 1 mld, a możliwości rynku komercyjnego są kilkakrotnie większe. Potencjał ten sprawia, że miejscowości uzdrowiskowe, położone w bardzo atrakcyjnych regionach Polski, poza świadczeniem usług leczniczych mogą być miejscem rozwoju turystyki wellness i spa oraz kosmetycznej.

Uzdrowiska z mocy prawa podlegają szczególnie rygorystycznym przepisom i wymaganiom dotyczącym ochrony środowiska. W myśl polskiego prawa przedsiębiorstwa uzdrowiskowe są kopalniami i posiadają wydodrębnione zakłady

górnictwa. Jednym z najistotniejszych problemów jest kwestia ochrony obszarów występowania wód mineralnych i innych tworzyw mineralnych. Zlewiska i obszary geologiczne wykraczają zasadniczo poza strefę „A” w uzdrowiskach, często poza obszary administracyjne gminy uzdrowiskowej (a nawet poza granice państwowe!), ponadto często znajdują się na obszarach należących do wielu różnych osób prawnych lub fizycznych. Fakty te poważnie zaburzają prawidłową ochronę złóż, a nawet mogą zagrażać funkcjonowaniu ujęć i wydobyciu. Poważnym zagrożeniem dla funkcjonowania wydobycia i eksploatacji wód mineralnych i innych kopalin są występujące szczególnie intensywnie w obszarze górskim powódzie. Ich siła jest w stanie fizycznie zniszczyć infrastrukturę wydobywczą, a zalewanie ujęć wody powoduje ich chemiczne i biologiczne zanieczyszczenie. Cykliczność i intensywność tych zjawisk wymaga budowy systemów przeciwdziałania tym zjawiskom (np. zbiorniki przeciwpowodziowe). Ochrona uzdrowiskowości jest interesującym zagadnieniem o dość – wydawałoby się – łatwych do opisanie i monitorowania stałych kryteriach (dotyczących obszaru, zasobów, potencjału społecznego i gospodarczego). Poza problemami opisanymi powyżej należy wskazać inne obszary, dla których konieczne są procesy naprawcze:

1. Balneologia. Należy podkreślić, że obecnie nie dysponujemy aktualnymi, spełniającymi wymogi naukowe, danymi dotyczącymi wartości medycznych kopalin. Są one historyczne, a w Polsce po 1989 r. zaprzestano właściwie badań klinicznych tych zasobów. Koniecznym wydaje się szkolenie lekarzy balneologów i stymulowanie badań medycznych na uczelniach, np. poprzez stypendia fundowane przez zainteresowane samorządy. Należy podkreślić, że po 1989 r. zaprzestano *de facto* identyfikowania specjalności medycznych uzdrowisk. Posiadamy wiedzę, w jakich schorzeniach możemy wykorzystywać poszczególne tworzywa mineralne i wody, wiedza ta nie jest jednak wykorzystywana przez NFZ, a tym samym wszystkie uzdrowiska traktowane są przez świadczeniodawcę tak samo, bez różnic medycznych. Powoduje to brak wykorzystania rzeczywistego potencjału medycznego i niepotrzebną konkurencję, której jedynym

kryterium pozostaje ograniczony budżet NFZ. Wobec tych braków systemowych współpraca między konkurencyjnymi przedsiębiorstwami (np. budowanie systemu klastrów) wydaje się chybiona i nieefektywna. Brak jasnych kryteriów medycznych powoduje, że najpoważniejszym schorzeniem leczonym w uzdrowiskach pozostają schorzenia narządów ruchu (głównie ortopedyczne), do których leczenia sporadycznie potrzebne są zasoby mineralne. Nieelastyczny system zamówień świadczeń medycznych sprawia, że nie jest on w stanie szybko reagować na nowe praktyki medyczne (np. leczenie poonkologiczne czy rehabilitacja pocovidowa).

2. Ochrona i wykorzystanie zasobów. Należy ponownie dokonać oceny obszarów ochrony wód mineralnych (posiadane dane mają często przeszło 50 lat). Pozwoli to na nowo zidentyfikować najważniejsze presje na zasoby, m.in. presję inwestycyjną i wydobywczą. Należy podjąć wyspecjalizowane badania potencjału geotermalnego na obszarze Sudetów i Karpat z możliwością wykorzystania go do masowego ogrzewania terenów turystycznych. Należy zabezpieczyć ujęcia wód przed zanieczyszczeniami. Należy też przyjąć spójną politykę ochrony powietrza dla obszarów wokół miejscowości uzdrowiskowych (problem Wałbrzycha dla Jedliny-Zdroju i Szczawna-Zdroju czy obszar zanieczyszczeń dla Beskidu w okolicach Bielska Białej). Z problemem zanieczyszczeń wynikających z niskiej emisji wiąże się też program obwodnic drogowych dla miejscowości uzdrowiskowych i ograniczenia ruchu samochodowego z ofertą alternatywnej ekologicznej komunikacji publicznej. Trzeba także wypracować i doprecyzować dla uzdrowisk nowe systemy grzewcze (w tym wymiana kotłów, uzdrowiskowe taryfy gazowe itp.). Położenie geograficzne uzdrowisk może sprzyjać rozwojowi produkcji energii z OZE (np. farmy fotowoltaiczne na stokach, czy farmy wiatrowe nad morzem).

3. Dziedzictwo, substancja zabytkowa. Miejscowości uzdrowiskowe posiadają historyczny układ urbanistyczny i architektoniczny o często unikatowym

charakterze. Tym samym obszar i poszczególne obiekty w uzdrowiskach podlegają ochronie konserwatorskiej. Należy pilnie doprecyzować wytyczne dotyczące styku działalności medycznej prowadzonej w obiektach podlegających ochronie zabytków z wytycznymi konserwatorskimi dotyczącymi adaptacji obiektów historycznych. Wymogi techniczne, medyczne oraz nowe funkcje wymagają poważnych ingerencji w historyczną tkankę obiektów i tym samym systemowych uzgodnień. Tymczasem uzgodnienia międzyresortowe na tym etapie nie istnieją i budzą oczywiste napięcia. Gminy i przedsiębiorstwa uzdrowiskowe posiadają nadreprezentatywność obiektów infrastruktury społecznej. Sale koncertowe, teatry, hale spacerowe, założenia leśne i parkowe służą głównie poprawie jakości pobytu kuracjuszy. Są jednak budżetowym obciążeniem zarówno dla samorządów, jak i przedsiębiorstw. Uzdrowiska są też organizatorami licznych imprez kulturalnych (festiwale, koncerty, spektakle). Struktura przychodów z działalności leczniczej nie daje jednak możliwości swobodnego zabezpieczenia kosztów realizacji tych zadań. Należy na nowo zdefiniować funkcje obiektów, jakie są dopuszczone w strefie „A” (czy mogą tam być obiekty mieszkalne, niezwiązane z misją uzdrowiskową?).

Przedstawione problemy to jedynie sugestie i zasygnalizowanie wyzwań, które zarówno pod względem badawczym, jak i realizacyjnym mogą być projektami „zadaniowymi i naprawczymi”. Wieloletnia praca autora w spółkach medycznych, w tym kierowanie Uzdrowiskiem Szczawno-Jedlina SA skłania do sformułowania kilku dodatkowych uwag.

Z punktu widzenia racjonalności gospodarczej należy dopuścić możliwość dokapitalizowania i objęcia większościowych pakietów udziałów lub akcji spółek przez podmioty prywatne, natomiast w celu zachowania publicznego i społecznego charakteru usług uzdrowiskowych i podtrzymania naturalnej symbiozy spółek uzdrowiskowych z gminami uzdrowiskowymi, należy systemowo zagwarantować zainteresowanym samorządom udział kapitałowy w tych spółkach. Powinny one

na mocy swych statutów (na drodze np. tzw. złotej akcji) móc blokować pewne decyzje w ściśle określonych prawnie warunkach (np. zapobiegając zaprzestaniu działalności uzdrowiskowej). Sytuacja w całkowicie sprywatyzowanych spółkach uzdrowiskowych wskazuje, że pozyskały one olbrzymi kapitał, który pozwolił na znaczącą modernizację placówek. Tym samym działania te odciążąły budżety publiczne (samorządowe) od olbrzymich kosztów i obciążeń finansowych.

Warto podkreślić, że obok 45 statutowych uzdrowisk, przeszło 30 innych miejscowości w Polsce ma potencjał uzdrowiskowy i przy zastosowaniu nowych modelowych projektów może ten status osiągnąć. Może to być ważny czynnik transformacyjny w przebudowie gospodarczej obszarów postindustrialnych. Przemysł turystyczny już dziś w Polsce jest ważnym źródłem przychodów i uczestnikiem w PKB. Rozwój turystyki medycznej dla obszaru Śląska, szczególnie obszaru Bielska Białej i Rybnika może łagodzić skutki nieuniknionych kosztów wygaszania przemysłu górniczego. Takie samo znaczenie można przypisać

funkcji uzdrowiskowej dla rejonu Wałbrzycha (w którym była infrastruktura uzdrowiskowa) i Torunia (gdzie jest ona tworzona).

Jako ciekawostkę metodologiczną można przywołać fakt, że we Wrocławiu i Jastrzębiu-Zdroju jeszcze niedawno występowały wody mineralne, a Zakopane było uzdrowiskiem. Uzdrowiskowość jest wartością i z racji swojej unikatowości może być elementem wyróżniającym polski model profilaktyki medycznej, wymaga to jednak systemowych rozwiązań medycznych i kapitałowych. Nie wydaje się politycznie koniecznym, aby transformacja systemowa, zwłaszcza kapitałowa, przedsiębiorstw uzdrowiskowych, musiała być podjęta jedynie przez podmioty publiczne. Konieczny, nowy model prewencji rehabilitacyjnej wskazuje, że najlepszym partnerem w tej nieuniknionej transformacji powinny być towarzystwa ubezpieczeniowe. Bez napływu kapitału uzdrowiska będą ulegać dekapitalizacji. Reforma nie jest jednak możliwa bez mocnych deklaracji politycznych, których skutkiem winny być szybkie zmiany legislacyjne.

Przypisy

¹ Dane te przekazują burmistrzowie gmin uzdrowiskowych na wspólnych posiedzeniach z Unią Uzdrowisk Polskich (stowarzyszeniem skupiającym polskie przedsiębiorstwa uzdrowiskowe).

Irena Smolová

Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Katedra geografii
Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra geografie

Obnova lázní na česko-polském pohraničí – případová studie lázní Náchod-Běloves

11.

Odtworzenie uzdrowiska na pograniczu polsko-czeskim – studium przypadku Náchod-Běloves

Obszar pomiędzy Náchodem (CZ) a Polanicą-Zdrój (PL) od dawna znany jest z prowadzenia działalności uzdrowiskowej bazującej na wykorzystaniu istniejących źródeł. Większość miejscowości na tym terenie przed długi czas utrzymywało swój uzdrowiskowy charakter. Mineralna woda Bělovická znana jest już od 1392 r. W 1818 r. przy źródle zbudowano pierwszy budynek, który stał się pierwszym obiektem nowozakładanego uzdrowiska Náchod-Běloves, zamkniętego w 1996 r., po przejęciu przez nowych właścicieli. Sytuacja zmieniła się w ostatnich latach, głównie z inicjatywy miasta. Náchod wielokrotnie podejmował próby przejęcia uzdrowiska, starając się równocześnie o odbudowę transgranicznej linii kolejowej. Władze miasta z uwagi na fakt, że nie potrafiły dojść do porozumienia z właścicielem kompleksu w sprawie jego odkupienia, w 2008 r. zdecydowały o wybudowaniu zupełnie nowego uzdrowiska na sąsiednim terenie, korzystając z dotacji z Unii Europejskiej. W pierwszej fazie zainwestowano 5 mln korun czeskich w celu zainicjowania projektu

Oblast mezi Náchodem (CZ) a Polanicou-Zdrój (PL) je odedávna známá svými lázeňskými aktivitami založenými na využívání stávajících pramenů. Většina lokalit v oblasti si dlouhodobě zachovává lázeňský charakter. Bělovická minerální voda je známá již od roku 1392. V roce 1818 byla u pramene postavena první budova, která se stala první budovou nově založených lázní Náchod-Běloves, které byly po převzetí novými majiteli v roce 1996 zrušeny. Situace se v posledních letech změnila, a to především z iniciativy města. Náchod se opakovaně pokoušel o převzetí lázní a zároveň se snažil o obnovu přeshraniční železniční trati. Protože se nepodařilo dohodnout s majitelem areálu na jeho odkoupení, rozhodlo se vedení města v roce 2008 postavit v sousedním areálu zcela nové lázně s využitím dotací z Evropské unie. V první fázi bylo do zahájení projektu investováno 5 milionů českých korun, přičemž celková očekávaná hodnota projektu přesahuje 1 miliardu korun. Aktivita projektu zaměřené především na obnovu lázeňské léčby a rekreační a sportovní aktivity. V roce 2016 obec zahájila průzkum nových pramenů, který v roce

o łącznej przewidywanej wartości ponad 1 mld koron. Działania koncentrowały się głównie na przywróceniu lecznictwa uzdrowiskowego i działalności rekreacyjno-sportowej. W 2016 r. gmina rozpoczęła poszukiwania nowych źródeł, co w 2018 r. zaowocowało otrzymaniem certyfikatów ministerstwa zdrowia na wody mineralne ze studni Jana i Bela. Náchod otrzymał też dofinansowanie z Europejskiego Programu Współpracy Terytorialnej Polska-Czechy w wysokości 13 mln koron. W 2019 r. kompleks został otwarty. Teren uzdrowiska jest jednak dalej podzielony na obszary należące do miasta i prywatnej spółki, znajdujące się po przeciwnych stronach rzeki. Obecnie przygotowywana jest warta 120 mln koron budowa nowego mostu nad rzeką Metuji, który połączy oba obszary. Według burmistrza Jana Birke powrót uzdrowiska do Náchodu po ponad 23 latach ma ogromne znaczenie dla przyszłości całego regionu.

2018 vyústil v získání certifikátů od ministerstva zdravotnictví pro minerální vody z vrtů Jan a Běla. Město Náchod také získalo spolufinancování z Programu evropské územní spolupráce Polsko-Česká republika ve výši 13 milionů korun. V roce 2019 byl komplex otevřen. Lázeňská oblast je však dále rozdělena na území patřící městu a soukromé společnosti, která se nacházejí na opačných stranách řeky. V současné době se připravuje výstavba nového mostu přes řeku Metuji v hodnotě 120 milionů korun, který obě oblasti propojí. Podle starosty Jana Birkeho „má návrat lázní do Náchoda po více než 23 letech velký význam pro budoucnost celého regionu.“

1. Úvod

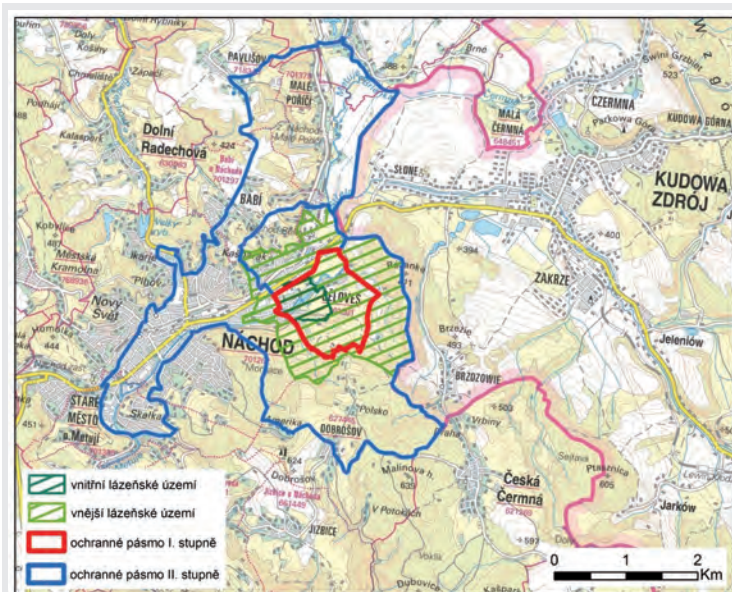
V prostoru tzv. náchodsko-kladské kyselkové oblasti, která zahrnuje území mezi Náchodem na české straně a Polanicí-Zdroj na polské straně, byly historicky prameny kyselky využívány k lázeňství. Většina lokalit si lázeňský charakter ponechala po celou dobu historie, na české straně pak v lokalitě Náchod-Běloves lázně skoro zanikly a v posledních letech zejména z iniciativy vedení města Náchod jsou lázně obnovovány.

2. Přírodní předpoklady

Přírodní předpoklady pro vývěry minerálních vod v Náchodě-Bělovesi vytváří tektonicky poručený okraj, geologicky je území součástí jednotky Lugikum. Kyselky v Náchodě-Bělovesi se nachází v nejsevernější části krystalinika Orlických hor, které je obklopené permskými sedimenty. Geomorfologicky se jedná o hrást tvořenou novoměstskými fylity s ložní

žilou křemenného porfyru a žulovým jádrem, která je tektonicky omezena okrajovými a příčnými zlomy, které mimo jiné predisponovaly údolí Metuje. Kyselka vystupuje v nejvyšší části hrástě, proříznuté erozní činností Metuje, a rozptyluje se do štěrkopískových náplavů řeky.

Minerální vody jsou studené kyselky převážně typu $\text{NA-Ca-HCO}_3\text{-SO}_4$, s velmi odlišnou celkovou mineralizací kolísající mezi 0,7 a 7 g/l. Nejsilnější mineralizované kyselky jsou prameny Hedva a vrt S-8, nacházející se na pravém břehu Metuje v místech hlavních výstupních cest CO_2 . Kyselky s mineralizací obvykle pod 1 g/l, jako prameny Ida, Ivan ad., ředěné mělkou podzemní vodou nebo vznikající sycením vod oxidem uhličitým přímo v náplavech, jsou zachyceny na levém břehu řeky. Obsah volného CO_2 se obvykle pohybuje mezi 2,4 až 2,8 g/l [Krásný et al., 2012]. Pro běloveské kyselky je charakteristický vysoký obsah arsenu (kolem 0,5, ale až přes 2,7 mg/l), podobně jako pro některé okolní vody (Náchod, Kudowa Zdroj). Na ochranu vodních zdrojů jsou vyhlášena ochranná pásma (Obr. 1).

Obr. 1. Vnitřní a vnější území lázeňského místa Bělouves stanovené podle zákona č. 164/2001 Sb

Zdroj: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 2020.

3. Historie využívání přírodních zdrojů v Náchodě-Bělovesi

Bělouveská kyselka je známá již od roku 1392 a vlastní lázně byly založeny roku 1818, kdy byla postavena první budova u pramene a voda zavedená do budovy se pacientům musela předeřhřívát. Přírodní přírodní vývěry byly postupně zachycovány. Od roku 1870 bylo zahájeno lázeňské využívání pramene Ida pro koupele a pro pitnou léčbu, byla stanovena řada průzkumných a jímacích vrtů a studní. Historicky byly lázně na krátkou dobu uzavřeny buď s důvodů válečných (např. v roce 1866 v době Prusko – rakouské války, během první i druhé světové války) nebo přírodních jako důsledek ničivé povodně (v roce 1979), vždy se však jednalo o krátkodobé uzavření lázeňských objektů.

Významným zásahem do rozvoje lázní bylo i přerušení dopravního spojení s Polskem, kdy po 2. světové válce bylo zlikvidováno železniční spojení mezi Náchodem a šest kilometrů vzdálenými polskými lázněmi Kudowa Zdrój (Bad Kudowa), poslední vlak projel 12. 5. 1945 a v roce 1947 byl vojskem rozebrán i dřevěný železniční most přes Metuji.

Opětovné snahy obce Bělouves o převzetí lázní byly narušeny administrativním propojením obce Bělouves s městem Náchod v roce 1948 a zejména znárodněním v roce 1950 (lázně převzala Ústřední národní pojišťovna). Následovalo zredukování provozu a lázně rychle upadaly. Až v 60. letech 20. století se do chátrajících lázní začalo částečně investovat.

Voda pramene Ida se plnila do lahví, následně byla vybudována i moderní plnárna kyselky, kdy se lahve o objemu 0,7 litrů prodávaly od roku 1903 pod obchodním názvem Bělouveská kyselka Ida. Následně byly zachyceny další prameny: Hedva, Ivan, Boženka, Jakub, Obecní a František. Od konce 50. let 20. století probíhal v Bělouvesi intenzivní průzkum s cílem zachytit nové zdroje kyselky. Na základě rozsáhlé sondáže a plynové prospekce byly situovány jímací vrty S-6 a S-8 dosahují hloubky 85 m, resp. 117,5 m [Krásný et al., 2012].

Koncem 70. let 20. století bylo rozhodnuto o výstavbě nové moderní stáčírny v prostoru za železniční tratí při Kladské ulici (celkové náklady na výstavbu závodu: více než 45 milionů Kč) a zkušební provoz byl zahájen v roce 1981. Kapacita

stáčírny 160 tis. lahví denně znamenala výrobu až 35 milionů lahví ročně a Ida se tak stala jednou z neznámějších a také nejoblíbenějších minerálních vod v tehdejší Československu. Pro pitné účely byla voda upravována (zbavována škodlivého arzénu a snižován obsah železa).

V 70. a 80. letech 20. století došlo také k rekonstrukci lázní a dalším stavebním úpravám lázeňských objektů. Ještě před rokem 1989 město Náchod nechalo zpracovat projekt nových lázní pod lomem, kde mělo stát šest nových lázeňských budov, jezírko, vrátnice a měl být nově vyřešen lesopark za Metují. Zlom v rozvoji lázní však nastal po roce 1989, kdy lázně v rámci restitucí byly navraceny potomkům původních majitelů a lázně začaly čelit různým problémům. Po roce 1989 byly lázně v rámci restitucí navraceny potomkům původních majitelů (neteře posledního majitele MUDr. Vladimíra Honla), které se v listopadu 1992 staly dvoupětinovými podílnicemi nové vzniklé akciové společnosti v hodnotě 6,86 milionů Kčs. Lázně se dostaly do problémové situace, jednak z důvodu nedořešených záležitostí s pozemky se vedly spory o vodu mezi restituovanými lázněmi a nerestituovanou stáčírnou kyselky, další problémy byly s hygienickými předpisy a to vše vedlo k tomu, že lázně začaly trpět nedostatkem hostů a tedy i peněz, takže byl na ně vyhlášen konkurz a v roce 1996 tuto a.s. (už v hodnotě 13,86 milionu Kč) výhodně zakoupili noví majitelé (JUDr. Jiří Kovanda, Jana Khalifa a Ing. Marian Khalifa), kteří lázně uzavřeli, zrušili i obchodování s minerální vodou a od té doby celý areál stále rychleji chátral.

4. Projekt obnovy lázní

Město Náchod se opakovaně pokoušelo situaci řešit, objevily se i snahy o obnovu, resp. o znovuvybudování nové přeshraniční trati v původní stopě. Po roce 2000 se objevili i zájemci o odkup areálu lázní, avšak neúspěšně. Nynější chátrající objekty bývalých lázní jsou v soukromých rukou. Město se opakovaně pokoušelo s vlastníkem jednat o odkoupení, ale z rozpočtu města nebylo možné splnit požadavky a přistoupit na podmínky majitele. Město Náchod v roce 2008 přišlo s myšlenkou vybudovat lázně na sousední lokalitě,

a postavit tak lázně zcela nové, což ekonomicky nevychází výrazně rozdílně. Z programů Evropské unie se podařilo získat dotaci na studie a do projektu bylo vloženo 5 mil Kč a město Náchod iniciovalo projekt výstavby nových lázní za více než 1 mld Kč (zájemcem o výstavbu lázní v Bělovsi byla Východočeská stavební společnost a francouzská společnost Buik). Zatím bylo vykoupeno zhruba 11 ha pozemků v sousedství původního areálu, protože staré lázně se městu nepodařilo vykoupit – za zchátralý areál a budovy vhodné spíš k demolicí vlastníků požadoval 90 mil. Kč (od restituentů areál odkoupil za 10 mil. Kč, v roce 2004 požadoval 35 mil. Kč. Projekt je primárně směřován k obnově lázeňské péče, kde by 70% lázeňské kapacity směřovalo do zdravotnictví, zbytek do sportovně – relaxační činnosti. Problémem lázeňské myšlenky byla voda, protože dva známé prameny Ida jsou v objektech zaniklých lázní a není k nim přístup. Dne 24. května 2011 byla zahájena obnova prameníku nad Jakubovým pramenem, jak je někdy zvana známá kyselka Ida, jež dosud vyvěrá z několika trubek do řeky Metuje, kde ji lidé jímají pro soukromé účely. Od roku 2016 město Náchod začalo hledat nové zdroje, což se podařilo a v roce 2018 dostala voda z nových vrtů osvědčení od Ministerstva zdravotnictví ČR, vodu z vrtů Jan a Běla může město Náchod kromě stáčení minerální vody použít i k lázeňským procedurám. Poprvé v historii je tak město vlastníkem vrtů s minerální vodou v území Náchod-Běloves.

Na projekt obnovy Malých lázní radnice města Náchod získala dotaci z evropského programu česko-polské přeshraniční spolupráce ve výši 13 mil. Kč. Areál byl otevřen v prosinci 2019 a zahrnuje obnovené využití historického areálu Malých lázní, kdy středem areálu je replika prvorepublikové vily Komenský, v níž je expozice o historii lázeňství a kavárna. Poblíž budovy jsou nové vrtů, nový zdroj pro lázně. U vily vznikla i kolonáda s pramenem minerální vody dovedené z nových vrtů. Lázeňský areál je tak v současné době rozdělen mezi město a soukromou společnost, které do roku 2019 patřily zchátralé bývalé běloveské lázně na druhé straně řeky Metuje. Areál starých lázní vlastnila do roku 2019 firma Lázně Běloves, jejímž majitelem byla pražská společnost IDA SpaMed, se kterou město Náchod koncem roku 2017 podepsalo memorandum o spolupráci při

obnově lázeňství v Náchodě, ale v polovině května 2019 radnice smlouvu vypověděla a zdůvodnila to nečinností firmy.

Aktuálně je připravena výstavba nového mostu, který propojí s dostatečnou kapacitou areál Malých lázní s územím na druhém břehu řeky Metuje, kde město Náchod plánuje vybudovat lázeňský park, celkově se tak propojí lokalita Malých lázní s prostorem původních lázní, aktuálně v rukou nového majitele, kterými jsou Priessnitzovy léčebné lázně, a.s. se sídlem v Jeseníku. Město Náchod je připraveno v území investovat okolo 120 mil. Kč během následujících dvou let. Dle slov starosty města Jana Birkeho a místostarosty Jana Čtvrtečky „Návrat lázeňství do Náchodu po více než 23 letech má rozhodně smysl pro budoucnost celého regionu a i podle prvních ohlasů jak podnikatelů, tak obyvatel a návštěvníků Náchodu, to byl jednoznačně krok správným směrem“.

5. Závěr

Další rozvoj lázní je spojen i s realizací projektu Aqua Mineralis Glacensis, který od roku 2017 řeší využití přírodního bohatství a zpřístupnění kulturního bohatství, které území s minerálními prameny nabízí. Vedle Lázní Náchod-Běloves jsou do projektu zapojena další města, na české straně je to nedaleké město Hronov, na polské straně lázeňská města Kudowa Zdrój a Duszniki Zdrój. Města nově spojuje partnerství, které se odvíjí od velkého přírodního bohatství v podobě minerálních vod. Města společně vytváří česko-polský lázeňský okruh, který prostřednictvím revitalizace parků a souvisejících oblastí podporuje rozvoj cestovního ruchu v regionu.

Bibliografie

Krásný J. et.al. [2012], *Podzemní vody České republiky: Regionální hydrogeologie prostých a minerálních vod.* – Česká geologická služba. Praha.

Tomasz Ossowicz

Politechnika Wrocławska, Wydział Architektury
Vratislavská Univerzita vědy a Technologie, Fakulta Architektura

Sokołowsko. Stymulowanie rozwoju niezwykłej miejscowości posanatoryjnej

12.

Sokołowsko. Stimulace rozvoje města dávného sanatoria

Sokołowsko to miejscowość, w której w 1850 r. założono zakład leczniczy, specjalizujący się (od 1854 r.) w leczeniu chorób płuc. Do wybuchu II wojny światowej Görbersdorff (niemiecka nazwa Sokołowska) cieszyło się renomą w całej Europie. Na jego wzór powstały uzdrowiska w Davos i Zakopanem. W czasach PRL-u znajdował się tu znany zakład leczniczy gruźlicy, który na tyle zdominował profil funkcjonalny miejscowości, że stała się ona bardziej zakładem pracy niż wsią lub osadą. Pod koniec lat 90. XX w. działalność lecznicza w Sokołowsku była wygaszana, kapitał ulegał przez lata znaczącej degradacji – wywożono sprzęt medyczny, część budynków rozebrano, a część niszczała. Proces destrukcji przypięczętował pożar dawnego gmachu sanatorium Grunwald (najcenniejszego obiektu architektonicznego) w 2007 r. Po tym zdarzeniu rozpoczęły się działania wyprowadzające Sokołowsko z kryzysu. Gmach spalonego budynku, jeden z pensjonatów, kinoteatr i część parku zdrojowego nabyła fundacja Sztuki Współczesnej „In situ”. W 2015 r. Sanatoria Dolnośląskie otworzyły w jednym

Sokołowsko je město, ve kterém bylo v roce 1850 založeno zdravotnické zařízení specializující se na léčbu plicních onemocnění (od roku 1854). Až do vypuknutí druhé světové války měl Görbersdorff (německý název Sokołowska) renomé v celé Evropě. Lázně v Davosu a Zakopaném byly postaveny na jeho modelu. Za minulého režimu (před rokem 1989) se zde nacházel známý ústav na léčbu tuberkulózy, který určoval funkční profil sídla. Na konci 90. let byla zdravotnická činnost v Sokołowsku ukončena, kapitál v průběhu let podléhal značné degradaci – lékařské vybavení, bylo odvezeno, část budov byla zbořena, jiné části postupně chátraly. Proces likvidace byl dokončen požárem v bývalé budově sanatoria Grunwald (nejcennější architektonická stavba) v roce 2007. Po této události se začaly podnikat kroky vyvedení Sokołowska z krize. Vyhořelé středisko, jeden z penzionů, kino a část lázeňského parku koupila Nadace moderního umění „In situ“. V 2015 roce Sanatoria Dolnośląskie otevřela v jedné z budov pečovatelský ústav. Budoucnost Sokołowska bude do značné míry záviset od

z obiektów zakład opiekuńczo-leczniczy. Przyszłość Sokołowska w znacznym stopniu zależeć będzie od znalezienia takiego kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego miejscowości, który wykorzysta synergię pomiędzy lecznictwem sanatoryjnym, walorami „matecznika sztuki” i turystyką, ponadto czerpiąc korzyści z położenia w aglomeracji wałbrzyskiej i na pograniczu Polski i Czech. Dla pobudzenia rozwoju miejscowości ważne będą m.in. realizacja projektów z wykorzystywaniem środków pomocowych, przeprowadzenie rewitalizacji z wykorzystaniem dostępnych w kraju mechanizmów prawnych i finansowych, zachęcanie inwestorów, zabieganie o utrzymanie i ulepszenie transportu publicznego, a także budowa marki i marketing Sokołowska.

nalezení takového směru sociálně-ekonomického rozvoje města, který bude využívat synergií mezi léčbou v sanatoriu a hodnotami umění a cestovním ruchem, a navíc bude těžit z výhodné polohy v aglomeraci Wałbrzycha a polsko-českého pohraničí. K povzbuzení rozvoje místa bude důležité realizovat projekty s využitím rozvojových fondů, provádět revitalizaci s využitím zákonných a finančních mechanismů dostupných v zemi, podporovat investory, usilovat o udržování a zlepšování veřejné dopravy, stejně jako budování značky a marketingu Sokołowska.

1. Początki – świetność – kryzys

Sokołowsko położone jest w wąskiej dolinie o chłodnym klimacie otoczonej ośmioma stromymi szczytami przewyższającymi jej część denną o 260 do 360 m. Te walory wykorzystała hrabina Maria von Colomb, otwierając tu w 1850 r. zakład leczniczy stosujący metody hydroterapii. Po bankructwie w 1854 r. przejął go jej szwagier, lekarz Hermann Brehmer. Uzyskał koncesję na leczenie chorych na płuca metodą, w której kluczowe jest przebywanie w chłodnym klimacie w miejscach znacznie wzniesionych. Okazała się ona tak skuteczna, że do Sokołowska, ówczesnego Görbersdorf, zaczęli napływać kuracjusze z całej Europy. Brehmer zbudował wielkie, ekskluzywne sanatorium w stylu neogotyckim, do którego przylegał park o powierzchni 70 ha pełen pawilonów i punktów widokowych. Na otwarcie konkurencyjnego sanatorium Theodora Römplera przybyli bracia Lumière. Związany z nim 120-hektarowy park obejmował jeden ze szczytów górskich. W Görbersdorf działało też wiele mniejszych sanatoriów i pensjonatów dla rodzin chorych oraz teatr. Zbudowano tu kościół ewangelicki, a dla pacjentów z Rosji cerkiew prawosławną (1901 r.).

Z inspiracji skandynawskich kuracjuszy powstały tu dwie skocznie narciarskie i trasy biegowe. Wyznaczono gęstą sieć szlaków turystycznych i spacerowych. Görbersdorf od połowy XIX w. do 1939 r. cieszył się renomą w całej Europie. Był ośrodkiem elitarnym, gdzie pojawiało się najlepsze towarzystwo. Na jego wzór powstały sanatoria w Davos w Szwajcarii i w Zakopanem.

Za czasów PRL-u z nową nazwą Sokołowsko – od nazwiska Alfreda Sokołowskiego współpracownika Brehmera – miejscowość pozostawała sanatoryjnym ośrodkiem leczenia gruźlicy, a później chorób płuc. Była bardziej zakładem pracy niż wsią lub osadą [Leszko, 2014]. Sokołowsko żyło, ale niemieckie dziedzictwo nie odpowiadało standardom życia i zarządzania w nowym ustroju. Stan wielu budynków tak się pogorszył, że zostały rozebrane. Najcięższy los spotkał najcenniejszy architektonicznie gmach sanatorium Brehmera (po wojnie Grunwald). Dla jego większej części nie znalazło się żadne zastosowanie, wywieziono sprzęt i pozostawiono bez konserwacji. W latach 70. XX w. rozebrano jego najstarszą część. Pawilony parkowe zawaliły się, system alei, cieków i oczek wodnych pokryła zieleni leśna.

Ćwiczyła tu kadra olimpijska biathlonistów. Urządzano zawody sportowe, powstały stoki narciarskie, wyciągi orczykowe, rolkostrada do narciarstwa letniego, jednak sportowa kariera miejscowości zatrzymała się w latach 80.

Zmiana ustroju w Polsce (od 1989 r.) początkowo nie zmieniła życia osady. Kryzys zaczął się od 1999 r., gdy działalność lecznicza była wygaszana. Miejscowość zamarła, a wielu jej mieszkańców utraciło pracę. Sanatoria opustoszały z wyjątkiem obiektu zarządu wojewódzkiej spółki Sanatoria Dolnośląskie i dawnego zakładu leczniczego dr. Weickera, który sprywatyzowany działa jako zakład opiekuńczo-leczniczy. W 2007 r. dawny gmach Grunwald uległ pożarowi. Pogłębiło to poczucie społecznego pesymizmu.

2. Odrodzenie

Od końca 1. dekady XXI w. zaczynają się procesy wyprowadzające Sokołowsko z kryzysu.

Od 2007 r. działa tu dynamicznie Fundacja Sztuki Współczesnej „In Situ”, kierowana przez wybitną rzeźbiarkę Bożenę Biskupską i jej córkę Zuzannę Fogtt. Fundacja nabyła wypalony gmach Grunwald i dawny pensjonat Villa Rosa z większą częścią sanatoryjnego parku oraz kinoteatr Zdrowie. Fundacja działa w skali krajowej, europejskiej, regionalnej i lokalnej. Jej cele to zapewnianie warunków do twórczości o najwyższym poziomie artystycznym. Grunwald jest stopniowo odbudowywany na potrzeby sztuki. Powstała sala multimedialna i pracownie artystyczne. Całość jest zabezpieczona przed destrukcją. Fundacja organizuje co roku trzy duże festiwale: sztuki efemerycznej Konteksty, muzyki poszukującej Sanatorium dźwięku i filmu Hommage à Kieślowski. W 2020 r. ze względu na pandemię odbył się tylko pierwszy w formule online.

Napływają tu nowi mieszkańcy i goście: osoby związane z kulturą i sztuką, przybysze z innych części aglomeracji, fascynacji krajobrazu i magii Sokołowska. Coraz więcej turystów przyciąga przyroda, urzekająca atmosfera i kwitnąca działalność kulturalna.

Kolejny proces prorozwojowy to renowacja i uruchomienie obiektów posanatoryjnych. W 2015 r. Sanatoria Dolnośląskie otworzyły zakład opiekuńczo-leczniczy w dawnym zakładzie Römplera (po wojnie Biały Orzeł) i w podobnym obiekcie o powojennej nazwie Waligóra. Niestety, odnowiony ogród zimowy w Białym Orle jest nieużytkowany mimo zapowiedzi otworzenia w nim kawiarni. Inny budynek, zwany po wojnie Odrodzenie, został zaadaptowany na dom wczasów dziecięcych.

W końcu ogólna koniunktura gospodarcza w kraju powoli dociera do Sokołowska i w 2020 r. bezrobocie staje się tu zjawiskiem marginalnym.

3. Przyszłość – wizje – kierunki

Rozważmy kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego Sokołowska, uwzględniając korzyści i zagrożenia z nimi związane, szukając punktu równowagi i synergii między nimi.

Lecznictwo sanatoryjne

Ze względu na historię Sokołowska, zasób obiektów posanatoryjnych, obecność dawnych pracowników medycznych, mikroklimat i przewidywane źródła wód leczniczych, kierunek rozwoju w stronę lecznictwa sanatoryjnego jest oczywisty. Stała obecność kuracjuszy w przestrzeni publicznej zwiększyłaby liczbę sklepów i obiektów gastronomicznych, co podniosłoby atrakcyjność turystyczną. Kuracjusze to także odbiorcy działań kulturalnych.

Boźcem dla inwestorów, a może i warunkiem realizacji tego kierunku jest status uzdrowiska. Do tego wymagane są potwierdzenie leczniczych właściwości klimatu i wód podziemnych oraz ustalenie stref ochrony uzdrowiskowej. Do spełnienia pierwszego wymagania potrzebne są ekspertyzy, na które gminie brak funduszy. Drugie sprawia więcej kłopotu. Ograniczenia hałasu w strefach zmniejszyłyby możliwości organizowania otwartych koncertów i spektakli. Świetna akustyka miejsc, gdzie one się odbywają,

stałaby się paradoksalnie mankamentem. Restrykcje prowadziłyby do zamknięcia wzorowego gospodarstwa rolnego i znanego warsztatu naprawy wysokiej klasy motocykli. Sokołowsko jest za małe, żeby wyznaczyć strefy ochronne i zachować obszary bez obowiązujących w nich restrykcji. Ważną korzyścią byłoby zmniejszenie zanieczyszczenia atmosfery, a także zwiększenie budżetu gminy o około 5% dzięki przychodom ze statusu uzdrowiska.

Do Sokołowska wraca lecnicтво w formie zakładów opiekuńczo-leczniczych dla osób z przewlekłymi chorobami, które nie uczestniczą w życiu miejscowości. Nie daje to więc rozwojowych efektów synergicznych.

Matecznik sztuki

W jednej z publikacji [Ossowicz, 2016] określiłem Sokołowsko jako „matecznik sztuki” – miejsce, gdzie artyści, twórcy i fascynacji sztuki znajdują klimat i inspirację do różnorodnych działań. Wszystkie takie miejsca mają szczególną magię, głębię, malowniczość i tajemnicę. Sokołowsko jako matecznik sztuki jest na fali wzrostowej.

Części składowe „matecznika sztuki” to przede wszystkim:

- miejsca rezydencji artystów i osób związanych ze sztuką. W nich znajdują oni najlepszą przestrzeń do tworzenia. Część z nich tu mieszka na stałe. Inni przybywają po nowe impulsy kreatywne, żeby pracować w grupach, żeby obserwować działania innych. Okresowe rezydencje artystyczne są często wspierane finansowo. W Sokołowsku zamieszkują coraz liczniej: artyści plastycy, muzycy, poeci, menadżerzy kultury. W obiektach Międzynarodowego Laboratorium Kultury przebywa coraz więcej artystów na czasowej rezydencji;
- niszowe festiwale i imprezy artystyczne. Większość wydarzeń artystycznych w Sokołowsku ma charakter niszowy;
- włączanie do działań artystycznych szerokich kręgów osób, zwłaszcza młodzieży;
- uczestnictwo w działaniach artystycznych studentów szkół artystycznych i poszukujących

młodych ludzi. W Sokołowsku często pojawiają się młodzi z całego świata, w tym wielu studentów, którzy poszukują tu inspiracji twórczej.

Działania kluczowe dla rozkwitu matecznika sztuki w Sokołowsku to:

- dalsza odbudowa gmachu Grunwald i remont kinoteatru Zdrowie;
- kontynuacja festiwali odbywających się dotąd w Sokołowsku;
- dostosowanie wielu miejsc do wydarzeń plenerowych: pokazów, koncertów, spektakli;
- rozszerzanie możliwości stałej i czasowej ekspozycji dzieł sztuki;
- wspieranie wydarzeń kulturalnych o zasięgu lokalnym;
- intensywna promocja organizowanych w Sokołowsku wydarzeń kulturalnych;
- współpraca z dolnośląskimi instytucjami kulturalnymi, w tym w Wałbrzychu i Wrocławiu;
- rozszerzanie bazy noclegowej i współpraca z biurami turystycznymi w tworzeniu ofert turystycznych, których rdzeniem są wydarzenia artystyczne.

Tradycje lecznicze i działalność kulturalna w Sokołowsku mogą się powiązać synergicznie, przez rozwój artoterapii, w tym muzykoterapii, filmoterapii, teatroterapii, leczenia przez sztuki plastyczne.

Turystyka

Niewielkie Sokołowsko może proponować oferty turystyczne o różnym charakterze i rozmiarze.

Turystyka nastroju

Niepowtarzalną wartością Sokołowska jest emanujący z każdej jego części niezwykle nastroj. Charakter dawnego uzdrowiska o mikroskali, uczucie nostalgii, bogactwo form krajobrazu, tajemniczość, zmienność widokowa tworzą zjawisko nieporównywalne z innymi miejscami. Ważną rolę w kreowaniu nastroju odgrywają dawne wielkie parki sanatoryjne. Niestety, wiele dawnych

alejek jest nieczytelnych, a turyści obawiają się wchodzenia w dalsze rewiry parków. Stopniowa ich renowacja, ułatwienia dla spacerujących, odtworzenie systemu cieków i oczek wodnych oraz pokazanie zarysów dawnych pawilonów i altan parkowych zwiększyłyby liczbę spacerujących.

Turystyka poznawcza

Sokołowsko przyciąga turystów swoją historią, znaczną liczbą zabytków i tym, co obecnie się w nim dzieje. Na oznakowanej trasie turystyki poznawczej jest 31 obiektów, a nie obejmuje ona wszystkich interesujących miejsc.

Turystyka kulturalna

Bogate życie kulturalne Sokołowska przyciąga wielu amatorów. Występuje tu synergia między „matecznikiem sztuki” a turystyką.

Turystyka wędrowska

Sokołowsko to ważny punkt na wielu szlakach. Przebiega przez nie główny pieszy szlak turystyczny Sudetów im. Mieczysława Orłowicza, połączony z wieloma innymi szlakami pieszymi o różnym stopniu trudności. Otoczenie jest atrakcyjne dla miłośników nordic walking i kolarstwa górskiego. Miejscowość powinna mieć dobre połączenie z planowaną Drogą Sudecką.

Turystyka pobytowa i weekendowa

Sokołowsko staje się coraz atrakcyjniejszym miejscem krótkich pobytów wczasowych.

Miejsca spotkań i konferencji

Miejscowość jest znakomitą przestrzenią dla różnego typu spotkań: rodzinnych, przyjacielskich, biznesowych oraz konferencji i szkoleń. Barięą jest mała liczba obiektów noclegowych z odpowiednimi pomieszczeniami.

Wczasy dla dzieci i młodzieży

Spokój i odizolowanie miasteczka sprzyją wczasom dla dzieci i młodzieży, w tym zielonym szkołom.

W planowaniu rozwoju turystyki trzeba uwzględnić, że Sokołowsko ma ograniczoną pojemność dla napływu turystów.

Miasteczko rezydencjonalne

Atrakcyjny krajobraz, walory klimatyczne, spokojne położenie poza głównymi szlakami, przyjazna lokalna społeczność, wysoki poziom bezpieczeństwa, bliskość dużego miasta oferującego wiele usług czyni Sokołowsko znakomitym miejscem zamieszkania dla osób ceniących spokojne i malownicze miejsce zamieszkania, w tym prowadzących działalność na szerszym obszarze, zatrudnionych w innych rejonach aglomeracji, pracujących zdalnie, przedstawicieli wolnych zawodów oraz emerytów.

Z punktu widzenia gminy ważne jest przyciąganie ludzi zamożnych, co zwiększa wpływ z podatku PIT, a w przypadku ich działalności gospodarczej także CIT. Trzeba pamiętać jednak, że takie podejście wiąże się z ryzykiem gentryfikacji. Choć ostatnio odnotowuje się napływ mieszkańców i jednocześnie wzrost wartości nieruchomości, to trudno znaleźć to objawy tego zjawiska. Nowi mieszkańcy to często artyści, ludzie kultury, niezwykle osobowości tworzące lokalną bohemę. Warto jednak uwzględnić, że ich napływ, skutkujący zwiększoną popularnością miejsca, poprzedza przybycie ludzi bardzo zamożnych, co może go niekorzystnie odmienić i przyczynić się do rozbitcia lokalnych społeczności.

Jak się wydaje, obecnie dla większości mieszkańców wariant rozwoju Sokołowska jako miasteczka rezydencjonalnego jest najatrakcyjniejszy. Wielu jednak rozumie, że ulepszenia infrastruktury publicznej będą możliwe w kontekście innych kierunków rozwoju, których realizacji zwiększy napływ środków finansowych.

W aglomeracji i regionie

Ukryte w śródgórskiej dolinie Sokołowsko jest silnie związane z Wałbrzychem i jego aglomeracją. Tam wielu mieszkańców pracuje, wiele młodzieży uczy się, tam jest najbliższa stacja paliw. Miejska linia autobusowa i linie busowe łączące z Wałbrzychem są podstawą funkcjonowania miejscowości. Ważne jest także połączenie z Wrocławiem. W letnie weekendy kursują bezpośrednio lub z dogodną przesiadką, pociągi Kolei Dolnośląskich z Wrocławia do Mieroszowa i Meziměstí w Czechach. Potrzebny jest przystanek Sokołowsko-Kowalowa przy zjeździe do Sokołowska, którędy biegnie główny pieszy szlak sudecki. W innym okresie najlepiej dojechać do Wrocławia busem z przesiadką w Wałbrzychu. Budowana stacja Wałbrzych Centralny ułatwi przesiadki z pociągów na busy.

Sokołowsko potrzebuje Wałbrzycha, ale i Wałbrzych potrzebuje Sokołowska. To miejsce weekendowych wypadów wałbrzyszan. Ponadto Wałbrzych stara się odwrócić swój dawny wizerunek brudnego, chaotycznego miasta pogórniczego. Atutem jest jego niezwyklej górski krajobraz kulturowy, a w nim szczególnie piękne perły w mieście i w pobliżu, które mogą zmienić utarte skojarzenia. Wśród nich ważną rolę może odegrać Sokołowsko.

Współpraca międzynarodowa

Od połowy XIX w. Görbersdorf był znany w Europie lepiej niż na Dolnym Śląsku. Dzięki rozwojowi matecznika kultury Sokołowsko znów zyskało sieć powiązań międzynarodowych. Ponadto dziedzictwo niemieckie związane z nazwiskami noblisty Gerharta Hauptmanna i Tomasza Manna, a także rosyjskie i skandynawskie oraz dawne więzy z Davos to podstawa do współpracy międzynarodowej. Ważne są też codzienne relacje z Czechami.

4. Środki pobudzania rozwoju

Najważniejsze działania prowadzące do rozwoju Sokołowska to:

- podejmowanie projektów inwestycyjnych z wykorzystaniem środków pomocowych w sferze ulepszenia w infrastrukturze publicznej oraz odbudowy i renowacji dawnych obiektów, aby nadać im nową świetność w nowych rolach, w tym dawnych obiektów sanatoryjnych, pensjonatów, zabudowy mieszkaniowej, parków sanatoryjnych;
- zabieganie o środki pomocowe z różnych funduszy. Ta umiejętność jest obecnie osobną sztuką wymagającą wiedzy, kreatywności i doświadczenia;
- przeprowadzenie rewitalizacji z wykorzystaniem dostępnych w kraju mechanizmów prawnych i finansowych;
- przyciąganie inwestorów i partnerów do różnego rodzaju przedsięwzięć. Przygotowanie i promocja ofert dla wybranych typów podmiotów;
- zabieganie o utrzymanie i ulepszenie powiązań autobusowych, busowych i kolejowych;
- budowanie marki i promocja Sokołowska w ramach gminy i aglomeracji, ale również odrębnie.

5. Rozważania operacyjne

W 2016 r. zostały opisane propozycje struktur organizacyjnych, które mogłyby realizować politykę prorozwojową Sokołowska [Ossowicz, 2016]. Poniżej przywołamy rozszerzoną listę w innym ujęciu. Mogą one być przydatne w innych miejscowościach o podobnych walorach i znaczeniu w strukturze gmin.

Organizacja mieszkańców

Zacząć trzeba od wariantu działania oddolnego. Jego istotą jest zawiązanie stowarzyszenia mieszkańców. Z punktu widzenia rozwoju miejscowości organizacja taka powinna mieć dwa zasadnicze zadania. Pierwsze to przekazywanie opinii mieszkańców władzom gminy i innym

instytucjom publicznym. Drugie to inspirowanie, inicjowanie i w pewnym stopniu realizowanie przedsięwzięć zmierzających do ulepszenia i rozbudowy infrastruktury publicznej. Organizacja powinna być reprezentatywna dla lokalnej społeczności, skupiać dużą liczbę osób należących do zbiorowości o różnych interesach i tworzyć forum „ucierania” wspólnych stanowisk. Do drugiego zadania potrzebni są aktywiści, którzy wezmą na siebie prace organizacyjne.

W Sokołowsku podejmowane były próby stworzenia lokalnej sieci współpracy. Efektem jednej z nich było m.in. uporządkowanie we własnym zakresie kilkusetmetrowej alei lipowej – malowniczego ciągu spacerowego. Obecnie grupa aktywnych mieszkańców jest bliska rejestracji Stowarzyszenia Grupa Sokołowsko, która stawia sobie opisane zadania. Grupa aktywnie opiniuje działania władz i złożyła wiele wniosków w sprawie wystąpienia gminy o środki pomocowe.

Trudnością w realizacji drugiego zadania jest brak możliwości występowania o środki pomocowe na infrastrukturę publiczną bez udziału władz gminnych – infrastruktura musi znaleźć się na gruntach gminnych.

Pełnomocnik burmistrza

Odgórnym rozwiązaniem jest powołanie pełnomocnika burmistrza do realizacji i koordynacji wszystkich działań podejmowanych na obszarze miejscowości. Walorem tego rozwiązania jest istnienie stanowiska i osoby, która koncentruje się na rozwoju Sokołowska. Burmistrz nie musi przekazywać jej części uprawnień decyzyjnych. Pełnomocnik ma w konsultacji ze wszystkimi interesariuszami przygotować materiał dla władz. Powinien także zabiegać o inwestorów, na co burmistrz może nie mieć czasu.

Miejscowość taka jak Sokołowsko jest zasobem rozwojowym całej gminy i powinna być traktowana jako źródło napędu dla całej jej gospodarki, a także dla jej marki. Mimo to władzom trudno postępować z nią inaczej niż wobec innych wsi. W praktyce zarządzania wszystkie miejscowości w gminie chcą, aby je traktować wyjątkowo, co dla władzy oznacza

jednakowo. Prowadzi to do rozproszenia gminnych środków zamiast alokowania ich tam, gdzie dadzą dla niej najwięcej korzyści. Zatem radni gminni będą pytać, czemu Sokołowsko ma mieć pełnomocnika, a inne wsie nie. To samo dotyczy starań o środki pomocowe przez gminę.

Porozumienie decydujących podmiotów

Dalej idące rozwiązanie to rada złożona z reprezentantów kluczowych interesariuszy, która określałaby kierunki działań i prowadziła ich realizację poprzez swoich uczestników. W skład rady dla Sokołowska mogliby wejść sołtys oraz przedstawiciele: władz gminy, stowarzyszenia mieszkańców, spółki Sanatoria Dolnośląskie, Fundacji „In Situ”, właściciele obiektów noclegowych, a także – w razie potrzeby – Aglomeracji Wałbrzyskiej i powiatu wałbrzyskiego. Sformalizowanie takiej rady pozwoliłoby na regranting, czyli odgrywanie „przez nią roli instytucji pośredniczącej w dystrybucji części środków” na rewitalizację [Kachniarz, 2016, s. 61].

Projekt „Rewitalizacja”

W Sokołowsko użyteczna może być metoda zarządzania przez projekty w gminie. Polega na ustalaniu listy zadań, do realizacji których potrzebne są powiązane działania wielu jednostek organizacyjnych. Każdy projekt ma kierownika bez uprawnień decyzyjnych, który koordynuje te działania według przyjętego planu. Najpotrzebniejszy projekt dla opisywanej miejscowości to rewitalizacja Sokołowska oparta na funduszach pomocowych. Instrumenty do takiego projektu dostarcza Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Miałyby one duże szanse sukcesu również dzięki doświadczeniom i kadrom Wałbrzycha, który prowadzi wzorowo rewitalizację miasta. Można także rozważać wiele mniejszych projektów.

Autonomia w gminie

Rozwiązaniem odpowiadającym charakterowi Sokołowska jest nadanie mu pewnego zakresu autonomii w gminie. W wersji ograniczonej

odnosiłoby się to do rozstrzygnięć co do zagospodarowania przestrzennego i inwestycji w sferze infrastruktury publicznej. W wersji szerszej polegałoby to na wyraźnym zwiększeniu funduszu sołeckiego do rozdysponowania przez radę sołecką. Środki te powinny być proporcjonalne do przychodów budżetu z Sokołowska.

Takie rozwiązanie jest trudne przy małym budżecie gminnym. Można spodziewać się, że inne wsie także będą występowały o takie uprawnienia, wskazując, że nie tylko Sokołowsko, ale każda z nich jest szczególnie.

Budżet obywatelski

Wiele gmin wydziela część budżetu na realizację projektów zgłoszonych przez mieszkańców i po weryfikacji merytorycznej wybranych w powszechnym głosowaniu, w którym powinny być zbierane głosy „za” i „przeciw”. Możliwy jest wariant, w którym część środków przeznacza się na projekty w tym trybie w danej miejscowości.

Park kulturowy

Sokołowsko wraz z przyrodniczym otoczeniem stanowi niezwykle całość krajobrazu kulturowego. Znaczna część jego terytorium jest wpisana do rejestru zabytków. Rada Miasta i Gminy Mieroszów ma zatem podstawy, aby ustanowić na jego obszarze park kulturowy. Jest to złożenie lokalnych przepisów prawa miejscowego służących ochronie krajobrazu kulturowego, obowiązku uchwalenia planu miejscowego (taki plan już obowiązuje),

uchwalenia planu ochrony (program przedsięwzięć ochronnych) możliwości utworzenia jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem.

Co park kulturowy dałby Sokołowsku? Po pierwsze, instytucję skupiającą się na jego rewitalizacji. Po drugie, solidną platformę prawną i organizacyjną do składania wniosków o środki pomocowe (przykład sukcesu Fortecznego Parku Kulturowego w Srebrnej Górze). Koszt to utrzymanie jednostki organizacyjnej.

Prawa miejskie

Sokołowsko ma wiele cech predestynujących go do uzyskania praw miejskich: odpowiednią infrastrukturę, miejskie cechy funkcjonalno-przestrzenne, zwartą zabudowę, wykształcone centrum, ludność niemal w całości pozarolniczą. Jednak zbyt mała jest liczba ludności, a dochody budżetu gminy Sokołowsko byłyby zapewne za małe do utrzymania aparatu zarządzania. Jednak wraz ze wzrostem ludności i dochodów budżetowych wariant samodzielności miejscowości powinien zostać w sferze rozważań. Specyficzne potrzeby Sokołowska i odróżnianie się od miasta Mieroszów i innych części gminy powodują, że jego suwerenność byłaby istotnym bodźcem prorozwojowym.

W Sokołowsku jeszcze trudno mówić o spójnym modelu zarządzania. Przebiega tu jednak wiele procesów prowadzących do stopniowego rozwoju i znalezienia nowej świetności. Miasteczko zbiera siły, żeby doprowadzić do integracji działań.

Bibliografia

- Kachniarz M. [2016], *Model Local Governance dla Sokołowska*, w: K. Uczkiewicz, M. Belof, P.J. Fereński (red.), *Mikropolis Sokołowsko*, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Ośrodek Współpracy Polsko-Czesko-Słowackiej, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 58–62.
- Leszko Z. [2014], *Zapomniana perła Dolnego Śląska Sokołowsko w latach 1945–1989*, Warszawska Firma Wydawnicza, Warszawa.
- Ossowicz T. [2016], *Sokołowsko przyszłość*, w: K. Uczkiewicz, M. Belof, P.J. Fereński. (red.), *Mikropolis Sokołowsko*, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Ośrodek Współpracy Polsko-Czesko-Słowackiej, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 47–51.
- Ossowicz T. [2015], *Sokołowsko*, „Przegląd Urbanistyczny”, t. 9.
- Wasyluk G. [2016], *Sokołowsko – jakie ma być i jak to osiągnąć*, w: K. Uczkiewicz, M. Belof, P.J. Fereński (red.), *Mikropolis Sokołowsko*, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Ośrodek Współpracy Polsko-Czesko-Słowackiej, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 69–79.

Emilia Kopeć

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Univerzita Adama Mickiewicze v Poznani

Kinga Kowalska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Vratislavská ekonomická univerzita

13.

Nowoczesne oblicze uzdrowiska na przykładzie wsi Gorzanów

Moderní tvář lázní, na příkladu obce Gorzanów

Miejscowości uzdrowiskowe działają dziś w sposób odmienny do tego sprzed 100 czy 200 lat. Zmieniło się również podejście kuracjuszy do sanatoriów – korzystają z nich nie tylko, gdy jest to konieczne, ale także coraz częściej profilaktycznie i wypoczynkowo. Wiele miejscowości w Polsce utraciło prawny status uzdrowiska, ale wiele z nich posiada podobne zasoby i walory, dzięki czemu mogą skutecznie konkurować z uzdrowiskami statutowymi, poprzez stworzenie odpowiedniej oferty i wyjście poza utarty schemat leczenia uzdrowiskowego.

Przykładem takiej miejscowości jest Gorzanów, w którym w 2. połowie XIX w. odkryto źródła wody mineralnej. W latach 70. XX w. planowano tutaj wielkopowierzchniową rozlewnię wód mineralnych, jednak założeń nie udało się zrealizować. Obecnie wykorzystywane są tylko pojedyncze źródła, a woda dystrybuowana jest na terenie województw opolskiego i dolnośląskiego. Dodatkowym atutem Gorzanowa jest zespół

Lázeňská místa dnes fungují jiným způsobem než před sto nebo dvě stě lety. Změnil se také přístup pacientů k sanatoriím – využívají je nejen, kdy je to nutné, ale také stále častěji jako preventivní a rekreační aktivitu. Mnoho míst v Polsku přišlo o lázeňský statut, ale mnoho z nich má podobné zdroje a hodnoty, díky nimž mohou účinně konkurovat s lázeňskými komplexy vytvářením odpovídající nabídky a rozšířením obvyklého schématu lázeňské léčby.

Príkladem takového miesta je Gorzanów, kde byly ve druhé polovině 19. století objeveny prameny minerálních vod. V 70. letech minulého století zde byla plánována výstavba velkoplošné stáčírny minerálních vod, ale plány se nakonec nepodařilo zrealizovat. V současné době se používají pouze jednotlivé prameny a voda se distribuuje na území Opolského a Dolnoslezského vojvodství. Další výhodou Gorzanowa je zámecký komplex,

pałacowy tworzący jeden z najcenniejszych i największych zabytkowych zespołów obiektów Kotliny Kłodzkiej. Powołana do życia Fundacja Pałac Gorzanów próbuje dokonać rewitalizacji kompleksu, aktywnie też promuje miejscowość poprzez organizację festiwalu oraz działalność teatralną, wystawienniczą oraz edukacyjną. Wielowymiarowy charakter Gorzanowa stał się atutem w promowaniu miejscowości, której walory rekreacyjno-wypoczynkowe oparte na wykorzystaniu źródeł mineralnych są coraz szerzej znane i doceniane.

który tworzy jeden z najcenniejszych a největších historických objektů v Kladské Kotlině. Nadace zámku Gorzanów, se snaží komplex revitalizovat a aktivně propaguje místo prostřednictvím pořádání festivalů, divadel, výstav a vzdělávacích aktivit. Víceúrovňový charakter Gorzanova se stal přínosem pro propagaci obce, jejíž léčebné a rekreační hodnoty založené na využívání minerálních pramenů jsou stále populárnější.

Powszechnie wiadomo, że miano uzdrowiska w wielu mniejszych miastach jest motorem napędowym rozwoju gospodarczego i społeczno-kulturowego. Przykładami są Kudowa-Zdrój czy Łądek-Zdrój, których już same nazwy wskazują na ich uzdrowiskowy charakter i które pełnią tę funkcję nieprzerwanie od dziesięcioleci. Jednakże nie brakuje miejscowości, które pomimo cennych zasobów nie cieszą się dużą popularnością, w tym również takich, które utraciły prawny status uzdrowiska [Ustawa, 2005] i obecnie działają w sposób odmienny od tego sprzed 100 czy 200 lat. Próbuje one wykorzystywać istniejący potencjał naturalny i kulturowy do realizacji swoich celów – promocji miasta i lokalnych produktów oraz do podkreślenia znaczenia lokalnej tożsamości, a przede wszystkim do zmiany dotychczasowych tendencji w sferze turystyki poprzez zainteresowanie nowych grup uzdrowiskiem. Prowadzi to do odmiennego, nowego sposobu postrzegania funkcji uzdrowiskowej. Obecnie kuracjusze wybierają pobyt w uzdrowisku już nie tylko w przypadkach koniecznych, a również profilaktycznie, co pozwala na wzbogacenie oferty uzdrowiska i wyjście poza schemat sanatorium.

Do doskonałym przykładem ilustrującym wspomniane zjawiska jest Gorzanów – wieś położona w powiecie kłodzkim, w gminie Bystrzyca Kłodzka, stanowiąca niemal geograficzne centrum Kotliny Kłodzkiej. Oprócz wartości turystycznych – bliskości malowniczego pasma górskiego Sudetów

i korzystnej lokalizacji w sąsiedztwie wielu znanych uzdrowisk – Gorzanów ma także niezwykłą historię źródeł wód mineralnych.

Początki tej pierwotnie czeskiej osady sięgają XII w. Pełniła ona wtedy funkcję grodu obronnego. Przed 1348 r. miejscowość przeniesiono na prawa niemieckie, a rozgłos zyskała w XIX w. jako miejsce o znaczących walorach rekreacyjno-wypoczynkowych [Fundacja Pałac Gorzanów, 2018], bowiem w 2. połowie XIX w. odkryto tu źródła wody mineralnej (kwaśne i siarczane) o wyjątkowym na skalę kraju charakterze [Duma, <http://tmg.bystrzyca.pl/>]. Każde z kilkunastu źródeł o zróżnicowanym stopniu mineralizacji należy do grupy źródeł artezyjskich. Takie ułożenie wód mineralnych jest szczególnie korzystne dla jakości wody butelkowanej – dzięki naturalnemu ciśnieniu hydrostatycznemu (o wartości ponad 2 atmosfer) woda wypływa samoczynnie z głębi złoża, nie naruszając jego struktury [<http://mineral.pl/>]. Przedsiębiorczy ród Herbersteinów, właściciele tamtejszych ziem od XVI w., dostrzegł te zalety i już od 1895 r. działała tu rozlewnia wody mineralnej Weber-Quelle (obecnie Cyranka). Wody gorzanowskie były cenione ze względu na bogatą zawartość składników mineralnych, takich jak wapń, magnez, potas czy sód, oraz z uwagi na optymalne walory smakowe [Duma, <http://tmg.bystrzyca.pl/>]. W tamtych czasach Gorzanów zyskał nawet miano statutowego pruskiego uzdrowiska [<https://de.wikipedia.org/wiki/Gorzanów>].

Badania nad geologicznymi uwarunkowaniami położenia wód mineralnych na ziemi kłodzkiej miały miejsce krótko po ich odkryciu w XIX w., jednak głównie w obrębie tzw. starych uzdrowisk, jak Łądek-Zdrój czy Duszniki-Zdrój. Dopiero w zeszłym stuleciu pogłębiono badania, prowadząc je w mniej znanych miejscowościach, w sposób bardziej szczegółowy, z uwzględnieniem obserwacji hydrogeologicznych, a także odwiertów – w Gorzanowie miały one miejsce w latach 1966–1967. Wyniki tych prac pozwoliły ponownie uznać wody pochodzące ze źródeł z obrębu Gorzanowa za lecznicze [Kiełczawa, 2000]. Chcąc wykorzystać ten potencjał, w latach 70. XX w. planowano budowę wielkopowierzchniowej rozlewni wód mineralnych na skalę europejską, która miałaby stanowić część Zespołu Uzdrowisk Kłodzkich w Polanicy-Zdroju. Niestety, kryzys ekonomiczny, jaki dotknął Polskę w latach 80., zniweczył te wielkoskalowe plany i już nigdy do nich nie powrócono [<http://mineral.pl/>].

Według najnowszej wiedzy w Gorzanowie wykorzystywanych jest tylko pięć źródeł (dane na 2019 r.) z wodami o charakterze nisko-, średnio- i wysokomineralizowanym [Obwieszczenie GIS, 2019]. Na skalę przemysłową eksploatowane są one poprzez dwa zakłady – Cyranka oraz Mineral. Wody są butelkowane i sprzedawane w swojej naturalnej formie (bez uzdatniania) oraz jako woda gazowana z dodatkiem dwutlenku węgla, stanowią także bazę dla napojów smakowych [<http://cyranka.pl/>]. Dystrybuowane są do okolicznych miejscowości województwa dolnośląskiego i opolskiego, m.in. do Bystrzycy Kłodzkiej, Kłodzka, Nowej Rudy, Ząbkowic Śląskich, Lubina, Jawora, Trzebnicy, Wrocławia, Oławy, Opola czy Brzegu. Trafiają również do Zabrza, Warszawy, Kolna i Białegostoku [<http://mineral.pl/>].

Poza złożami wód mineralnych kolejnym atutem miejscowości jest znajdujący się w niej pałac, który wraz z otoczeniem tworzy jeden z najcenniejszych i największych zespołów obiektów zabytkowych Kotliny Kłodzkiej. Pierwszy zamek powstał w średniowieczu, około 1340 r. i był zlokalizowany na północ od obecnie istniejącej budowli [Brygier, Dudziak, 2010]. Do jego zburzenia doszło w latach 1460–1470, ale nie ma pewności co do dokładnych okoliczności tego zdarzenia. Budowę nowego pałacu w obecnej lokalizacji rozpoczęto po 1554 r. XVI-wieczne,

pierwotnie renesansowe założenie rozbudowano do obecnych rozmiarów w latach 1653–1657 oraz zbarokizowano (manieryzm), modernizując bryłę i wnętrza. Przez kolejne lata pałac był odnawiany i remontowany. Prace te przekształciły go w perłę architektoniczną dolnośląskich ziem. Dzięki uruchomieniu w 1875 r. linii kolejowej na trasie Kłodzko – Międzyzlesie, urokliwemu położeniu, źródłom wody mineralnej, którą zarówno pito, jak i wykorzystywano do kąpeli parowych, oraz potężnemu kompleksowi pałacowo-parkowemu Gorzanów nabrał letniskowego charakteru i był chętnie odwiedzany przez turystów – we wsi funkcjonowały aż trzy gospody przeznaczone głównie do ich obsługi. Po II wojnie światowej obiekt został znacjonalizowany przez władze polskie (zakwaterowano w nim przesiedleńców), a następnie porzucony w latach 60. XX w. Od tego czasu ulegał stopniowemu, acz systematycznemu niszczeniu. Od lat 90. trafiał w ręce kilku prywatnych właścicieli, niezaangażowanych w poprawę jego stanu i utrzymanie. Obecny właściciel, Marek Haisig, podjął decyzję o powołaniu do życia Fundacji Pałac Gorzanów, a następnie w listopadzie 2012 r. wykupił obiekt [Fundacja Pałac Gorzanów, 2018]. Od tego czasu instytucja pręźnie i nieustannie działa w celu podniesienia budynku z ruiny, odkrycia i zaprezentowania jego wszystkich architektonicznych zalet, takich jak oryginalne malarstwo naścienne i sztukaterie czy 2000 m² polichromii na XVII-wiecznych stropach [Radio Wrocław, 2018]. Dzięki dofinansowaniu prac renowacyjnych pałac odzyskuje dawną świetność i sławę, stając się unikatową przestrzenią do propagowania kultury i gorzanowskich tradycji. Fundacja promuje Gorzanów i okolice przez bogatą działalność koncertową, teatralną, wystawienniczą i edukacyjną. Od 2018 r. na terenie pałacu organizowany jest letni, muzyczno-teatralny Hultaj Festiwal. Szczególny nacisk kładzie się na odtworzenie pałacowego teatru zawodowego, który działał w XIX w. i przyciągał do miejscowości rzeszę letników. I dziś można poczuć się jak jeden z nich – fundacja udostępnia gościom niektóre komnaty pałacowe oraz prowadzi działalność gastronomiczną. Dodatkowo w ramach działania euroregionu Glacensis fundacja otrzymuje wsparcie finansowe i współpracuje z czeską miejscowością Jiczyn – w planach jest otwarcie multimedialnego muzeum przedstawiającego historię tych ziem¹.

Fot. 1. Widok z dziedzińca pałacu w Gorzanowie na Wieżę zegarową

Autorka fotografii: Żaneta Wańczyk.

Fot. 2. Bogato zdobione sufity w pałacowych korytarzach

Autorka fotografii: Żaneta Wańczyk.

Wielowymiarowy charakter Gorzanowa wpłynął na promocję miejsca i regionu, kreując go nie tylko jako obszar uzdrowiskowy, ale także bliski kulturze. Miejscowość ceniona była od dawna z uwagi na wybitne walory rekreacyjno-wypoczynkowe [<http://tmg.bystrzyca.pl>], a popularność zyskała głównie dzięki wykorzystywaniu lokalnych źródeł mineralnych. Zapomniany potencjał miejsca należy reaktywować w taki sposób, aby budowana popularność Gorzanowa ponownie odwoływała się do istniejących tradycji wykorzystania wód

mineralnych, dzięki którym można na nowo zdefiniować rolę uzdrowiska. Przy współpracy samorządu, przez odpowiedni marketing i promocję leczniczych właściwości wód, możliwe byłoby utworzenie nowoczesnego zdrojowiska, którego produkty można byłoby smakować także w domowym zaciszu, nie będąc bezpośrednio na miejscu. Utworzenie ogólnokrajowej dystrybucji mineralnej wody leczniczej jest tylko jednym z pomysłów, oby możliwym do zrealizowania w niedalekiej przyszłości.

Przypisy

¹ Na podstawie rozmowy przeprowadzonej 9.09.2020 z Żanetą Wańczyk, wolontariuszką Hultaj Festiwalu oraz Fundacji Pałac Gorzanów.

Bibliografia

Brygier W., Dudziak T. [2010], *Ziemia Kłodzka*, 2010, Oficyna Wydawnicza Rewasz, Pruszków.

Kiełczawa B. [2000], *Zmienność mineralizacji wód górnokredowych Gorzanowa*, „Przegląd Geologiczny” vol. 48, nr 12.

Obwieszczenie GIS [2019], Obwieszczenie Głównego Inspektora Sanitarnego z dnia 19 grudnia 2019 r. w sprawie ogłoszenia wykazu wód uznanych jako naturalne wody mineralne [Dz.Urz.MZ.2019.106 z dnia 2019.12.20].

Źródła internetowe

<https://de.wikipedia.org/wiki/Gorzanów>. [dostęp: 25.11.2020]

<http://mineral.pl/>. [dostęp: 26.11.2020]

<http://cyranka.pl/>. [dostęp: 30.11.2020]

<http://tmg.bystrzyca.pl/>. [dostęp: 29.11.2020]

<http://palacgorzanow.pl/>. [dostęp: 25.11.2020]

Radio Wrocław [2018], *Pałac Gorzanów – wyjątkowa perła architektury zyskuje dawny blask*, <https://www.youtube.com/watch?v=OvYF-C3iOkw>. [dostęp: 26.11.2020]

Pavel Roubínek

Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Katedra geografii
Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra geografie

Možnosti rozvoje sektoru lázeňství s využitím principů meziobecní spolupráce

14.

Možnosti rozvoje sektoru uzdraviskového z wykorzystaniem zasad współpracy międzygminnej

Współpraca międzygminna to dynamiczne zjawisko, funkcjonujące we wszystkich krajach europejskich, a regulacje prawne dotyczące współpracy są zwykle oparte na tradycjach poszczególnych państw i możliwościach lokalnych struktur politycznych. Republika Czeska charakteryzuje się bardzo rozdrobnioną strukturą gminną – 80% stanowią gminy wiejskie (do 1000 mieszkańców). Taka sytuacja generuje poważne problemy, bowiem niektóre mniejsze gminy nie są w stanie wygenerować wystarczających wpływów z podatków na to, aby zapewnić świadczenie wielu usług. Problematyczne mogą być również niewystarczające zasoby kadrowe, które umożliwiłyby gminom realizację bardziej wymagających projektów.

Możliwe są dwa sposoby działania gmin: fuzja administracyjna (np. jak w Skandynawii) oraz zawiązanie współpracy międzygminnej (np. jak we Francji). W Czechach prawo daje możliwość powołania tzw. OSD – Dobrowolnych Zrzeszeń

Meziobecní spolupráce je dynamický fenomén, který funguje ve všech evropských zemích, a právní úprava spolupráce obvykle vychází z tradic jednotlivých zemí a možností místních politických struktur. Česká republika se vyznačuje velmi roztržštěnou obecní strukturou – 80% tvoří venkovské obce (do 1000 obyvatel). Tato situace způsobuje vážné problémy, protože některé menší obce nejsou schopny generovat dostatečné daňové příjmy, aby mohly poskytovat řadu služeb. Problémem mohou být i nedostatečné lidské zdroje, které by obcím umožnily realizovat náročnější projekty.

Obce mohou jednat dvěma způsoby: administrativním sloučením (např. jako ve Skandinávii) a vytvořením meziobecní spolupráce (např. jako ve Francii). V České republice zákon umožňuje zakládat tzv. DSO – dobrovolné svazky obcí, jejichž cíle jsou v zákoně

Gmin, których cele definiowane są w ustawie dość szeroko. Przepisy pozwalają gminom powoływać spółki kapitałowe w celu wykonywania poszczególnych zadań.

W Republice Czeskiej częstym przypadkiem jest zawiązywanie partnerstwa odległych od siebie gmin, ale np. dzielących wspólny problem lub dominujący w gminie temat. Specyficznym typem partnerstwa jest współpraca uzdravisk (gmin) w ramach Stowarzyszenia Uzdravisk Republiky Czeskiej, którego misją jest czynny udział w tworzeniu warunków i narzędzi do rewitalizacji zabytków i infrastruktury uzdraviskowej wpływającej na rozwój tych miejscowości. Stowarzyszenie Uzdravisk Republiky Czeskiej pomaga we współpracy samorządów gmin uzdraviskowych z państwem, gminami sąsiednimi, obywatelami, organizacjami i innymi stowarzyszeniami uzdraviskowymi oraz we współpracy na poziomie międzynarodowym. Przykładem dobrych praktyk w tej dziedzinie jest wsparcie organizacyjne w Kraju Karlowarskim. Miejscowości uzdraviskowe tego regionu posiadają wspólną strategię rozwoju, a na poziomie regionalnym utworzono wydział zajmujący się działalnością doradczą dla tych miejscowości.

vymezeny poměrně široce. Zákon umožňuje obcím zakládat kapitálové společnosti za účelem plnění konkrétních úkolů.

V České republice je běžné, že vznikají partnerství obcí, které jsou od sebe vzdálené, ale mají společný problém nebo dominantní téma v obci. Specifickým typem partnerství je spolupráce lázní (obcí) v rámci Sdružení lázní ČR, jehož posláním je aktivně se podílet na vytváření podmínek a nástrojů pro revitalizaci lázeňských památek a infrastruktury ovlivňující rozvoj těchto lokalit. Sdružení lázní České republiky napomáhá spolupráci samosprávných lázeňských obcí se státem, sousedními obcemi, občany, organizacemi a dalšími lázeňskými svazy a také spolupráci na mezinárodní úrovni. Příkladem osvědčených postupů v této oblasti je organizační podpora v Karlovarském kraji. Lázeňská města v tomto regionu mají společnou strategii rozvoje a na regionální úrovni byl zřízen odbor, který těmto městům poskytuje poradenství.

1. Úvod

Meziobecní spolupráce je dynamický fenomén, který si v současné době zaslouží pozornost. Funguje prakticky ve všech evropských státech a právní úpravy zpravidla vycházejí z tradic jednotlivých států a možností struktur lokální politiky. Lze tedy i proto napsat, že nenalezneme dva státní celky se stejnou lokální strukturou a mírou meziobecní spolupráce. Mezi významné faktory vzniku a následného rozvoje meziobecní spolupráce patří zejména povaha sídelní struktury.

A právě rozdrobená municipální struktura České republiky je klíčová pro velký počet venkovských obcí (obce do 1 000 obyvatel), kterých je v současné době 80% z 6 250 obcí v ČR a představují tak primární objekt zkoumání problematiky meziobecní spolupráce. Na sídelní rozdrobenost a velký počet

malých obcí se někteří autoři dívají s despektem, upozorňují zejména na problém veřejné správy, kdy malé obce nejsou schopny vytvářet dostatečné daňové příjmy a nemají takový rozsah rozpočtu, aby mohli zajistit řadu služeb [Galvasová, 2009a]. Mezi další problémy fungování veřejné správy vyplývající ze sídelní roztržitosti, jsou uváděny nedostatečné organizační a lidské zdroje, které by obcím dovolily uskutečnit náročnější projekty (Vajdová 2006) či atraktivnost větších obcí pro soukromé investory [Illner, 2011]. Iva Galvasová naopak jako výhody venkovských obcí uvádí kvalitní životní prostředí, bezpečnost a klid, dobré mezilidské vztahy a kvalitní péče o venkovský prostor [Galvasová, 2009b].

Proto je do jisté míry paradoxem, že právě v České republice, která má jednu z nejvíce rozdrobených municipálních sídelních struktur v Evropě, je v mnoha ohledech fenomén meziobecní spolupráce

v porovnání s možnostmi meziobecní spolupráce v (nejen) západní Evropě v plenkách. Mimo západní Evropu například Slovensko a tamní praxe společných obecních úřadů, což legislativa České republiky vůbec nezná [Čmejrek, Čopík, 2010]. Příkladem rozvinuté meziobecní spolupráce je také Francie, která má rovněž rozdrobenou sídelní strukturu a opatření prováděná s cílem snížit počet obcí se setkala s nelibostí obyvatel a nepřinesla očekávané výsledky. Proto bylo upřednostněno vytváření meziobecních seskupení, která zajišťují veřejné služby, spravují veřejná zařízení a připravují rozvojové plány.

Není proto náhodou, že nejnovější studie Ministerstva vnitra České republiky pro novou podobu meziobecní spolupráce, bere za vzor a určitou inspiraci právě meziobecní spolupráci ve Francii. Ve studii se mimo jiné uvádí: *Francouzské zkušenosti jsou velmi vhodné pro náš stát, neboť i oproti celoevropskému trendu snižovat počet obcí, se francouzská veřejná správa snaží o jejich zachování. Zákonnými normami jsou zde obce vedeny k zakládání jedno – či víceúčelových sdružení. Jedná se o dobrovolnou formu spolupráce, při které není vytvářen nátlak zákonem* [Ministerstvo vnitra ČR, 200]. Francie je tak zvolena nejen z důvodu fragmentované sídelní struktury a vysokého počtu malých obcí, ale výborně také slouží jako příklad meziobecní spolupráce jakožto možné alternativy k direktivnímu slučování obcí.

2. Vývojové tendence meziobecní spolupráce

V rámci procesu decentralizace úkolů ze strany státu postupně narůstají agendy vykonávané obcemi. To vyvolává zvýšené požadavky na znalosti zaměstnanců obcí a tlak na profesionalizaci výkonu správy. Projevuje se snaha o posílení ekonomické stability obcí, kumulace zdrojů pro financování důležitých rozvojových projektů. Růst nákladů spojených se zajištěním služeb ze strany obcí formuje různé druhy meziobecní spolupráce.

Možné jsou v zásadě dvě cesty: buď administrativní slučování, municipalizace, což vyvolává ztrátu zájmu

obyvatel účastnit se na rozvoji obce. Proti tomuto řešení stojí podpora meziobecní spolupráce.

Při založení Československa v roce 1918 existovalo obcí více než 11 tisíc a v podstatě stejná situace byla také v roce 1948. Poté však došlo k výrazné redukci počtu obcí, resp. k jejich násilnému administrativnímu slučování po vzoru vývoje v ostatních zemích. Tyto tendence se nejvýrazněji prosadily především v 70. a 80. letech. Sídelní struktura (resp. podíl nejmenších obcí) je přitom na území Česka diferencovaná, ovlivněná jak fyzicko-geografickými faktory, tak například důsledky historických změn.

Obě varianty mají v Evropě své zastánce i příklady států, které se jednou z cest vydaly. Procesem slučování obcí prošly zejména skandinávské státy (např. Švédsko, Dánsko), státy s protestantskou tradicí, naopak státy se silnou lokální identitou jako Francie či Itálie se vydaly cestou spolupráce obcí.

Oba koncepty našly také v Česku své zastánce. Např. Hampl a Müller volají spíše po slučování obcí, přičemž za hlavní argumenty označují principy ekonomické a organizační racionality.

Druhým konceptem je možnost spolupráce obcí, což se v českých podmínkách jeví jako proces, který má větší naději na úspěšnou realizaci. Také české obce prostřednictvím Svazu měst a obcí České republiky dlouhodobě deklarují, že před slučování obcí preferují spíše meziobecní spolupráci.

Významným krokem, který zakotvil možnost obcí sdružovat se pro zajištění daného účelu, byla ratifikace *Evropské charty místní správy* v roce 1999. Klíčový je především čl. 10 Právo místních společenství na sdružování:

Místní společenství mají právo při výkonu svých pravomocí spolupracovat a v mezích zákona se k plnění úkolů společného zájmu sdružovat s jinými místními společenstvími.

Tab. 1. Sídelní struktura v České republice k 31.12.2019

	celkem	venkov = obce s méně než 3000 obyvateli					města = obce se 3000 a více obyvateli					
		méně než 200 obyv.	méně než 500 obyv.	méně než 1 000 obyv.	méně než 2 000 obyv.	méně než 3 000 obyv.	3 000 a více obyv.	5 000 a více obyv.	10 000 a více obyv.	20 000 a více obyv.	50 000 a více obyv.	100 000 a více obyv.
Česká republika	6 258	1 413	3 407	4 775	5 552	5 804	454	276	129	61	18	6
Hlavní město Praha	1	–	–	–	–	–	1	1	1	1	1	1
Středočeský kraj	1 144	221	593	872	1 026	1 069	75	41	20	5	1	–
Jihočeský kraj	624	230	436	521	571	591	33	21	7	5	1	–
Plzeňský kraj	501	160	330	406	457	472	29	17	6	2	1	1
Karlovarský kraj	134	16	58	92	108	117	17	11	7	3	–	–
Ústecký kraj	354	46	171	257	302	318	36	25	17	7	2	–
Liberecký kraj	215	27	92	152	183	193	22	15	5	3	1	1
Královéhradecký kraj	448	96	268	369	404	420	28	22	8	2	1	–
Pardubický kraj	451	103	276	368	415	425	26	17	7	2	1	–
Kraj Vysočina	704	329	538	637	673	679	25	17	8	4	1	–
Jihomoravský kraj	673	109	298	478	587	621	52	25	10	6	1	1
Olomoucký kraj	402	43	173	283	356	378	24	13	9	4	1	1
Zlínský kraj	307	19	105	198	252	278	29	18	9	5	1	–
Moravskoslezský kraj	300	14	69	142	218	243	57	33	15	12	5	1

Zdroj: Český statistický úřad 2020.

3. Dobrovolné svazky obcí (DSO) a spolupráce obcí jako cesta k efektivnímu výkonu veřejné správy v území v ČR i Evropě

Zákon České národní rady č. 302/1992 Sb. již umožnil zakládat DSO (dle §§ 20a, 20b), ale DSO měl v tehdejší době taxativně vymezen okruh možných

činností (např. školství, zdravotnictví, kultura apod.). Nový zákon č. 128/2000 Sb., o obcích přinesl pozitivní změnu v podobě rozšíření právní úpravy DSO, zejména z hlediska jejich smluvního základu. **V zákonu o obcích je činnost DSO definována velmi široce, jako: „ochrana a prosazování společných zájmů“ a majetek vložený obcí do DSO zůstává i nadále ve vlastnictví obce.** Jedná se o právnickou osobu veřejného práva, **veřejnoprávní korporaci.**

Právní forma DSO, bez ohledu na to, jak jsou formálně pojmenovány, představuje vyhovující základ pro spolupráci v samostatné působnosti obcí, pokud nejde o povinné úkoly samospráv. Bylo by však možné uvažovat o dalším rozšíření právní úpravy smluvního základu této spolupráce.

Legislativně-právní podmínky umožňují obcím samosprávám zakládat právnické osoby (či kapitálově vstupovat do podniků soukromého práva) pro plnění svých úkolů. Problematika meziobecní spolupráce je právně ošetřena minimálně v zákonu o obcích (příkladem je Slovensko), u Saska a Bavorska je to zákon o spolupráci obcí a v případě Francie se jedná o řadu zákonů regulujících vytváření různých typů společenství obcí.

Forma sdružení obecních samospráv k společnému zajištění výkonu veřejné správy na daném území

má buď volnější formu – např. smlouva na zřízení společného obecního úřadu (viz Slovensko), nebo se jedná o typ účelového svazu – Správní společenství (Bavorsko), Správní svazek (Sasko), kdy obce zakládají veřejnoprávní subjekt a na ten delegují plnění některých svých úkolů. Obce zůstávají nositeli svých práv a povinností a samy přijímají rozhodnutí.

Francouzské pojetí vytváření různých typů společenství obcí k plnění úkolů obcí v samostatné působnosti představuje způsob jak vytvořit systémové podmínky pro řádný výkon veřejné správy obcemi samosprávami, aniž by bylo nezbytné provádět integraci obcí. Zde zákon ukládá obcím (podle typu společenství) rozsah povinného sdružení působností (úkolů) obcí, které obce ze zákona převádějí na dané společenství.

Obr. 1. Dobrovolné svazky obcí zapojené do projektu SMOČR „Centra společných služeb“

Zdroj: Svaz měst a obcí České republiky.

4. Projekt Centra společných služeb Svazu měst a obcí ČR

V letech 2016–2020 realizoval SMOČR projekt „Posilování administrativní kapacity obcí na bázi meziobecní spolupráce“. Ten velmi přispěl k rozvoji DSO v různých regionech České republiky. Projekt byl zaměřen na podporu vytváření a fungování tzv. Center společných služeb obcí (CSS).

V rámci těchto CSS jsou poskytovány služby v oblasti veřejné správy s důrazem na samosprávné kompetence, ale i v přenesené působnosti s cílem zajistit efektivnější poskytování veřejných služeb občanům. Je prověřována možnost přenosu a výkonu některých kompetencí v oblasti výkonu veřejné správy v samostatné i přenesené (státní) působnosti na DSO.

Hlavními partnery projektu v území, v rámci kterých vznikly CSS, jsou DSO. Celkově se do projektu zapojilo 83 DSO pokrývajících územně celou ČR.

Hlavním cílem projektu bylo prostřednictvím vytvoření CSS dosáhnout:

- zkvalitnění a zefektivnění výkonu veřejné správy a veřejných služeb poskytovaných v rámci samostatné, příp. přenesené působnosti obcí, prostřednictvím rozšíření služeb poskytovaných občanům zapojených obcí,
- zajištění rovnoprávnějšího přístupu občanů k poskytovaným veřejným službám,
- zlepšení informovanosti občanů o poskytovaných veřejných službách,
- zvýšení dostupnosti a kvality poskytovaných veřejných služeb pro občany,
- přenos znalostí a vytvoření a/nebo rozšíření znalostní a zkušenostní báze zaměstnanců DSO a ověřit tak funkčnost navrženého modelového řešení, které povede ke zvýšení odbornosti a optimalizaci administrativní kapacity obcí na bázi meziobecní spolupráce.

5. Spolupráce obcí mezi sebou i s dalšími subjekty (lázněmi)

Obce mohou spolupracovat s dalšími subjekty i na základě dalších ustanovení soukromého práva. Obecné ustanovení občanského práva je možné využít při sdružování s dalšími subjekty [Zákon, 2000].

Zákon umožňuje spolupráci rovněž formou účasti územní samosprávy v právníce osobě založené dle obchodního práva (obchodní společnosti, družstva), je možné zakládat, účastnit se na činnosti různých forem neziskových organizací (pro účely spolupráce a koordinace aktivit bývá využívána zvláště forma obecně prospěšné společnosti).

Příkladem je zakládání místních akčních skupin (MAS), které mají často charakter o.p.s. Vedle zástupců veřejné správy (především obcí), se na činnosti podílejí další aktéři – představitelé občanské společnosti (občanská sdružení), environmentálně a sociálně zaměřené nestátní neziskové organizace (NNO), představitelé místní podnikatelské sféry, zájmové svazy apod.

V České republice je poměrně častým jevem, že spolupracují obce či města, která spolu sice nesdílejí geografickou blízkost v rámci konkrétního svazu či mikroregionu, ale které něco konkrétního spojuje i při větší vzájemné vzdálenosti. Často bývá partnerství mezi obcemi stejného názvu v rámci republiky (např. Dolany, Babice apod.). Spojující je ovšem kromě jména i obdobná problematika nebo téma, které té či oné obci dominuje. Spolupracují historická sídla, sídla s památkami UNESCO apod. Specifickým typem partnerství je spolupráce lázeňských míst (obcí).

Sdružení lázeňských míst České republiky je dobrovolnou zájmovou nestranickou a nevládní organizací lázeňských měst a obcí v ČR, na jejichž území se nacházejí i lázeňská zařízení a mají schválený statut lázní. Členové sdružení považují lázeňství za významnou činnost ve své obci či městě, která má význam pro rozvoj nejen svého místa a regionu, ale i ČR. Posláním sdružení je aktivně přispívat k vytváření podmínek a nástrojů pro regeneraci a rozvoj lázeňství a lázeňských míst,

zejména ke zlepšování stavu a rozvoji lázeňské a městské infrastruktury, obnovy lázeňských památek a k rozvoji českého lázeňství a českých lázeňských města a obcí. Pro dosažení vytyčených cílů usiluje sdružení o spolupráci mezi státem, obcemi a občany, lázeňskými organizacemi a sdruženími, ale i o spolupráci na mezinárodní úrovni. Zajisté ne druhořadým cílem sdružení je prezentovat a spolupracovat při prezentaci českých lázeňských míst jako unikátních cílů pro návštěvníky hledající nejen lázeňskou péči, ale i velice zajímavé turistické cíle. Členská základna je dostupná na webu [<https://jedemedolazni.cz/sdruzeni-lazenskych-mist/clenska-zakladna.html>]. Sídlo sdružení je v Třeboni, předsedou je Jan Kuchař, starosta města Františkovy Lázně.

6. Proč by lázně a lázeňské obce měly postupovat společně? (Charbuský 2010)

Specifikem českého lázeňství je vymezení zvláštního statutu lázeňských míst v lázeňském zákoně č. 164/2001 Sb. Ten svým zaměřením oprávněně evokuje potřebu úzké vzájemné spolupráce. Mimo jiné i proto, že lázeňští hosté se stávají dočasnými obyvateli obce či města a z ryze hospodářského hlediska představují koupěschopnou poptávku. Zhruba polovina našich léčebných lázní se nachází v lázeňských místech s podprůměrným počtem obyvatel. Tudíž nepřekvapuje, že počet jejich klientů potenciálně i reálně představuje značné procento osob v daném místě.

Například v Poděbradech tvoří lůžková kapacita lázní přibližně 7,5% počtu obyvatel, v Třeboni je to více než 12%, v Luhačovicích téměř 35% a ve dvou případech (Lázně Libverda a Karlova Studánka) dokonce převyšuje počet obyvatel lázeňského místa. Za zmíněné situace by pojičkem mezi obcemi a příslušnými lázněmi měly být společné blízké cíle, tzn. zajistit spokojený a efektivní pobyt »spotřebitele« lázeňské péče – lázeňského hosta.

Dotazníkové šetření, uskutečněné pracovníky Fakulty Ekonomicko-správní Univerzity Pardubice, přestože bylo realizováno již v roce 2009, ukázalo zajímavé výsledky.

Bylo využito odpovědí ze dvanácti lázeňských míst a čtrnácti léčebných lázní na území ČR. Předně se prokázalo, že interakce mezi oběma typy subjektů nemá zpravidla žádné institucionální naplnění. Přitom oba subjekty za naléhavé úkoly k řešení považují obdobné věci.

Mezi ně se hlavně řadí **investiční a kulturní akce, provozní problematika, péče o léčebný zdroj, veřejná prostranství, zajišťování dotací, úklidu obce a udržování zeleně, vylepšování vzhledu obce, její vybavenosti a infrastruktury.**

Zanedbatelná není ani bezpečnostní problematika včetně toho, jak řešit parkování před lázněmi a městskou dopravu. Společně by se mohla zabezpečovat i část volnočasových aktivit pro klienty lázní a souhrnná propagace daných lázní v rámci cestovního ruchu. Navzdory chybějícímu institucionálnímu zastřešení mezi příslušnými subjekty probíhá vzájemná interakce. Je totiž v jejich zájmu, aby spolu komunikovaly. Přitom převažují standardní způsoby (osobní a telefonická jednání, elektronická i klasická pošta). Jejich četnost je však rozdílná. Dokonce se objevily názory, které byly dosti vzdálené převažujícímu postoji, tj. aby vzájemné kontakty byly průběžné až denní.

7. Co je tedy potřeba společně řešit?

Podle Kréda Evropského svazu léčebných lázní [ESPA, 2020] by se i naše lázeňská místa a léčebné lázně měly společně zaměřit především na následující podmínky:

- charakter i vzhled celé lokality včetně lázeňského zařízení, lázeňských parků a jiné zeleně odpovídají očekávání hostů a proklamovanému zdravotnímu poslání;
- zařízení co nejvíce využívají léčebné možnosti lokality k prevenci, rehabilitaci, ambulantnímu i stacionárnímu léčení;
- prostředí v lokalitě se přizpůsobuje mobiliářem spektru lázeňských hostů (včetně handicapovaných osob);
- gastronomie v lokalitě zohledňuje zdravotní aspekty příjždějící klientely;
- nabídka kulturních a zábavných programů mimo vlastní léčebné lázně doplňuje adekvátně

nabídku lázeňské léčby (kino, divadlo, koncerty, výstavy, taneční a společenské večery);

- v obci/měště jsou dostatečné možnosti sportovního využití (vnitřní a vnější sportoviště, vycházkové trasy, cyklostezky apod.);
- obec/město disponuje vhodnou dopravní infrastrukturou.

Naplnění uvedených předpokladů je zárukou, že bude obsazenost léčebných lázní co největší.

Z toho by měla mít příslušná obec i její širší okolí ekonomický prospěch. Je proto žádoucí, aby se oba subjekty snažily přilákat co nejvíce klientů – pacientů. Významným prostředkem k tomu je využití vhodných forem propagace.

8. Organizační zajištění podpory lázeňství v Karlovarském kraji – příklad dobré praxe

Karlovarský kraj je v rámci České republiky regionem s nejvyšší koncentrací lázní a lázně zde mají i významný podíl na tvorbě HDP. Karlovarský kraj si proto nechal vypracovat strategický dokument Konceptce rozvoje lázeňství a balneologie v Karlovarském kraji.

V rámci krajské samosprávy je věnována lázeňství značná pozornost, kraj zřídil pozici uvolněného zastupitele pro oblast lázeňství. Tím deklaroval význam tohoto segmentu pro kraj, jeho společenský význam a zároveň umožnil realizaci praktických kroků směřujících k podpoře a rozvoji lázeňství.

Na Krajském úřadu Karlovarského kraje je zřízen Odbor kultury, památkové péče, lázeňství a cestovního ruchu, oddělení cestovního ruchu a lázeňství. Oddělení mj. vykonává poradenskou činnost pro orgány obcí v oblasti lázeňství, spolupracuje na produktech lázeňství a navrhuje možnosti jejich využití v kraji; spolupracuje s lázeňskými organizacemi napříč celou ČR. Současně má kraj zřízení Komisi Rady Karlovarského kraje pro lázeňství a cestovní ruch. Komise se zabývá stěžejními tématy týkajícími se lázeňství a cestovního ruchu, jakými jsou např. rozvoj a udržitelnost hlavního segmentu lázeňství a CR, podpora a iniciace možnosti čerpání veřejných financí na podporu lázeňství a balneologie atd. [Mepco, 2018].

Mediální podpora lázeňství je částečně zajištěna přes Živý kraj – destinační agentura pro Karlovarský kraj, z.s. Agenturu v roce 2016 spoluzaložil Karlovarský kraj. Cílem činnosti agentury je zvýšení efektivity využívání potenciálu kraje pro rozvoj cestovního ruchu a mj. i právě lázeňství a zlepšení koordinace aktivit subjektů v oblasti cestovního ruchu [Mepco, 2018].

Významnou roli v kraji hraje organizace MEDISPA – sdružení akreditovaných lázeňských organizací, jehož účelem je spolupráce těchto organizací poskytujících lázeňskou péči. Deklarovaným cílem organizace je udržet kvalitu lázeňské péče (prostřednictvím kontrol kvality služeb v oblasti lázeňství) a udržet/zlepšit pověst lázeňské léčebně rehabilitační péče na území Karlovarského kraje a současně zajišťovat její další rozvoj [Mepco, 2018].

Bibliografie

Český Statistický Úřad [2019], Sídlní struktura v České republice k 31. 12.

Charbuský M. [2010], *Moderní obec. Proc by lázně a obce měly postupovat společně* <https://www.moderniobec.cz/proc-by-lazne-a-obce-mely-postupovat-spolecne> [dostupné: 22.11.2020].

Čmejrek J., Čopík J. [2010], *Osadní výbory a jejich samosprávný potenciál*. Acta Politologica, Vol. 2, No. 3, 62–72.

Galvasová I. [2009a], *Obec a její rozvoj v širších souvislostech*, Brno: Garep Publishing.

Galvasová I. [2009b], *Regionální politika v ČR: Efekty a nové výzvy*, Brno: Garep Publishing.

Illner M. [2011], *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: Slon.

Jetmar M. [2015], *Podpora meziobecní spolupráce*. Praha: SMO.

Jetmar M., Hužera J., *Srovnání meziobecní spolupráce v ČR a v evropských zemích*. <https://www.smocr.cz/cs/projekty/ukoncene-projekty/meziobecní-spoluprace/mezinárodní-konference> [dostupné: 22.11.2020].

Ježek J. et. al. [2015] *Spolupráce obcí a měst*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Mepco [2018], Mepco s.r.o.: *Koncepce rozvoje lázeňství a balneologie Karlovarského kraje*. https://www.karp-kv.cz/assets/front/documents/Koncepce_rozvoje_lazenstvi_a_balneologie_KK_final.pdf [dostupné: 22.11.2020].

Ministerstvo Vnitra ČR, [2005], *Projekt rozvoje meziobecní spolupráce*.

Vajdová Z. [2006], *Spolupráce obcí – anketa ve svazcích*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Zákon č. ze dne 12. dubna 2000 o obcích (obecní zřízení) [128/2000 Sb.].

Zákon České národní rady ze dne 6. května 1992 kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění zákona České národní rady č. 439/1991 Sb., zákona České národní rady č. 485/1991 Sb. a zákona České národní rady č. 553/1991 Sb. [302/1992 Sb.].

Internetové zdroje

European Spas Association (ESPA), <https://www.europeanspas.eu/en/association/about-us#introduction>.

Sdružení Lázeňských Míst České Republiky: Informace o sdružení, <https://jedemedolazni.cz/sdruzeni-lazenskych-mist/informace-o-sdruzeni.html>.

Svaz Měst A Obcí České Republiky: Projekt Centra společných služeb, <https://www.smocr.cz/cs/projekty/centra-spolecnych-sluzeb/informace-o-projektu>.

Małgorzata Januszewska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Ekonomická univerzita ve Vratislavi

Mirosław Januszewski

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałbrzychu
Státní vyšší odborná škola ve Valbřichu

Wpływ globalnych trendów w turystyce i lecznictwie na kształtowanie oferty uzdrowiskowej

15.

Dopad globálních trendů v cestovním ruchu a lázeňské péči na tvorbě lázeňské nabídky

Poprzednie dwie dekady to okres zasadniczych zmian w funkcjonowaniu uzdrowisk w Polsce, w wyniku których rozbudowano i podniesiono jakość oferty produktowej. W dobie globalizacji pojawiła się konieczność zidentyfikowania światowych usług turystyki zdrowotnej, nowych metod jej oferowania i docierania do nabywcy. Adaptacja przedsiębiorstw uzdrowiskowych wymaga działań zbiorowych firm, gmin i sektora uzdrowiskowego. Produkt uzdrowiskowy składa się głównie z usług medycznych i turystycznych uzupełniających się wzajemnie. Tekst przedstawia analizę produktu uzdrowiskowego na pograniczu Polski i Czech, na podstawie przeglądu ofert przedsiębiorstw świadczących kompleksowe usługi z zakresu balneologii i medycyny fizykalnej. W analizie uwzględniono dziewięć uzdrowisk (pięć polskich, cztery czeskie). Wyniki analizy skonfrontowano z 10 głównymi światowymi trendami rozwoju turystyki zdrowotnej, które wyznaczono na podstawie przeglądu literatury światowej. To z kolei pozwoliło na wyłonienie

Předchozí dvě desetiletí byly obdobím zásadních změn ve fungování lázní v Polsku, v důsledku čehož došlo k rozšíření a zlepšení kvality produktové nabídky. V éře globalizace je nutné identifikovat služby zdravotního cestovního ruchu, nové metody nabídky a oslovení zákazníků. Přizpůsobení lázeňských společností vyžaduje kolektivní akce firem, obcí a lázeňského sektoru. Lázeňský produkt se skládá hlavně z doplňkových lékařských a turistických služeb, které se navzájem doplňují. Tato kapitola představuje analýzu lázeňského produktu na pomezí Polska a České republiky na základě přehledu nabídek společností poskytujících komplexní služby v oblasti balneologie a fyzikální medicíny. Analýza zahrnuje devět lázní (pět polských, čtyři české). Výsledky analýzy byly konfrontovány s deseti hlavními globálními trendy ve vývoji zdravotní turistiky, které byly stanoveny na základě přehledu světové literatury. To umožnilo vybrat lázně s největším potenciálem ve studované oblasti. Analýza potvrdila, že trendy ve zdravotní turistice vedly

uzdrowisk o największym potencjale badanego obszaru. Analiza potwierdziła, że trendy w turystyce zdrowotnej spowodowały zmiany w organizacji przedsiębiorstw uzdrowiskowych – w ciągu kilku lat zachowawcze i nieelastyczne uzdrowiska przekształciły się w prężne i aktywne firmy. Jednak niezmienna w czasie liczba przedsiębiorstw uzdrowiskowych obszaru wpływa na brak rywalizacji między nimi.

ke změnám v organizaci lázeňských společností – během několika let se z konzervativních a zastralých lázní staly prosperující a aktivní firmy. Přesto nemalá část lázeňských společností má vliv na nedostatek rivality mezi nimi.

Ostatnie 20 lat to okres zasadniczych zmian w funkcjonowaniu podmiotów uzdrowiskowych w Polsce. Ich efektem jest rozbudowana i jakościowo nowa oferta produktowa. Za główne uwarunkowania przekształceń produktu przedsiębiorstw uzdrowiskowych uznano potencjał uzdrowisk (korporacyjny, lokalny i sektorowy) przyczyniający się do poprawy pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw i zmiany potrzeb i oczekiwań turystów / kuracjuszy.

Potencjał korporacyjny podmiotów uzdrowiskowych (w tym zasoby, umiejętności i kompetencje) należy rozpatrywać jako wartość, która ma zdolność do wzrostu i jest nośnikiem sprawnego i efektywnego działania. Potencjał to dopiero możliwości, czyli to co może, lecz nie musi przekształcić się w rezultaty. Zatem potencjał przedsiębiorstw uzdrowiskowych to tylko istniejące moce i zdolności do kreowania oferty turystyki zdrowotnej. Przedsiębiorstwa uzdrowiskowe funkcjonują w zmiennym otoczeniu, skutkiem czego dobór cech i sposobów działania musi być odpowiedzią na zachodzące przeobrażenia. Uzasadnia to celowość identyfikacji czynników determinujących zmiany w otoczeniu oraz podjęcia próby pomiaru natężenia ich występowania. Nie można jednak bazować na analizie zmian o charakterze lokalnym i regionalnym. W dobie globalizacji pojawiła się konieczność zidentyfikowania światowych, innowacyjnych usług turystyki zdrowotnej, nowych sposobów ich oferowania i docierania do nabywcy, a także nowych potrzeb zdrowotnych oraz określenia globalnych wzorców zachowań konsumenckich, jednak adaptacja przedsiębiorstw uzdrowiskowych

do globalnych trendów w turystyce zdrowotnej wymaga działań zbiorowych firm, gmin i sektora uzdrowiskowego, gdyż z pozycji pojedynczego przedsiębiorstwa można nie dostrzec w porę nadchodzących zmian i utracić osiągniętą przewagę konkurencyjną.

Oferta przedsiębiorstw uzdrowiskowych jest problemem badawczym stosunkowo często poruszonym, rzadziej analizowane są globalne trendy w turystyce zdrowotnej, natomiast bardzo skromne są badania dotyczące możliwości dostosowania produktu przedsiębiorstw uzdrowiskowych do tych trendów. Produkt uzdrowiskowy składa się z wielu komponentów, w tym głównie usług medycznych i turystycznych, które się uzupełniają. Przenikanie aspektów medycznych i turystycznych nie jest zagadnieniem łatwym dla przedsiębiorstw uzdrowiskowych, choć ich powiązanie jest niezbędne w tworzeniu współczesnego produktu uzdrowiskowego, zgodnego z oczekiwaniami kuracjuszy.

W prezentowanej analizie wykorzystano źródła wtórne, opisujące trendy w turystyce zdrowotnej. Należy jednak zwrócić uwagę, że gromadzono je w różnych okresach i z punktu widzenia różnych kryteriów, co znacznie ogranicza generalizację wniosków. Do analizy oferty produktu uzdrowiskowego pogranicza Polski i Republiki Czeskiej zastosowano metodę porównań, która wymagała właściwego doboru podmiotów uzdrowiskowych.

Przyjęto, że przedsiębiorstwo uzdrowiskowe jest podmiotem prowadzącym działalność leczniczą

[Ustawa, 2011], świadczącym kompleksowe usługi balneologii i medycyny fizykalnej, wykorzystującym naturalne zasoby lecznicze uzdrowiska oraz podmiotem turystycznym obsługującym turystów odwiedzających uzdrowisko w celu wypoczynkowo-zdrowotnym. Główną determinantą selekcji podmiotów uzdrowiskowych było miejsce prowadzenia działalności (położenie uzdrowisk), ale także wielkość bazy łóżkowej, forma własności, naturalne czynniki lecznicze, profile lecznicze i struktura klientów. Stąd po stronie polskiej do analizy wybrano pięć przedsiębiorstw uzdrowiskowych funkcjonujących na obszarze uzdrowisk statutowych zlokalizowanych na obszarze województwa dolnośląskiego, a po stronie czeskiej cztery przedsiębiorstwa działające w trzech województwach, tj. libereckim, hradeckralovskim i pardubickim.

Autorzy są świadomi, że prezentowana analiza nie jest pozbawiona wad. Głównym problemem pozostawała dostępność do rzetelnej informacji o oferowanych produktach, wynikająca z pandemii COVID-19 oraz z ograniczeń czasu niezbędnego do pozyskania danych pierwotnych. W analizie oparto się na informacji o produktach podanych na stronach internetowych wybranych przedsiębiorstw uzdrowiskowych. Każde z badanych podmiotów miało własną, rozbudowaną i aktualizowaną stronę www. Jednak z uwagi na okres pandemii i wyłączenie (całkowicie lub w części) badanych przedsiębiorstw z działalności, dostęp do niektórych treści był ograniczony. Zwrócić należy uwagę, iż subiektywna ocena produktu przez autorów opracowania mogłaby budzić uzasadnione zastrzeżenia, stąd wykorzystano w tym zakresie opinie klientów przedsiębiorstw uzdrowiskowych. Po opinie sięgnięto do najczęściej wykorzystywanego ogólnosiwiatowego portalu rezerwacyjnego bazy noclegowej, tj. booking.com, licząc, że turyści stosując identyczne kryteria, są w stanie wyłonić te przedsiębiorstwa uzdrowiskowe, które ich zdaniem są najlepsze z punktu widzenia oferowanego produktu.

Popyt w turystyce uzdrowiskowej jest podatny na zmiany zachodzące w jego otoczeniu. Jest on m.in. heterogeniczny, mobilny, sezonowy, wysoce elastyczny cenowo i dochodowo. Ponadto silnie reaguje na czynniki pozaekonomiczne, takie jak

np. sprawność systemu opieki zdrowotnej, moda, pogoda, bezpieczeństwo zdrowotne, sytuacja polityczna itp. W dobie globalizacji turbulencje otoczenia stale wzrasta, potęgując ryzyko gwałtownych zmian w popycie turystycznym, co w rezultacie wymusza konieczność dostosowania się do nich podaży turystycznej. Podmioty uzdrowiskowe w dużej mierze nie są w stanie kontrolować tych zmian, ale też często nie mogą ich przewidzieć czy nawet w wystarczający sposób zrozumieć. Na rynku usług turystyki uzdrowiskowej pojawia się konieczność zdefiniowania nowych wzorców zachowania kuracjuszy, którzy łączą potrzeby turystyczne z potrzebami zdrowotnymi.

Trendy można zdefiniować jako stałe tendencje ekonomiczne, społeczne, polityczne i kulturowe, zjawiska powstałe w procesie cywilizacyjnego rozwoju społeczeństwa, o różnorodnych uwarunkowaniach oddziałujących na ludzkość poza narodowymi granicami i ogarniające cały ziemski glob oraz warunkujące główne kierunki i cele perspektywicznego rozwoju ludzkości [Marek, Białasiewicz, 2011]. Tendencje w turystyce zdrowotnej wynikają głównie ze zwiększenia rosnącej świadomości na temat zdrowia i zmian stylu życia. Oczekuje się, że w najbliższej przyszłości liczba podróży zdrowotnych wzrośnie. W tabeli 1 zaprezentowano najważniejsze trendy w turystyce zdrowotnej zdiagnozowane na podstawie przeglądu literatury światowej i ich odniesienia do działalności przedsiębiorstw uzdrowiskowych.

Przegląd trendów pozwala stwierdzić, że przedsiębiorstwa uzdrowiskowe muszą sprostać oczekiwaniom, oferując produkt odpowiadający potrzebom turystów dojrzałych, świadomych, niezależnych i coraz bardziej wymagających. Burzliwe otoczenie wywołuje potrzebę elastyczności i dostosowania się tych przedsiębiorstw do gwałtownych zmian społecznych i technologicznych.

Wiele przedsiębiorstw uzdrowiskowych chcąc sprostać wymaganiom nabywców oraz konkurencji tworzonej przez inne podmioty turystyczne, w tym coraz liczniej reprezentowane ośrodki Spa i wellness w uzdrowiskach, zaczęło wzbogacać tradycyjną ofertę opartą na lecznictwie uzdrowiskowym o elementy zgodne z filozofią wellness i infrastrukturę wcześniej nieobecną

Tabela 1. Najważniejsze trendy w turystyce zdrowotnej i ich odniesienie do działalności przedsiębiorstw uzdrowiskowych

Trendy	Charakterystyka trendu	Odniesienia trendu do przedsiębiorstw uzdrowiskowych
Naturalnie i regionalnie	Programy zdrowotne oparte na naturalnych i regionalnych zasobach	Programy wykorzystujące naturalne czynniki lecznicze (wody mineralne, peloidy, gazy, klimat), produkty żywieniowe i atrakcyjność turystyczną miejscowości uzdrowiskowych
Jakość i specjalizacja	Wysoka jakość usług i komfort pobytu	Silniejsza specjalizacja uzdrowisk wynikająca z właściwości naturalnych zasobów zdrowotnych. Wypracowanie standardów usług uzdrowiskowych, które przyczynią się do wzrostu jakości i bezpieczeństwa leczenia
Nowi goście	Programy dla nowych segmentów turystów	Wyłonienie i otwarcie na nowe grupy gości, tj. osoby zdrowe, mężczyźni, rodziny, aktywni seniorzy
Radość życia	Nowe programy zachowania zdrowia i przeciwdziałania złym nawykom, nowe programy leczenia	Wzbogacenie oferty o innowacyjne programy leczenia oparte na podejściu holistycznym, m.in. przez łączenie elementów medycyny orientalnej i nowoczesnej wiedzy medycznej, uwzględnienie prawidłowych zasad żywienia i ruchu, programy antystresowe (z uwypukleniem znaczenia ciszy) i antyzależnieniowe
Zdrowy hotel	Hotel konstrukcyjnie i funkcjonalnie przyjazny zachowaniu i poprawie zdrowia	Rozwiązania architektoniczne uwzględniające potrzeby leczenia, rekonwalescencji i wypoczynku. Dużo zieleni, wyposażenie z naturalnych i zdrowych materiałów
Edukacja	Wiedza wpływająca na wzrost świadomości zdrowotnej turystów i systematyczne kształcenie pracowników	Programy edukacyjne dla kuracjuszy i turystów, na temat skutecznego inwestowania w zdrowie. Wzbogacanie wiedzy pracowników o nowych metodach leczenia, potrzebach, oczekiwaniach kuracjuszy i doskonalenie umiejętności obsługi klientów
Reputacja	Wybór miejsc, które gwarantują skuteczne i bezpieczne leczenie	Lepsza pozycja konkurencyjna uzdrowisk, które posiadają akredytacje stosowanych procedur, certyfikacje jakości usług, obsługi klienta, zarządzania, stosowania technologii czystych dla środowiska naturalnego. Dążenie do międzynarodowej porównywalności standardu usług i wprowadzenie systemu ocen jakości (np. jak gwiazdki w hotelarstwie)
Zdrowe miasta	Koncentracja kapitału inwestycyjnego w miejscach atrakcyjnych turystycznie, wyposażonych przez naturę w walory lecznicze, czyste i zdrowe środowisko	Większa aktywność inwestycyjna przedsiębiorstw uzdrowiskowych i nowych inwestorów w tych miejscowościach, które charakteryzują się wysoką atrakcyjnością dla turysty i kuracjusza. Wspólne działania przedsiębiorstw uzdrowiskowych i gmin na rzecz poprawy zdrowia i warunków życia mieszkańców i turystów.
Technologia	Nowe metody medyczne, technologie sprawdzania skuteczności stosowanych terapii, innowacje ICT	Nowe techniki balneologiczne i rehabilitacyjne, infrastruktura najwyższej klasy Technologie oceny skuteczności terapii uzdrowiskowych Zastosowanie technologii informatycznych m.in. w rezerwacji i sprzedaży pakietów uzdrowiskowych
Relacje międzyludzkie	Ich jakość stymuluje rozwój osobowości. Negatywne relacje prowadzą do izolacji i będą wyrażać nieufność, lęk	Dążenie do zniwelowania wrogości i agresji, nauka nowych umiejętności interpersonalnych

Źródło: Rapacz, Januszewska [2019], s. 79–101.

Tabela 2. Charakterystyka wybranych przedsiębiorstw uzdrowiskowych

Lp.	Przedsiębiorstwo	Rodzaj uzdrowiska, położenie,	Liczba profili leczniczych	Zasoby lecznicze	Liczba obiektów/ Miejsca noclegowe	Forma własności
1.	Uzdrowiska Kłodzkie SA	podgórskie, powiat kłodzki	11	wody mineralne	16/1450	prywatne
2.	Uzdrowisko Łądek Długopole SA	podgórskie, powiat kłodzki	10	termy radoczyne wody mineralne, gazy – radon i CO ₂ , torfy lecznicze	14/723	publiczne (samorządowe)
3.	Uzdrowisko Szczawno-Jedlina SA	podgórskie, powiat wałbrzyski	9	wody mineralne	8/770	publiczne (samorządowe)
4.	Uzdrowisko Świeradów-Czerniawa Sp. z o.o.	górskie, powiat lubański	11	wody mineralne gazy – radon, klimat	5/613	prywatne
5.	Uzdrowisko Cieplice Sp. z o.o.	podgórskie powiat Jelenia Góra	6	wody mineralne wody termalne	7/622	prywatne
6.	Léčebné Lázně Bohdaneč a.s.	nizinne, okolice Pardubic	3	torfy lecznicze, woda słabo,	5/562	prywatne
7.	Lázně Libverda a.s	górskie, liberecki kraj	5	wody mineralne, klimat	4/442	prywatne
8.	Lázně Kundratice a.s.	podgórskie, liberecki kraj,	6	torfy lecznicze	3/106	prywatne
9.	Státní Léčebné Lázně Janské Lázně s.p.	górskie, kralovohradecki kraj,	6	wody termalne, klimat	10/740	państwowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych badanych przedsiębiorstw.

w uzdrowiskach, np. baseny, urządzenia fitness, aparaturę do odnowy biologicznej itp. Inne przedsiębiorstwa uzdrowiskowe poszerzyły ofertę o usługi charakterystyczne dla turystyki medycznej. Zauważa się, że pierwszą drogą podążają głównie uzdrowiska prywatne, zaś uzdrowiska publiczne, działające pod presją instrumentów polityki zdrowotnej państwa, wybrały rozwiązania wspierające leczenie chorób. Warto zwrócić uwagę, że obok usług turystyczno-leczniczych podmioty

uzdrowiskowe działają także na innych polach, np. górniczym (eksploatując wody mineralne), produkcyjnym (wytwarzając np. naturalne kosmetyki), handlowym (sprzedając produktowane dobra), usługowym (udostępniając infrastrukturę innym, tworząc imprezy i wydarzenia itp.

Ze względu na ograniczone ramy opracowania przegląd składowych produktu przedsiębiorstw uzdrowiskowych zawarto w tabelach 2 i 3. Produkt

przedsiębiorstw uzdrowskich jest pojęciem szerszym niż oferta, zawiera infrastrukturę służącą do prowadzenia działalności, asortyment oferty, przygotowanie pracowników do świadczenia usług i inne elementy. Infrastruktura uzdrowska to zespół sanatoriów, szpitali uzdrowskich, zakładów przyrodolecznictwa i ich wyposażenie w sprzęt służący do udzielania świadczeń zdrowotnych, to także zbiór urządzeń lecznictwa uzdrowskiego, rozumianych jako

pijalnie wód mineralnych, parki zdrojowe, tężnie itp. Infrastruktura turystyczna rozumiana jest jako zbiór obiektów noclegowych, punktów gastronomicznych, urządzeń służących do prowadzenia działalności biur podróży, centra konferencyjne i inne. Infrastruktura „świat wody” zawiera baseny, sauny i inne urządzenia związane z wodą. Infrastruktura sportowo-rekreacyjna to sale gimnastyczne, wypożyczalnie sprzętu sportowego, boiska, korty tenisowe itp.

Tabela 3. Produkt badanych przedsiębiorstw uzdrowskich

Składowe produktu	Przedsiębiorstwo uzdrowskie								
	Uzdrowska Kłodzkie	Uzdrowsko Lądek Długopole	Uzdrowsko Szczawno-Jedlina	Uzdrowsko Świeradów-Czerniawa	Uzdrowsko Cieplice	Léčebné Lázně Bohdaneč	Lázně Libverda	Lázně Kundratice	Státní Léčebné Lázně Janské Lázně
Infrastruktura lecznictwa uzdrowskiego	++	++	+	+	+	++	+	+	+
Infrastruktura turystyczna	++	+	+	+	++	++	+	-	+
Infrastruktura „Świat wody”	++	+	-	+	+	++	++	-	++
Infrastruktura sportowo-rekreacyjna	++	+	+	+	+	+	++	+	+
Infrastruktura dodatkowa	+	+	-	+	+	+	+	-	+
Usługi lecznicze	++	++	+	+	+	++	+	-	++
Usługi turystyczne	++	++	-	++	++	++	+	+	++
Liczba zabiegów leczniczo-pielęgniarskich	99	77	48	50	63	44	65	26	87
Liczba pakietów medical spa i wellness	15	12	1	6	11	20	4	4	15
Wynajem pomieszczeń	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Oferta produkcyjno-handlowa	++	+	+	+	-	+	+	-	+
Oferta edukacyjna	+	-	-	-	-	+	-	-	+

Objaśnienia: ++ rozszerzone względem innych, + przeciętne względem innych, - skromne względem innych lub brak.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu informacji zawartych na stronach własnych badanych przedsiębiorstw uzdrowskich.

Chcąc uniknąć subiektywnej oceny autorów opracowania, wykorzystano oceny klientów, którzy korzystali z usług badanych przedsiębiorstw. W tym celu wykorzystano opinie gości zamieszczone na portalu booking.com jako najbardziej znanej platformy rezerwacji miejsc noclegowych. W przypadku gdy obiekty noclegowe analizowanych przedsiębiorstw nie były prezentowane na tym portalu, sięgnięto po inne systemy rezerwacyjne o mniejszym znaczeniu, tj. Tripadvisor.com i hotely.cz.

Ta krótka analiza pozwoliła wyłonić podmioty uzdrowskie o największym potencjale i najbardziej zróżnicowanym produkcie w badanym obszarze. To polskie Uzdrowiska Kłodzkie SA, Łądek-Długopole SA i czeskie Státní Léčebné Lázně Janské Lázně s.p., Lázně Bohdaneč a.s. Jednak porównując opinie klientów o najsilniejszych podmiotach uzdrowskich, wyżej oceniono te po polskiej niż po czeskiej stronie, także duże i średnie podmioty uzyskały lepszą opinię niż małe. Konfrontując

opinie o analizowanych przedsiębiorstwach, uwzględniając ich formę własności, konsumenci usług uzdrowskich nie dostrzegają pod tym względem różnic.

Na podstawie analizy można zauważyć, że trendy w turystyce zdrowotnej spowodowały zmiany kultury organizacyjnej przedsiębiorstw uzdrowskich z typowo biurokratycznej w kierunku zorientowanej na klienta oraz przeszacowania swoich wartości, produktu i zachowań wobec otoczenia. W ciągu kilku lat nieelastyczne i zachowawcze przedsiębiorstwa uzdrowskie przekształciły się w prężnie funkcjonujące i aktywne firmy. Ponadto adaptacja przedsiębiorstw uzdrowskich do globalnych trendów w turystyce zdrowotnej wymaga działań zbiorowych firm, gmin i sektora uzdrowskiego. Rywalizacja między firmami uzdrowskimi dotyczy głównie rynku krajowego, przy pominięciu konkurencji europejskiej i globalnej, gdyż na rynku krajowym istnieje możliwość utrzymania wysokich

Tabela 4. Ocena oferty przedsiębiorstw uzdrowskich

Podmiot uzdrowski	Personel	Udogodnienia	Czystość	Komfort	Jakość/cena	Lokalizacja	Łączna ocena
Uzdrowiska Kłodzkie SA	8,2	7,7	8,0	7,5	7,4	9,1	7,8
Łądek-Długopole S.A.	7,8	7,7	8,0	7,5	7,4	9,0	7,6
Szczawno-Jedlina SA*	7,0	–	6,0	–	6,0	9,0	6,0
Świeradów-Czerniawa Sp. z o.o.*	7,0	–	9,0	–	7,0	9,0	7,0
Cieplice Sp. z o.o.	7,3	7,0	7,9	7,2	6,7	8,6	7,3
Státní Léčebné Lázně Janské Lázně s.p.	6,9	5,7	7,1	6,7	7,0	7,7	6,8
Lázně Libverda a.s.	8,1	7,8	8,5	8,0	7,7	8,7	8,0
Lázně Kundratice a.s.**	–	–	–	–	–	–	5,8
Lázně Bohdaneč a.s.**	–	–	–	–	–	–	6,8

Ocena jest średnią arytmetyczną z ocen wszystkich obiektów danego przedsiębiorstwa wystawionych na portalu booking.com. Przedsiębiorstwa nieobecne na booking.com * oceny z portalu Tripadvisor.com, ** oceny z portalu hotely.cz.

Źródło: opracowanie własne.

barier wejścia, które chronią przedsiębiorstwa uzdrowiskowe przed nadmierną rywalizacją. Niezmienna w czasie liczba przedsiębiorstw uzdrowiskowych i utrzymywanie barier wejścia tworzą z uzdrowisk swoisty oligopol. O niskiej konkurencyjności zewnętrznej świadczą również badania w polskich przedsiębiorstwach uzdrowiskowych [Rapacz, Januszewska, 2018]. Pracownicy uzdrowisk za mało istotne uznali czynniki związane z umiejętnościami i kompetencjami służącymi do obsługi klientów z zagranicy, tj. znajomość języków obcych, przygotowanie przedsiębiorstw do obsługi

cudzoziemców, certyfikacje zagraniczne oraz jakość przekazywanych informacji dla cudzoziemców. Tylko nieliczne firmy uzdrowiskowe identyfikują trendy globalne w turystyce zdrowotnej, postrzegając je jako czynnik ryzyka w zarządzaniu przedsiębiorstwem i dostosowując do tych zmian niewykorzystany potencjał. Ponadto przedsiębiorstwa uzdrowiskowe słabo eksponują wielowiekową tradycję i innowacyjność produktu oraz elementy oferty, które poszukiwane są przez turystów uprawiających turystykę zdrowotną (m.in. produkty edukacyjne, technologie oceny skuteczności terapii uzdrowiskowych).

Przypisy

¹ Turystyka uzdrowiskowa jest jedną z form turystyki zdrowotnej, do której zalicza się również turystykę medyczną oraz spa i wellness. Jest to klasyfikacja oparta na motywacjach podróży, przy czym motywem uczestnictwa w turystyce zdrowotnej jest działanie w celu poprawy zdrowia i polepszenie jakości życia, za: Niezgoda, Kowalska [2015], s. 126.

² Świadczą o tym m.in. badania firmy Deloitte dotyczące aktywności turystyczno-medycznej Amerykanów, wśród których liczba podróży między rokiem 2007 a 2015 wzrosła 15-krotnie, zob. Religioni, Religioni [2015], s. 63–67.

Bibliografia

- Białk-Wolf A., Arent M. [2018], *Turyści medyczni w Polsce w kontekście międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja”, nr 1(21), s. 99–111.
- Marek S., Białasiewicz M. (red.) [2011], *Podstawy nauki o organizacji. Przedsiębiorstwo jako organizacja gospodarcza*, PWE, Warszawa.
- Niezgoda A., Kowalska K. [2015], *Turystyka medyczna – istota, zakres i konsekwencje rozwoju zjawiska*, „Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu”, nr 49.
- Rapacz A., Januszewska M. [2019], *Potencjał rozwojowy przedsiębiorstw uzdrowiskowych w świetle globalnych trendów w turystyce zdrowotnej*, „Folia Turistica”, nr 53, s. 79–101.
- Rapacz A., Januszewska M. [2018], *Štruktúra lnežmeny produktu kúpeľných podnikov: Prípádová štúdia Dolného Sliezska*, „Journal of Economics and Social Research”, vol. 19, no. 1, Elianum, BanskáBystrica.
- Religioni U., Religioni M. [2015], *Medical tourism trends in Poland*, „Medical and Biological Sciences”, Nr 29/2, s. 63–67
- Ustawa [2011], Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej [Dz.U. z 2011 r. Nr 112, poz. 654].

Kateřina Kaufmannová

Państwowe przedsiębiorstwo uzdrowiskowe Jańskie Łaźnie
Sttn lczebn lznn Jansk Lznn, sttn podnik, Jansk Lznn

Irena Smolov

Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Katedra geografii / Univerzita
Palackého v Olomouci, Katedra geografie

Jansk Lznn – sttn lznn ve centrum cestovního ruchu v Krkonošch

16.

Jańskie Łaźnie – państwowe uzdrowisko w turystycznym centrum Karkonoszy

Tekst przedstawia potencjał rozwojowy uzdrowiska Jańskie Łaźnie. Są one znane nie tylko jako jedno z najlepszych uzdrowisk w Czechach, ale równieŹ jako najlepszy ośrodek sportowo-rekreacyjny w Karkonoszach, gdzie szczegoln popularnošci ciesz si sporty zimowe. Uzdrowisko Jańskie Łaźnie jest jedynym uzdrowiskiem zlokalizowanym po czeskiej stronie Karkonoszy i stanowi przykłd państwowego uzdrowiska załoŹonego przez Ministerstwo Zdrowia Republiki Czeskiej, bazującego na termalnej wodzie mineralnej. Na rozwój uzdrowiska ma jednak wplyw nie tylko jego potencjał ekonomiczny (uzdrowiskowy i turystyczny), ale równieŹ istniejąca struktura wlasnošciowa na terenie gminy. Występuje tu jak w przypadku wielu współczesnych uzdrowisk fragmentaryczna struktura przestrzenna i skomplikowane zaleŹnošci wlasnošciowe, co powaŹnie utrudnia rozwój. MoŹliwošci dalszego rozwoju uzdrowiska Janske Łaźnie zaleŹne są od zintegrowanego zagospodarowania przestrzennego w szerszej skali, do czego niezbdna jest wzajemna współpraca uwzgldniajca istniejce ograniczenia prawne.

Čłnek przedstawuje rozwojowy potencjał lznn Janske Lznn. Jsou známe nejen jako jedny z nejlepších lznn v České republice, ale také jako nejlepší sportovní a rekreační středisko v Krkonoších, kde jsou oblíben zejména zimní sporty. Janske Lznn jsou jedinými lznnmi na česk straně Krkonoš a jsou přikladem státních lznn zřzench Ministerstvem zdravotnictví ČR, jejichŹ základem je termální mineralní voda. Rozvoj lznn je ovlivněn nejen jejich ekonomickm potencjlem (lázeňství a cestovn ruch), ale také stávající vlastnickou strukturou v obci. Stejn jako v přpad mnoha současných lznn zde existuje roztrštn uzemní struktura a komplikovan vlastnick vztahy, které brání rozvoji. MoŹnosti dalšího rozvoje lznn Janske Lznn závisí na integrovanm uzemnm řzen v širším měřítku, pro které je nutn vzjemn spolupřce s ohledem na stávající prvn omezení.

1. Úvod

Janské Lázně, poklidné horské město s mnohaletou historií na úpatí Černé hory, provází dlouhodobá pověst nejen jednoho z nejlepších lázeňských zařízení v České republice, ale také špičkového sportovního a rekreačního střediska Krkonoš. Místní čisté ovzduší v zimě oceňují lyžaři, od jara do podzimu cyklisté a turisté a lázeňští hosté po celý rok.

V rázovitém městečku, v němž čas plyne zvolna, vyhledávají profesionální péči odborného personálu lidé s nemocemi pohybového aparátu, s nervosvalovými onemocněními, po onkologické léčbě a s obtížemi dýchacího ústrojí.

2. Historie lázeňství a zdroje minerální vod

Léčebné lázně Janské Lázně jsou jedinými lázněmi na české straně Krkonoš a oplývají velmi bohatou historií sahající až do 11. století. Místním přírodním

léčivým zdrojem je termální minerální voda. Objevení léčivého pramene se datuje do roku 1006, kdy podle pověsti přišel k pánu Albrechtovi z Trautenberku na hrad Žacléř jeho man Jan z Chockova se slovy: „Našel jsem v horách pěkný teplý a vydatný pramen, pod velmi vysokou černou horou, asi jednu míli odtud vzdálený.“ Janský pramen má svůj původ v hloubce 1400 metrů a vystupuje na povrch v údolí Janského potoka. Vlastní Janský vrt, umístěný ve dně bazénu v Lázeňském Domě, je hluboký 54 metrů a termální voda do něj přitéká v hloubce okolo 30 metrů. Teplota vody v místě výstupu z vrtu činí 28 °C, je hydrouhličitano-vápenatá a náleží mezi teplé vody kalcium hydrokarbonátového typu. Stáří přírodního léčivého zdroje se odhaduje na 6760 let.

Už před více než 300 lety měly Janské Lázně světoznámou pověst. Od roku 1675 byly součástí panství šlechtického rodu Schwarzenbergů. Pět vládnoucích knížat rozvíjelo léčivé prameny a vybudovalo dvacet domů. Největší péči lázním věnoval první knížeze Schwarzenbergu Jan Adolf I. Postavil pět domů, novou lázeňskou místnost s 20 vanami, opravil zchátralý mlýn a zřídil v něm pokoje. V 18. století byly Janské Lázně velmi

Fot. 1. Pohled na Janské Lázně

Zdroj: Státní léčebné lázně Janské Lázně, státní podnik.

významným lázeňským letoviskem, kam se sjížděli elitní hosté i ze zahraničí.

Další významnou etapou byla první polovina 20. století, kdy zde vznikla unikátní léčebna obrny v celé Evropě. Rozvoji léčebných postupů napomohla moderní analýza pramene v roce 1934. Profesor Oskar Baudisch ze Spojených států amerických objevil shodné účinky janskolázeňských pramenů s vodou ve Warm Springs ve státě Georgia, kde se v té době léčil americký prezident Franklin Roosevelt. Na základě jeho doporučení zde MUDr. Viktor Sellner ze Svobody nad Úpou v roce 1935 zavedl, jako první v Evropě, léčbu následků dětské obrny (poliomyelitis). Lázně získaly statut lázeňské místa usnesením vlády v roce 1959 [Usnesení, 1959], ochranná pásma přírodních léčivých zdrojů byla stanovena v roce 1988 (Vyhláška Východočeského krajského národního výboru ze dne 2.5.1988) a přírodní léčivý zdroj – minerální vody prameny Janský a Černý byl legislativně ověřen v roce 1980 [Výnos MZ ČSR, 1979].

3. Lázeňské objekty a jejich architektonický význam

Nejtypičtějším objektem lázní je od roku 1905 zděná **lázeňská kolonáda**, na místě dnes již zasypaného údolí Janského potoka. Nahradila původní dřevěnou stavbu z 19. století, která stávala zhruba uprostřed náměstí a sloužila hlavně ke koncertním představením často zvaných hudebníků. Zděnou kolonádu v secesním stylu navrhl v roce 1902 architekt Petr Paul Brang (1852–1925), rodák z rumunské Bukurešti, který vystudoval tamní vysokou technickou školu a Akademii výtvarných umění ve Vídni. S jeho lázeňskými objekty se můžeme setkat nejen v Čechách, ale také v Rakousku, Slovinsku, Bulharsku nebo jeho rodném Rumunsku. Stavby se poté po úpravách ujal trutnovský stavitel Jan Blažek. Do užívání byla kolonáda slavnostně předána na počátku nové lázeňské sezony dne 16. května 1905. V současnosti je Kolonáda využívána jako lázeňská kavárna a dějiště mnoha kulturních akcí včetně koncertů a plesů.

Fot. 2. Lázeňská kolonáda v Janských

Zdroj: Státní léčebné lázně Janské Lázně, státní podnik.

Fot. 3. Lázeňská dvorana v Janských lázních

Zdroj: Státní léčebné lázně Janské Lázně, státní podnik.

Další významnou budovou je **Lázeňská dvorana**, dnes známější pod názvem Sokolovna. Byla místem, kde se odehrávala většina společenských událostí. Nechal ji postavit tehdejší majitel lázní Franz Steffan, jenž ji v červnu roku 1872 slavnostně předal veřejnosti. Dřevěný dvoupatrový objekt sestávající z rozlehlého tanečního sálu s jídelnou a šenkem s kuchyní se ve víceméně původní podobě dochoval do současnosti.

Historicky významný je Lázeňský Dům, dříve „Baadhaus“, stojí na místě původních nejstarších lázní a lázeňských budov ze 17. století. Stávala mezi nimi lázeňská budova, vybavená dřevěnými vanami a oddělenými komůrkami. K zásadní přestavbě komplexu došlo v roce 1820 za Johanna Baptisty Theera ze Silbersteinu. Tehdy byl také vybudován velký bazén, kam vyvěral Janský pramen, který slouží po přestavbách a úpravách dodnes.

Centrem a hlavní lázeňskou budovou Janských Lázní je **Lázeňský hotel Terra** (název získal zkrácením původního německého „Terassenhof“ (Terasový dvůr), známější byl pod pozdějším pojmenováním

„Kaiser von Österreich“ – Rakouský císař). Hotel nechal postavit v letech 1874–1875 majitel mlýna Josef Kraus z Černého Dolu a lázeňským hostům poskytoval ubytování ve 42 pokojích a devíti podkrovních místnostech. Hotel disponoval také pěti balkony a dvěma pavilony. Po roce 1945 nad ním byla zavedena národní správa a v roce 1949 se dostal do majetku státních lázní. Citlivá rekonstrukce budovy byla provedena v roce 1992 a v roce 2015 se uskutečnila rekonstrukce vnitřního vybavení a interiéru všech hotelových pokojů. V současnosti je hotel zařazen mezi památkově chráněné objekty a je celoročně využíván hotelovými hosty.

V centru lázní se nachází **Aquacentrum** s minerální vodou z místního přírodního léčivého zdroje a rovněž moderně vybavené Fitness centrum. K další relaxaci si mohou návštěvníci vybrat z bohaté škály wellness procedur od špičkových lázeňských terapeutů.

Rehabilitační bazén Aquacentra s vodní plochou 230 m² je napouštěn minerálními vodními prameny vyvěrajícími v areálu lázní. Součástí bazénu jsou

Fot. 4. Lázeňský hotel Terra v centru Janských lázní – památkově chráněný objekt

Zdroj: Státní léčebné lázně Janské Lázně, státní podnik.

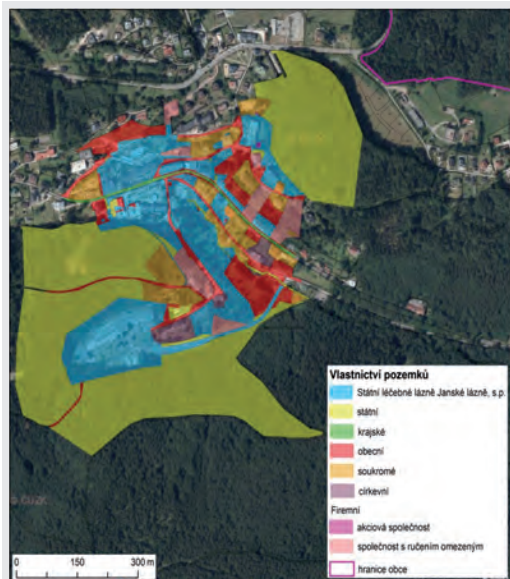
vodní clony, podvodní sopky, protiproud, masážní a perličková lůžka a vnitřní i venkovní vířivky. Příjemnou atmosféru v bazénu navozuje večerní barevné podvodní osvětlení. Hosté mohou relaxovat ve finské či parní sauně, a navíc absolvovat řadu klasických i exotických masáží.

4. Možnosti dalšího rozvoje a majetková struktura na území města

Léčebné lázně Janské Lázně jsou příkladem lázní v majetku státu (Státní léčebné lázně Janské Lázně, státní podnik). Zakladatelem státního podniku je Ministerstvo zdravotnictví ČR, které je v rámci České republiky ještě zakladatelem tří dalších lázeňských subjektů, a to Horské lázně Karlova Studánka, státní podnik (Jeseníky, Moravskoslezský kraj), Léčebné lázně Lázně Kynžvart, státní podnik (Slavkovský les, Karlovarský kraj) a Státní léčebné lázně Bludov, státní podnik (Mohelnická brázda, Olomoucký kraj). Mezi další organizace v přímé působnosti Ministerstva zdravotnictví ČR patří (stav k 1. 2. 2021)

psychiatrické léčebny, rehabilitační ústavy, krajské hygienické stanice, krajské nemocnice, výzkumné ústavy ad.

Rozvojové možnosti lázní jsou významně ovlivněny vedle ekonomických možností a zdrojů pro další rozvoj také stávající majetkovou strukturou na území obce, ve které sídlí. Nejedná se jen o objekty lázní a přilehlé pozemky v jejich vlastnictví, ale také o to, zda je prostorově další rozvoj možný. První rovinou je rozvoj ve stávajících budovách a na pozemcích, jichž jsou lázně majitelem. Pro další rozvoj je však důležité, kdo je majitelem sousedních pozemků, zda je možná spolupráce, jaká je dostupnost pozemků (např. přístupové komunikace, možné řešení propojení objektů ad.). Často je v případě lázní prostorová struktura dle vlastnického vztahu roztržštěná a komplikuje tak i další rozvoj. Často má historické konsekvence, kdy se postupně rozšiřoval areál lázní odkupem či novou výstavbou na plochách, které to umožňovaly. V případě Janských lázní je specifikum místa i díky významné turistické funkci sídla a zásadní proměně po roce 1989 (hodnoceno v rovině majetko-právní).

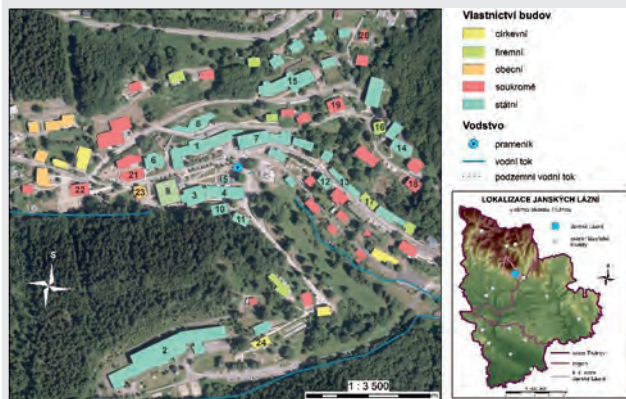
Obr. 1. Vlastnická struktura pozemků v okolí Státních léčebných lázní Janské Lázně v roce 2019

Zdroj: ČÚZK, 2019; ©ArcČR, ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2016; vlastní zpracování.

Jak ukazují obr. 5 a 6 v těsném sousedství budov a pozemků v majetku Státních léčebných lázní Janské Lázně, s. p. jsou objekty v majetku obce, soukromého sektoru či církve. Vzájemná spolupráce subjektů je zásadní pro další rozvoj při respektování všech legislativních omezení daných zákonem (ochranná pásma vodních zdrojů, územní ochrana, regulativy dané územním plánem ad.).

5. Lázně a současně středisko cestovního ruchu

Janské Lázně jsou nejen lázeňským městem, ale i oblíbeným střediskem pro sportovní aktivity. Především zimní sporty mají v Janských Lázních svou bohatou historii. Ve 20. letech minulého století v těsném sousedství lázní vyrostl velký skokanský můstek, svého času největší v Krkonoších, s kritickým bodem 40 metrů. Skoky jeho pokořitele a rekordmana Franze Wendehe ze Svobody nad Úpou mnohokrát přesáhly 50 metrů. Zbytky můstku jsou k nalezení v lese proti janskolázeňskému evangelickému kostelu dodnes. V únoru roku 1925

Obr. 2. Vlastnická struktura budov v okolí Státních léčebných lázní Janské Lázně v roce 2019

Zdroj: ČÚZK, 2019; „©ArcČR, ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2016“; Majerová, 2016, vlastní úprava.

Poznámky:

- 1 – Lázeňský dům,
- 2 – Dětská léčebna Vesna,
- 3 – ředitelství lázní,
- 4 – kolonáda,
- 5 – podium,
- 6 – lázeňský dům Terra,
- 7 – Janský dvůr,
- 8 – rehabilitační termální bazén,
- 9 – Městský úřad, kino Vlast,
- 10 – lázeňský dům Čechie,
- 11 – lázeňská budova Moravěnka,
- 12 – lázeňský dům Bellevue,
- 13 – lázeňský dům Evropa,
- 14 – lázeňský dům Réva,
- 15 – Obchodní akademie Olgy Havlové,
- 16 – vila Stříbrný pramen,
- 17 – hotel Zlatá Kotva,
- 18 – vila Astrid,
- 19 – vila Sanssouci,
- 20 – vila Ludmila,
- 21 – pension Janský potok II,
- 22 – pension Janský potok I,
- 23 – vila Quisisana,
- 24 – vila Marianum

se v Janských Lázních konaly mezinárodní lyžařské závody, dodatečně uznané mezinárodní lyžařskou federací jako druhé mistrovství světa v lyžování. Mezi hlavní disciplíny patřily běh na lyžích na různé vzdálenosti a skoky na lyžích. Závody tehdy navštívilo kolem 12 tisíc hostů.

Janské Lázně patří v zimě mezi nejnavštěvovanější lyžařská centra nejen v Krkonoších, ale i celé České republiky, SkiResort Černá hora – Pec je s dokonalým servisem a zázemím největším lyžařským areálem v České republice. Na jediný skipas je možné projet 50 km sjezdovek, které vedou pěti areály a nabízejí od mírných tratí až po tříkilometrové tratě přímo z Černé hory včetně sáňkařské dráhy z Černé hory. V okolí Janských Lázní je mnoho obdivuhodných míst, která stojí za to navštívit pěšky či na kole. Z Janských Lázní vychází desítky turistických a cykloturistických tras různé obtížnosti a délky. Obnovené Staré dobré lázeňské cesty zpestřují tematická zastavení s informačními panely a odpočinkovými místy. Dva kilometry procházkou z lázeňského centra se nachází unikátní Stezka korunami stromů Krkonoše, otevřená v roce 2017. Patří mezi nejdelší v Evropě a vede i do podzemí do naučného centra s kořenovým systémem stromů. Trasa o délce více jak 1500 metrů provází druhově pestrým lesem, s četnými zastávkami s překvapením a poučením. Ze 45 metrů vysoké věže jsou úchvatné výhledy na lesní mohykány, z nichž některé jsou staré přes 150 let. Z věže vede dolů skluzavka, která je hojně využívána nejen dětmi. Celá stezka je navíc bezbariérová. Jedinečné panoramatické pohledy do okolí nabízí rozhledna na Černé hoře, původně sloup lanové dráhy, s vyhlídkovou plošinou ve výšce 21 metrů, k níž vede 106 schodů. Poskytuje krásný kruhový výhled na Sněžku, Podkrkonoší, Náchodsko, Orlické a Jizerské hory. Roční návštěvnost stezky se pohybuje okolo 300 tisíc návštěvníků (předcovidový stav), a na území města se navíc nachází lanová dráha na Černou horu (aktuální kapacita lanové dráhy je 1800 osob za hodinu). Kvalifikovaný odhad celkové návštěvnosti města (hodnoceno

statisticky měřitelnými ukazateli) je tak minimálně stonásobek v porovnání s kapacitou lázní, která je na úrovni okolo 13 tisíc návštěvníků za rok. Podobné hodnocení představuje srovnání ubytovacích kapacit, kdy lůžka v lázních představují přibližně sedminu (13,9%) celkové ubytovací kapacity kategorie hromadných ubytovacích zařízení města Janské Lázně (celkově ve městě 3019 lůžek).

6. Mezinárodní spolupráce – projekt spolupráce „Po stopách lázeňství v Janských Lázních a Szczawno-Zdroji“

Státní léčebné lázně Janské Lázně společně s polským městem Szczawno-Zdrój uskutečnily projekt, jehož smyslem je posílit povědomí o lázeňství na česko-polské hranici. Lázně k tomuto účelu obdržely finanční podporu z Fondu mikroprojektu Euroregionu Glacensis v rámci Programu Interreg V-A Česká republika-Polsko 2014–2020. Cílem projektu bylo propojit lázeňská střediska v Janských Lázních a v polském městě Szczawno-Zdrój, která jsou od sebe vzdálena necelých 60 kilometrů. V Janských Lázních se projekt zaměřil na vnitřní revitalizaci bývalé Lázeňské dvorany, později Sokolovny, a vytvoření česko-polského informačního centra lázeňství. Od roku 2018 prostory slouží k trvalé expozici historie lázeňství. Návštěvníci zde najdou na 21 panelech informace a zajímavosti s dobovými vyobrazeními, a také dobové exponáty a zážitkové prvky k historii lázeňství v Janských Lázních a v polském Szczawno-Zdroji. Nové česko-polské centrum lázeňství Janské Lázně bylo koncipováno tak, aby bylo přitažlivé pro návštěvníky napříč generacemi. Na polské straně došlo k vybudování historicko-naučné stezky, týkající se lázeňského města Szczawno-Zdrój a partnerských léčebných lázní Janské Lázně, sloužící k propagaci lázeňství v přeshraničním kontextu.

Bibliografie

Horák V. [2013], *Janské Lázně: procházka historií města pod Černou horou*. Město Janské Lázně.

Krásný et al. [2013], *Podzemní vody České republiky. Regionální hydrogeologie prostých a minerálních vod*. Česká geologická služba. Praha.

Majerová M. [2016], *Prameny a lázeňská místa na Trutnovsku – zaniklé lokality a jejich současné využití – perspektivy do budoucna*. Diplomová práce. Olomouc: UP v Olomouci.

Tichý A. [2005], *Janské Lázně a okolí na dobových pohlednicích: Johannisbad und Umgebung auf zeitgenössischen Ansichtskarten*. Gentiana, Jilemnice.

Usnesení vlády č. 608 ze dne 17.7.1959.

Vyhláška Východočeského krajského národního výboru ze dne 2.5.1988.

Výnos MZ ČSR č.j.: ČIL-482-20.3.79 ze dne 19.6.1979, Věstník Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 1/1980 – oznámený v částce 11/1980 Sb.

Michał Małysz, Przemysław Tomczak

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
University of Wrocław, Ústav geografie a regionálního rozvoje
Závod socioekonomické geografie

Multimodalna dostupnosť transportova uzdravisk pogrnicza Polski i Czech

17.

Multimodální dopravní dostupnost lázní v pohraničí Polska a České republiky

Przedmiotem analizy jest funkcjonowanie transportu multimodalnego w 18 wyselekcjonowanych miejscowościach uzdrowskich polsko-czeskiego obszaru przygranicznego. Transport multimodalny zdefiniowano jako przewóz z wykorzystaniem przynajmniej dwóch różnych środków transportu. W analizie wykonano klasyfikację ilościową (na podstawie taksonomicznej metody Perkla, w której wzięto pod uwagę dane dotyczące transportu kolejowego i autobusowego, możliwość dojazdu do węzła przesiadkowego), jakościową, (w której uwzględniono kilkadziesiąt czynników m.in. takt połączeń kolejowych, sezonowość, czas oczekiwania na przesiadkę) oraz w ramach uzupełnienia przedstawiono analizę SWOT. Na podstawie otrzymanych wyników stwierdzono, że z perspektywy transportu multimodalnego najwyższym poziomem dostępności charakteryzują się uzdrowska: Cieplice Śląskie-Zdrój, Jeseník, Welke Losiny oraz Polanica-Zdrój. Natomiast najgorszą sytuację stwierdzono w miejscowościach takich jak Karlova Studanka, Velichowky, Lądek-Zdrój oraz

Předmětem analýzy je fungování multimodální dopravy v 18 vybraných lázeňských místech v polsko-českém pohraničí. Multimodální doprava je definována jako doprava využívající alespoň dva různé druhy dopravy. Analýza byla založena na klasifikaci využívající Perkelovu taxonomickou metodu, která zohledňovala údaje o železniční a autobusové dopravě, možnost příjezdu do přestupního uzlu; kvalitativním hodnocení (které zohledňovalo několik desítek faktorů, včetně taktování železničních spojení, sezonnost, doba čekání na přestoupení). Doplněním byla analýza SWOT. Na základě obdržených výsledků bylo zjištěno, že z hlediska multimodální dopravy je nejvyšší úroveň dostupnosti v lázních: Cieplice Śląskie-Zdrój, Jeseník, Velké Losiny a Polanica-Zdrój. Naopak nejhorší situace byla v: Karlové Studánce, Velichovkách, Lądku-Zdroju a Lázních Libverda. Dále bylo zjištěno skutečnosti, které mohou v příštích letech zvrátit současný stav a mít vliv na zlepšení dostupnosti veřejné dopravy v lázních, např.: optimistický výhled na obnovování

Łaznie Libwerda. Dodatkowo wskazano na pewne aspekty, które w najbliższych latach mogą obecnie obraz odwrócić, wpływając na poprawę dostępności uzdrowisk transportem publicznym, są to m.in. optymistyczne perspektywy dotyczące przywracania połączeń kolejowych na Dolnym Śląsku oraz budowa węzłów przesiadkowych po stronie czeskiej.

železničních spojů v Dolním Slezsku a výstavby přestupních uzlů na české straně.

1. Wprowadzenie

Pasażerski transport multimodalny w polskiej literaturze naukowej jest pojęciem nowym. Bujak [2007] definiuje transport multimodalny jako przewóz ładunków wykorzystujący co najmniej dwa różne środki transportu, np. koleji i autobus. Zagadnienie planowania transportowego

z wykorzystaniem pasażerskiego modelu transportu multimodalnego już w swoich badaniach opisywali m.in. Friedrich [1999] i Van Nes [2002]. W Polsce tematyka ta była podejmowana w nielicznych pracach, głównie Rosika i Kowalczyka [2015] oraz Kowalczyka [2019], stąd wskazane jest podjęcie dalszych badań efektywności tego typu transportu w praktyce.

Tabela 1. Położenie badanych uzdrowisk w systemie transportowym

Uzdrowisko	Węzeł przesiadkowy	Dostęp do transportu kolejowego	Dostęp do ponadregionalnego transportu autobusowego
Świeradów-Zdrój / Czerniawa-Zdrój	Jelenia Góra	NIE	NIE
Cieplice Śląskie-Zdrój (Jelenia Góra)	Jelenia Góra	TAK	TAK
Szczawno-Zdrój	Wałbrzych	NIE	NIE
Jedlina-Zdrój	Wałbrzych	TAK	NIE
Kudowa-Zdrój	Kłodzko	TAK	TAK
Duszniki-Zdrój	Kłodzko	TAK	TAK
Polanica-Zdrój	Kłodzko	TAK	TAK
Długopole-Zdrój	Kłodzko	TAK	NIE
Łądek-Zdrój	Kłodzko	NIE	NIE
Janské Lázně	Trutnov	NIE	TAK
Karlova Studánka	Bruntál	NIE	TAK
Kuks	Jaroměř	TAK	TAK
Lipová-lázně	Jesenik	TAK	TAK
Velichovky	Jaroměř	NIE	NIE
Velké Losiny	Šumperk	TAK	TAK
Jesenik	Šumperk	TAK	TAK
Lázně Libverda	Liberec	NIE	NIE
Bludov	Zábřeh	TAK	NIE

Źródło: opracowanie własne.

Przedmiotem analizy w niniejszej pracy jest funkcjonowanie pasażerskiego transportu multimodalnego w uzdrowiskach położonych w obrębie polsko-czeskiego obszaru pogranicznego. Autorzy wzięli pod uwagę miejscowości o aktywnej funkcji uzdrowiskowej Polski i Czech położone do 30 km od granicy państwowej. Za uzdrowisko przyjęto miejscowości charakteryzujące się leczniczo oddziałującym klimatem, określonymi zasobami wód mineralnych i odpowiednią infrastrukturą leczniczą. Kryteria te spełniło w sumie 18 miejscowości, których ogólną lokalizację w systemie transportowym przedstawia tabela 1.

2. Przyjęte procedury badawcze

Przeprowadzone analizy na podstawie badań terenowych, jak i tych odnoszących się do szeroko rozumianego aparatu matematyczno-statystycznego pozwoliły utworzyć ranking uzdrowisk ze względu na poziom dostępności transportowej. W klasyfikacji ilościowej wykonanej na bazie taksonomicznej metody Perkala wzięto pod uwagę dane dotyczące transportu kolejowego i autobusowego, organizacji komunikacji wewnątrz uzdrowiska oraz możliwości dojazdu do węzła przesiadkowego, zlokalizowanego w najbliższym ośrodku miejskim o istotnej randze w systemie osadniczym. Ponadto wykonano klasyfikację jakościową, w której uwzględniono kwestie organizacyjne oraz oceniono rzeczywiste funkcjonowanie multimodalnego transportu pasażerskiego w uzdrowiskach. W badaniu przeanalizowano kilkadziesiąt czynników, m.in. takt połączeń kolejowych, sezonowość, skomunikowanie transportu miejskiego z pociągami, parkingi P&R i czas oczekiwania na przesiadkę na węźle. Uzupełnieniem była analiza SWOT uwzględniająca silne i słabe strony funkcjonowania pasażerskiego transportu multimodalnego w kształtowaniu dostępności transportowej uzdrowisk oraz szanse i zagrożenia wynikające ze zróżnicowania poziomu tej dostępności. W efekcie przeprowadzonych badań wyodrębniono uzdrowiska o największej dostępności transportowej w skali makro i mikro, a także takie, w których efektywność pasażerskiego transportu multimodalnego i samą dostępność należy poprawić.

3. Wyniki postępowania badawczego

Z perspektywy pasażerskiego transportu multimodalnego najwyższym poziomem dostępności charakteryzują się uzdrowiska Cieplice Śląskie-Zdrój, Jeseník, Velké Losiny i Polanica-Zdrój. W przypadku Cieplic Śląskich-Zdroju istotną rolę odgrywa położenie w granicach Jeleniej Góry i możliwość bezpośredniego dojazdu pociągiem do trzech pobliskich stacji i przystanków kolejowych, a następnie przesiadki na autobus komunikacji miejskiej. Jeseník, będący istotnym węzłem oraz Velké Losiny, posiadają kolej zintegrowaną z autobusami, a ponadto drugie z uzdrowisk leży także w bezpośrednim sąsiedztwie węzła Šumperk, gdzie można skorzystać z wielu połączeń dalekobieżnych. Polanica-Zdrój ma do dyspozycji dworzec autobusowy położony blisko sanatoriów, skąd możliwy jest również dojazd do Kłodzka i przesiadka w obrębie węzła Kłodzko Miasto na autobus. Od grudnia 2020 r. uzdrowisko uzyska też całoroczne pociągi m.in. do Warszawy i Gdyni. Opisane cztery uzdrowiska wykazują największy stopień dogodności podróży zarówno w skali lokalnej, jak i regionalnej oraz krajowej. Warto podkreślić, że Polanica-Zdrój jako jedno z nielicznych analizowanych uzdrowisk posiada dworzec autobusowy, z którego odjeżdżają autobusy dalekobieżne (Fot. 1).

Kolejną klasę uzdrowisk o dobrej dostępności transportowej, ale z pewnym niewykorzystanym jeszcze potencjałem tworzą: Lipová-lázně, Kudowa-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Jedlina-Zdrój i Bludov. W przypadku uzdrowiska Lipová-lázně problemem jest peryferyjne położenie i brak bezpośredniego połączenia kolejowego z ośrodkiem regionalnym, Ołomuńcem. Połączenie to zapewnia już pobliski Jeseník, z którego odjeżdża bardzo duża liczba autobusów. Do uzdrowiska można natomiast dojechać pociągiem bezpośrednim lub z przesiadką na tym węźle. Z kolei trzy wymienione polskie miejscowości uzdrowiskowe charakteryzują się brakiem skomunikowania pociągu z autobusami dowożącymi w okolice sanatoriów. Dojazd do nich w skali makro jest stosunkowo łatwy, lecz brakuje możliwości wygodnego dojazdu bezpośrednio do sanatoriów oddalonych od stacji kolejowych nawet o kilka kilometrów. Problem

Fot. 1. Dworzec autobusowy w Polanicy-Zdroju

Autor fotografii: Przemysław Tomczak.

ten dotyczy w podobnym stopniu wszystkich trzech miast. Liczba połączeń autobusowych i kolejowych z uzdrowisk kłodzkich do Kłodzka jest wystarczająca. Dobrze funkcjonuje również skomunikowanie Jedliny-Zdroju z Wałbrzychem za pomocą autobusów i pociągów relacji Kłodzko–Wałbrzych. Od grudnia 2020 r. planowane jest uruchomienie bezpośredniego pociągu z Wrocławia do Kudowy-Zdroju przez Jedlinę-Zdrój, co poprawi dostępność tego ostatniego uzdrowiska w makroskali. Warto jeszcze dodać, że Kudowa-Zdrój posiada połączenie obsługiwane przez komunikację z Náchodu i jest to dobry przykład współpracy transgranicznej w zakresie transportu publicznego na obszarze pogranicza. Ostatni w tej klasie Bludov jest małym uzdrowiskiem zlokalizowanym przy niezelektryfikowanej linii kolejowej dochodzącej do węzła kolejowego znajdującego się w okolicy miasta. Stanowi jednak ważny węzeł transportowy, ponieważ odjeżdżają z niego pociągi m.in. w kierunku uzdrowisk Jeseník, Velké Losiny i Lipová-lázně, a także Ołomuńca i Brna.

Przeciętny poziom dostępności wykazały uzdrowiska: Janské Lázně, Świeradów-Zdrój wraz z Czerniawą-Zdrój, Szczawno-Zdrój, Kuks oraz Długopole-Zdrój. Spośród nich tylko dwa ostatnie posiadają dostęp do kolei, ale jest on mocno ograniczony.

W przypadku uzdrowiska Janské Lázně dojazd jest możliwy licznymi bezpośrednimi autobusami lub pociągiem z przesiadką na autobus na węzle Trutnov. Jednak brak alternatywy, uzależnienie w pełni od autobusów oraz dość peryferyjne położenie wpływają negatywnie na poziom dostępności uzdrowiska. Świeradów-Zdrój jest z kolei przykładem uzdrowiska położonego na peryferiach, bez dostępu do kolei, ale z szansami na jej przywrócenie. Uzdrowisko posiada własną darmową komunikację miejską oraz połączenia transgraniczne na trasie Świeradów-Zdrój–Hrádek nad Nisou. Dostępność z perspektywy m.in. Wrocławia jest jednak bardzo ograniczona z powodu małej liczby połączeń autobusowych. Utrudnieniem jest też brak skomunikowania busów do Świeradowa-Zdroju na stacji kolejowej Jelenia Góra, co ogranicza możliwość przesiadki. Również Szczawno-Zdrój jest kolejnym uzdrowiskiem pozbawionym dostępu do kolei, a dojazd do niego jest możliwy tylko dzięki pociągowi do Wałbrzycha i przesiadce na komunikację miejską. Problemem może być jednak fakt, że linie autobusowe skomunikowane z pociągiem m.in. na stacji Wałbrzych Miasto, docierają tylko do pętli autobusowej Szczawno-Zdrój Solicka, zlokalizowanej około 500 m od wielu obiektów sanatoryjnych. W przypadku uzdrowiska Kuks przebiegająca linia kolejowa ma charakter linii

lokalnej, o małej liczbie połączeń, a autobusy pełnią ważniejszą funkcję w skomunikowaniu. Sporym utrudnieniem jest bardzo duże oddalenie przystanków od szpitala uzdrowskiego, natomiast Długopole-Zdrój posiada więcej połączeń kolejowych, a bardzo mało autobusowych, które nie zapewniają nawet połączenia do Kłodzka. Uzdrowsko jest obsługiwane tylko przez pociągi, które zatrzymują się na stacji położonej daleko od sanatoriów (przy tym na sporym wzniesieniu), co również negatywnie wpływa na poziom dostępności.

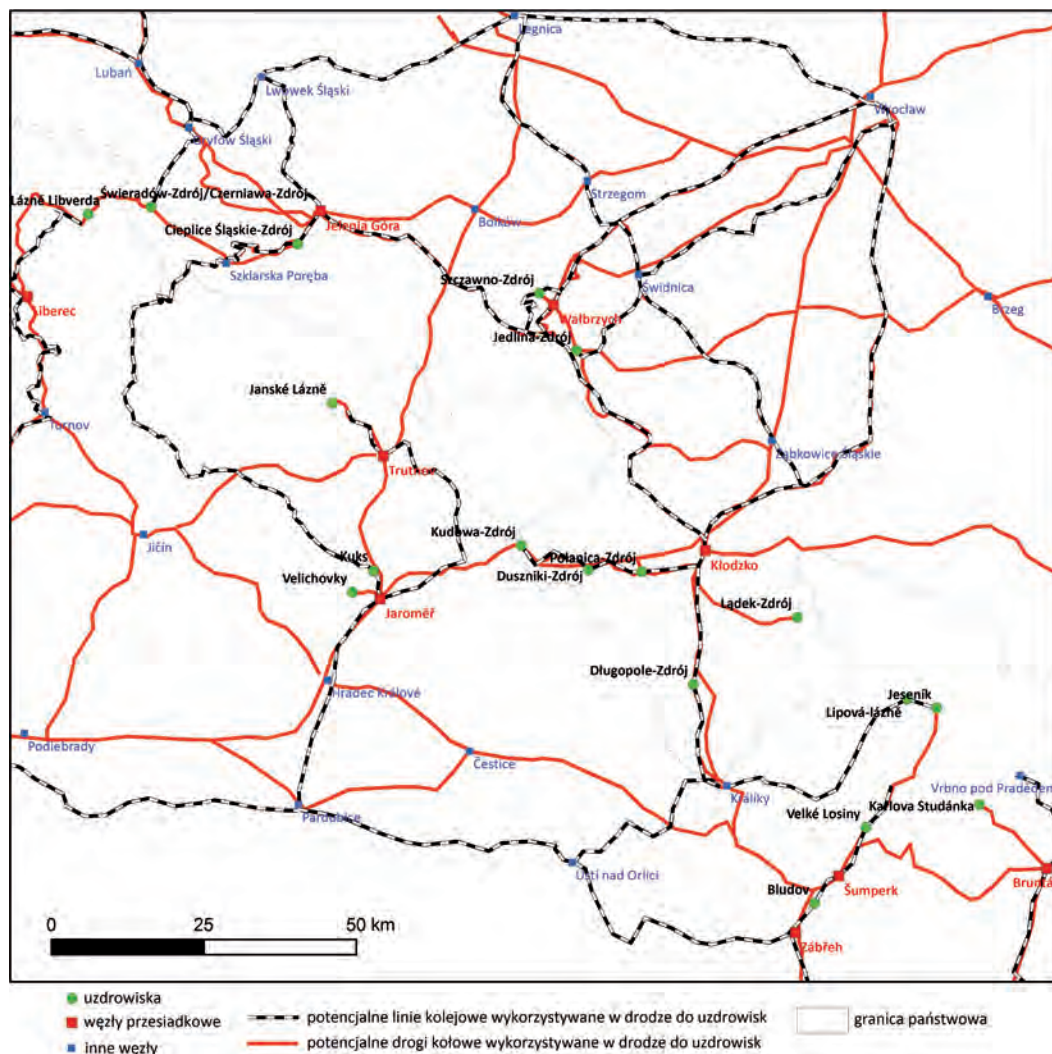
Najniższą dostępnością transportową charakteryzują się: Karlova Studánka, Velichovky, Łądek-Zdrój i Lázně Libverda. Dotarcie do pierwszego z nich jest dość skomplikowane i wymaga dojazdu pociągiem do węzła Bruntál, gdzie można przesiąść się i w kierunku uzdrowska, i Ołomuńca, i Ostrawy. Bezpośrednich połączeń nawet na odcinku Karlova Studánka-Bruntál jest bardzo mało. W Velichovky znajduje się przystanek autobusowy dedykowany uzdrowsku, co ułatwia bezpośredni dojazd do celu. Wskazana jest jednak jazda pociągiem do węzła Jaroměř, a następnie przesiadka na autobus, która jest dogodna dzięki zintegrowaniu dworców, podobnie jak w Bruntál. Z kolei Łądek-Zdrój nie posiada dostępu do kolei, a ponadto jest bardzo rozległy przestrzennie. Dworzec autobusowy znajduje się w odległości około 800 m od parku zdrojowego, a dystans do dawnego dworca kolejowego wynosi około 2,5 km. Dojazd w skali makro do sanatoriów jest więc możliwy z wykorzystaniem pociągu do Kłodzka, kolejno autobusu do dworca autobusowego w Łądku-Zdroju, a następnie bezpośrednio do sanatorium, o ile został wcześniej zapewniony przez szpital uzdrowskiowy¹. Ostatnim badanym uzdrowskiem o najniższej dostępności jest Lázně Libverda, bez dostępu do kolei i skomunikowane tylko z Libercem, który dla niego stanowi węzeł. Liczba połączeń jest jednak bardzo mała i ogranicza się do trzech kursów w ciągu dnia.

W mikroskali stacje kolejowe i przystanki autobusowe są dostosowane do potrzeb osób o ograniczonej mobilności. W pobliżu polskich stacji kolejowych znajdują się ponadto miejsca postojowe dla rowerów. Tego typu infrastruktura jest szczególnie rozwinięta w Dusznikach-Zdroju. Zauważa się natomiast brak typowych parkingów P&R. Wiele uzdrowsk posiada parkingi z dużą liczbą miejsc, ale nie są one zlokalizowane przy stacjach kolejowych. Niektóre, jak w przypadku uzdrowska Velké Losiny, są dedykowane kuracjom. W niektórych przypadkach istotna jest rola taksówek, które często stanowią najbardziej atrakcyjny sposób dojazdu bezpośrednio do sanatoriów.

Głównym celem, jaki należy osiągnąć, jest maksymalizacja wykorzystania kolei tam, gdzie jest to możliwe i zapewnienie komfortowej przesiadki na środki transportu dowożące kuracjuszy bezpośrednio do sanatoriów. Konieczne jest zadbanie o skomunikowanie w obrębie zintegrowanych węzłów przesiadkowych, m.in. w Jeleniej Górze, Wałbrzychu i Bludov. Przykład węzła jeleniogórskiego zapewniającego wysoką dostępność uzdrowska Cieplice-Zdrój, ale zarazem niewykorzystującego wciąż w pełni potencjału multimodalnych połączeń do Świeradowa-Zdroju prezentuje fotografia 2.

Fot. 2. Węzeł multimodalny w okolicy stacji kolejowej Jelenia Góra
Autor fotografii: Michał Małysz.

Mapa 1. Proponowany system multimodalnego transportu publicznego

Źródło: opracowanie własne.

Proponowane sieci połączeń kolejowych i autobusowych w ramach systemu multimodalnego transportu publicznego wykorzystujące infrastrukturę kolejową i drogową zaprezentowano na Mapie 1.

4. Podsumowanie

Uzdrowiska pogranicza polsko-czeskiego położone w obrębie Sudetów wykazują zróżnicowaną dostępność transportową. Do dobrych praktyk funkcjonowania multimodalnego transportu

pasażerskiego należy zaliczyć m.in.: możliwość dojazdu do Jeleniej Góry pociągiem i dalej autobusem komunikacji miejskiej do Cieplic-Zdroju, analogiczny dojazd do Wałbrzycha i przesiadka na autobus do Szczawna-Zdroju lub Jedliny-Zdroju. Sprawny jest także dojazd do uzdrowisk takich jak: Jeseník, Velké Losiny, Lipová-lázně i Bludov. Jest on możliwy w wielu przypadkach bezpośrednio lub z przesiadką. W odniesieniu do kilku miejscowości uzdrowiskowych możliwe byłoby nawiązanie współpracy transgranicznej przez połączenia autobusowe i kolejowe łączące ze sobą uzdrowiska polskie i czeskie. Widoczne są optymistyczne perspektywy dotyczące przywracania połączeń kolejowych na Dolnym Śląsku i budowy węzłów przesiadkowych w węzłach czeskich, co pozwala twierdzić, że rola transportu publicznego może w przyszłości być coraz bardziej istotna. W tym kontekście warto także rozważyć, szczególnie w przypadku większych uzdrowisk, ograniczenie tradycyjnego ruchu samochodowego do tego opartego na nisko- i zeroemisyjnych napędach. Wiązałoby się to przede wszystkim z wprowadzeniem stref czystego powietrza w części

uzdrowiskowej. Ponadto można zastanowić się nad propozycją stworzenia większego parkingu (np. w Kudowie-Zdroju) na peryferiach miasta, który odbierałby ruch już w mocno zatłoczonym mieście szczególnie w sezonie turystycznym. Turyści i osoby korzystające z uzdrowisk byłiby dowożeni z tego parkingu do centrum np. małym autobusem o napędzie elektrycznym, w tym też autonomicznym². Wydaje się, że w najbliższej przyszłości takie rozwiązanie powinno być w odniesieniu do miejscowości uzdrowiskowych, dbających o stan powietrza, walory środowiska przyrodniczego, traktowane jako priorytetowe. W innym przypadku miejscowości te będą traciły walory, które stanowią podstawę funkcjonowania uzdrowiska. Jednak może to być trudna decyzja dla władz niektórych miejscowości uzdrowiskowych, których układ przestrzenny oparty jest często na jednym ważnym ciągu komunikacyjnym. Ograniczenie ruchu na głównych arteriach komunikacyjnych automatycznie przełożyłoby się na dostępność transportową uzdrowisk, która w głównej mierze bazuje na transporcie samochodowym.

Przypisy

¹ Warto nadmienić, że w Polsce pacjentom kierowanym systemowo (m.in. przez ZUS) szpitale uzdrowiskowe mają obowiązek zapewnić transport z dworców. Kuracjusze komercyjni / prywatni zapewniają sobie transport w własnym zakresie.

² Niektóre uzdrowiska (np. Františkovy Lázně) już w przyszłym roku będą testować pojazdy autonomiczne (bez kierowców).

Bibliografia

- Bujak A. [2007], *Wybrane aspekty transportu intermodalnego*, „Zeszyty Naukowe. Logistyka i Transport”, vol 4, no. 1, s. 115–122.
- Friedrich M. [1999], *A Multi-Modal Transport Model for Integrated Planning*, World Transport Research, Proceedings of the 8th World Conference on Transport Research, t. 2, Pergamon.
- Kowalczyk K. [2019], *Pasażerski transport kolejowy na obszarach aglomeracyjnych w Polsce a rozwiązania multimodalne w codziennych dojazdach do pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Rosik P., Kowalczyk K. [2015], *Rozwój infrastruktury drogowej i kolejowej a przesunięcie modalne w Polsce w latach 2000–2010*, Prace Geograficzne, nr 248 Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- Van Nes R. [2002], *Design of multimodal transport networks: a hierarchical approach*, Thesis (Ph.D.), Technische Universiteit, Delft.

Pavel Roubínek

Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Katedra geografii
Univerzita Palackého v Olomouci, Katedra geografie

18.

Jesenické prameny a jejich obnova

• Odnova jesenickich zdrojů

Praca przedstawia szczegóły funkcjonowania i wykorzystania narzędzi internetowych do wspomagania zarządzania i promocji zasobów uzdrowiskowych i turystycznych na przykładzie uzdrowiska Priessnitz.

Na obszarze Jeseníků znajduje się duża liczba miejsc o historycznym rodowodzie, cieszących się zainteresowaniem opinii publicznej, m.in. na terenie Studniční Vrch, nad uzdrowiskiem Priessnitz, zlokalizowanych jest kilkadziesiąt XIX-wiecznych odwiertów wód mineralnych. W ostatnim czasie źródła te zostały zinwentaryzowane, a informacje o nich opublikowane w Internecie pod adresem www.jesenickeprameny.cz. Serwis obsługiwany przez miasto Jeseník pod kierownictwem Departamentu Turystyki powstał jako narzędzie pracy Rady Źródeł, czyli roboczej grupy koordynującej prace powiązane ze źródłami uzdrowiskowymi związanymi z leczeniem metodą Priessnitsa w okolicach miasta. Serwis ma ułatwić działania Rady dotyczące planowania

Článek představuje podrobnosti o fungování a využití internetových nástrojů pro podporu správy a propagace lázeňských a turistických zdrojů na příkladu lázní Priessnitz.

Na území Jeseníků se nachází velké množství historických míst, která jsou předmětem veřejného zájmu. Například na Studničním vrchu nad Priessnitzovými lázněmi se nachází desítky vrtů minerální vody z 19. století. Nedávno byly tyto prameny inventarizovány a informace o nich zveřejněny na internetu na adrese www.jesenickeprameny.cz. Služba, kterou provozuje město Jeseník pod vedením odboru cestovního ruchu, vznikla jako nástroj pro usnadnění práce rady, pracovní skupiny koordinující práce spojené s Priessnitzovými léčivými prameny v okolí města. Webové stránky mají usnadnit činnost Rady související s plánováním a ochranou pramenů a upozornit všechny zájemce na jejich historický původ a aktuální informace. Stránky jsou

i konserwacji zabytków, a także wskazać wszystkim zainteresowanym ich zalety historyczne, pochodzenie oraz aktualne informacje. Strona dedykowana jest przede wszystkim właścicielom terenów, na których zlokalizowane są objekty zabytkowe, a także mieszkańcom i turystom. Dodatkowo Uzdrawisko Priessnitz przy wsparciu kraju olomunieckiego utworzyło aplikację mobilną Gräfenberg, która wykorzystuje navigację GPS, uzupełnioną o mapy drukowane. W celu promocji i informacji turystyki i rekreacji m.in. przedstawia 12 szlaków turystycznych, rowerowych i leczniczych o różnej długości i poziomie trudności, położonych w bezpośrednim sąsiedztwie uzdrowiska.

určeny především majitelům pozemků, na nichž se historické budovy nacházejí, a také obyvatelům a turistům. Kromě toho Priessnitzovy léčebné lázně s podporou Olomouckého kraje vytvořily mobilní aplikaci Gräfenberg, která pomocí GPS navigace doplněné tištěnými mapami propaguje a poskytuje informace o turistice a rekreaci, včetně 12 turistických, cyklistických a léčebných tras různé délky a náročnosti, které se nacházejí v bezprostřední blízkosti lázní.

Jesenicko je region bohatý na drobné památky, spojené s historií a dotvářející jedinečný ráz zdejší krajiny. V oblasti Studničního vrchu nad Priessnitzovými léčebnými láznemi je na poměrně malé ploše několik desítek pramenů, které vznikly v průběhu 19. století za doby největšího rozkvětu lázní. Podobně je v nejbližším okolí lázní také několik pomníků, věnovaných Vincenzi Priessnitzovi. Tento hodnotný soubor památek se od 90. let 20. století těší vzrůstajícímu zájmu veřejnosti.

Přehled všech pramenů byl postupně zpracován a je zveřejněn na webu na www.jesenickeprameny.cz. Priessnitzovy léčebné lázně zajistily vydání mobilní aplikace, která provede návštěvníky všemi kouzelnými místy lázní.

Mobilní aplikace „GRAFENBERG APP“ propojila stávající infrastrukturu cestovního ruchu v oblasti Studničního vrchu v katastru původní obce Gräbenberg, v bezprostředním okolí areálu Priessnitzových léčebných lázní v Jeseníku s GPS mapovými navigacemi a tištěnými mapami a přidala klíčovou přidanou hodnotu pro turisty a návštěvníky využívající moderní technologie. Vznik aplikace podpořil Olomoucký kraj. V aplikaci je k dispozici 12 turistických, cykloturistických a léčebných tras se zaměřením na posílení fyzické kondice v okolí Studničního vrchu s různou délkou a náročností, jejíž součástí jsou například Lví stezka, Bylinková

stezka, Kondiční stezka, stezka Vincenze Priessnitze, Stezka živé vody a další, které provedou návštěvníky atraktivními místy s šedesáti historickými prameny a pomníky v rodném kraji zakladatele lázní Vincenze Priessnitze. Aplikace je doplněna o možnost čerpání slev v rámci projektu OLOMOUC CARD. Dále obsahuje bezpečnostní aplikaci v případě nenadálých problémů v terénu s GPS lokací pro bezpečnostní složky. Mobilní aplikace je vyhotovena ve čtyřech jazykových mutacích, které se zobrazují automaticky dle aktuálního jazyka mobilního zařízení návštěvníka.

1. Zde jsou představeny nejvýznamnější prameny a jejich stručná historie

Slovanský pramen, který nesl původně jméno Silber-Quelle (Stříbrný pramen), je jedním z nejstarších na Gräfenberku, první zmínka o něm je z roku 1845. Nachází se u lesního altánku nedaleko balneoparku, jen pár kroků od něj je Žofiin pramen, který byl postaven jako zasnubní dar pro Priessnitzovu dceru. Slovanský pramen byl rekonstruován v roce 2015 za přispění Lesů ČR a Německého spolku pro přírodní léčbu.

Sofiin pramen se nachází na Ripperově promenádě. Vznikl v roce 1899 u příležitosti stoletého

jubilea narození zakladatele lázní na počest jeho manželky Sofie. V druhé polovině 20. století byl přejmenován na „Pramen na kolonádě“ a později zanikl. V roce 2019 jej lázně obnovily, slavnostně vysvěcen byl za hojné účasti hostů v pátek 4. října 2019. Zdobí jej bronzový reliéf od jesenické sochařky Ivy Svobodové.

Editin pramen se nachází v místě zaniklých statků „Láska, Víra a Naděje“ nedaleko Muzikantské stezky mezi lázněmi a Jeseníkem. Nese jméno zesnulé zaměstnankyně lázní, která měla toto místo ráda a do současné podoby byl rekonstruován v roce 2019.

Rumunský pramen nechal z vděčnosti za uzdravení postavit rumunský král Karel I. Otevřen a slavnostně vysvěcen byl v roce 1890.

Bezručův pramen postavili a věnovali Vincenzi Priessnitzovi v roce 1846 vděční Prusové, podle kterých byl také pojmenován. V roce 1961 byl rekonstruován a dostal nové jméno po známém slezském básníkově.

Jitřní pramen patří díky své specifické, mírně radioaktivní vodě mezi nejvyhledávanější v okolí

našich lázní. Jeho současná podoba je z roku 1960, vznikl však už v roce 1842 jako Böhmsche Quelle – Český pramen.

Český pomník s pramenem a sochou Hygie od J.V. Myslbeka vznikl díky českým vlastencům v roce 1874. Přivítá vás na začátku Ripperovy promenády.

Polský pramen nechali v roce 1869 postavit polští návštěvníci lázní. Po válce byl dlouhá desetiletí bez vody a pustl, v roce 2005 jej kompletně obnovili dobrovolníci Hnutí Brontosaurus.

Pražský pramen se nachází v půvabném lesním zákoutí nedaleko lázeňského areálu. První zmínka o něm je z roku 1851, jeho dnešní podoba pochází z roku 2005, kdy byl kompletně rekonstruován.

Finský pramen postavili finští návštěvníci lázní pod vedením lékaře Lindenbergera roku 1845, obnoven byl v roce 2002. Patří k nejdolehlejším zřídům, ale je oblíben díky své „živé“ vodě.

V Jeseníku a jeho okolí najdete stovky pramenů, které léčí různá onemocnění již od dob prvního „vodního lékaře“ Vincenze Priessnitze.

Fot. 1. Anglický pramen v roce 1871

Zdroj: Vlastivědné muzeum Jesenicka, <https://jesenickeprameny.cz/pamatka/anglicky-pramen> [dostupné 20.01.2021].

Fot. 2. Anglický pramen v Jeseníku, současný stav

Zdroj: Jan Mrosek 2019, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Anglick%C3%BD_pramen_v_Jesen%C3%ADku.jpg&oldid=492692580 [dostupné 20.01.2021].

2. Iniciativa obnovy pramenů

Webová stránka <https://jesenickeprameny.cz/> o pramenech a dalších drobných památkách v okolí města Jeseník má poukázat na historický kontext těchto památek, shromažďovat aktuální informace a sdílet je jak s majiteli pozemků, na nichž jsou vystavěné, tak místními obyvateli, turisty a dalšími zájemci, jež toto téma zajímá.

Web byl vytvořen jako pracovní nástroj Rady pramenů v Jeseníku pro plánování údržby a obnov drobných památek, přístupových stezek a cest. Informace zde obsažené navazují na knihu Lukáše Abta *Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek*. Původní texty odpovídají aktuálnímu stavu památek v terénu a vědění s ohledem na bádání v historických materiálech.

Obrazový materiál pro lepší ilustraci vývoje a společenského dění s ohledem na památky poskytly: Vlastivědné muzeum Jesenicka, Státní okresní archiv Jeseník, Priessnitzovy léčebné lázně a.s., Lukáš Abt, Gustav Krause, Bohumír Kubánek, Vítězslav Mazura a Vladimír Šantrůček.

Web provozuje Město Jeseník pod vedením Oddělení cestovního ruchu.

3. Rada pramenů

Rada pramenů byla vytvořena městem Jeseník jako pracovní skupina zabývající se fenoménem lázeňských pramenů spojených s Priessnitzovou léčbou v blízkém okolí města. Součástí Rady jsou

majitelé většiny drobných památek (město Jeseník, Priessnitzovy léčebné lázně, Lesy ČR a Arcibiskupské lesy a statky Olomouc), dále pak zástupci odborné veřejnosti, jako např. zástupci Vodovodů a kanalizací Jesenicka, Vlastivědného muzea Jesenicka, Státního okresního archivu Jeseník, Hnutí Brontosaurus Jeseníky, atd. Z historického pohledu Rada navazuje na práci Lázeňské komise (Curcommission Gräfenberg) a Okrašlovacího spolku (Verschönungverein Freiwaldau), které v okolí do roku 1938 aktivně působily.

4. Správci památek

Kdo jsou správcové? Jsou to lidé, kteří si sami, nebo se svojí rodinou, partou, vezmou některou drobnou památku do své péče a zaváží se o ni starat (alespoň 3–4x do roka): čistit ji, opravovat, sekat trávu, hlásit závažnější závady majiteli. Mohou zanechat u svého pramene hezký hrnek na pití. Ideální je, pokud mají správcové svoji památku skutečně rádi. Hnutí Brontosaurus Jeseníky zajišťuje organizační a právní stránku věci, správčům se snaží pomoci metodicky a pořádá jejich setkání 1x do roka (seznamovací, kulturní i vzdělávací).

5. Jak se stát správcem?

Vybrat si lze z desítek pramenů a jiných památek, které se nachází v Jeseníku a jeho okolí. Pokud má člověk o správcovství zájem, může napsat na e-mail spravce.pamatek@mujes.cz, kde se dozví podrobnosti.

Bibliografie

Abt L. [2017], *Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek*. Druhé rozšířené vydání, Jeseník.

Mrosek J., *Oddělení cestovního ruchu městského úřadu Jeseník, řízený rozhovor. Prameny a památky v Jeseníku*, <http://www.jesenickeprameny.cz/s/o-projektu> [dostupné: 21.11.2020].

Publikacja realizowana w ramach projektu „Lecznictwo uzdrowiskowe na pograniczu czesko-polskim i jego wkład w rozwój regionalny – Spa 4 Development” współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu INTERREG V-A Republika Czeska–Polska.

Publikace je vydána v rámci projektu „Lázeňství v česko-polském pohraničí a jeho přínos pro regionální rozvoj – Spa 4 Development“, který je spolufinancován Evropskou unií z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci Programu Interreg V-A Česká republika–Polsko.

Difin

Difin Sp. z o.o.
ul. F. Kostrzewskiego 1
00-768 Warszawa
tel. 22 851 04 86
e-mail: redakcja@difin.pl

Księgarnia internetowa
www.difin.pl
e-mail: handlowy@difin.pl

Zamówienia telefoniczne
tel. kom. 533 329 406
tel. 22 851 45 61, 22 851 45 62

ISBN 978-83-66491-83-0

9 788366 491830